Aurelijus Augustinas

Dialogai

Apie sielos didybę
Apie sielos nemirtingumą

Aurelijus Augustinas

Aurelijus Augustinas

Dialogai

Apie sielos didybę
Apie sielos nemirtingumą

Iš lotynų kalbos vertė
ONA DAUKŠIENĖ

„Katalikų pasaulis"
2001

UDK 29 Au 49
OPERE DI SANT'AGOSTINO DIALOGHI
Nuova biblioteca Agostiniana
Citta'Nuova Editrice, 1992

Knygos leidimą parėmė Atviros Lietuvos fondas

© Citta'Nuova Editrice, via della Scrofa 14, Roma, 1976
© LVK leidykla „Katalikų pasaulis", 2001
© Ona Daukšienė, vertimas į lietuvių kalbą, 2001

ISSN 1392-1673
ISBN 9986-04-168-8

TURINYS

Apie sielos didybę

Apie sielos nemirtingumą

Apie sielos didybę

De quantitate animae

BIBLIOGRAFIJA

Tekstų leidimai

PL 32, 1035, ed. MIGNE.

Vertimai

Į prancūzų kalbą: *BA*, 5, 226, ed. P. DE LABRIOLLE 1948. edd. P. DE LABRIOLLE – Ét. GILSON, Paris 1955.

Į anglų kalbą: *ACW* 9, ed. J. M. COLLERAN 1950, 1964.

Į lenkų kalbą: *SAPF* 2, ed. Danuta TURKOWSKA 1953.

Į ispanų kalbą: *BAC*, 3, 532, ed. E. CUEVAS 1947.

Į vokiečių kalbą: ed. C. J. PERL, Paderborn 1960. edd. LÜTCKE K. H. – WEIGEL G., Zürich und München 1973.

Studijos ir straipsniai

BENITO Y DURÁN A., *El dialogo de la cuantivalencia del alma de San Agustín*, in *Augustinus*, 7 (1962), pp. 175-202.

BERROIOS G., *Il problema dell'anima in Sant'Agostino e l'influenza di Platone su di lui* (in greco), Atene 1961.

BERTAUD E., *Dialogues spirituels*, in *Dictionnaire de spiritualité*, 20 (1955), pp. 834-850.

BOURKE V. J., *St. Augustine and the Cosmic Soul*, in *Giornale di metafisica*, 9 (1954), pp. 431-440.

CATURELLI Alb., *Los grados de perfección del alma según San Agustín*, in *Sapientia*, 9 (Buenos Ayres 1954), pp. 254-271.

DOYEN Edith, *L'expression imagée dans les dialogues philosophiques de saint Augustin*, Dijon 1971.

FLOREZ R., *Las dos dimensiones del hombre agustiniano*, Madrid 1958.

GALLI D., *L'uomo nella filosofia del Medioevo*, in *L'homme et son destin d'après les penseurs du Moyen Age*, „Act. 1er Congrès int. de philos. médiév.", Louvain 1958-60, pp. 105-114.

GOMEZ DE CEA C., *Exigencias personales en la noética agustiniana*, in *Augustinus*, 11 (1966), pp. 141-190.

O'CONNELL R. J., *The Plotinian Fall of the Soul in St. Augustine*, in *Traditio*, 19 (1963), pp. 1-35.

PARRY Th. J., *Augustine's psychology during his first period of litterary activity with special reference to his relation to Platonism*, Berna 1913.

PÉPIN J., *Une nouvelle source de saint Augustin: le zétema de Porphyre sur l'union de l'âme et du corps*, in *Revue des études anciennes*, 66 (1966), pp. 53-107.

SCHNEIDER R., *Seele und Sein. Ontologie bei Augustin und Aristoteles*, Stuttgart 1957.

SCIACCA M. F., *Il composto umano nella filosofia di Sant'Agostino*, in *Studia Patavina*, 1 (1954), pp. 211-226; trad. spagn. in *Ciencia y Fé*, 10 (1954), pp. 7-24; trad. portogh. in *Revista portoguesa de filosofia*, 11 (1955), pp. 125-141.

THIMME W., *Augustins erster Entwurf einer metaphysischen Seelenlehre*, Berlin 1908.

VAN DEN LINDEN L. J., Ratio *et* intellectus *dans les pre-*

miers écrits de saint Augustin, in *Augustiniana*, 7 (1957), pp. 6-32.

VOSS B. R., *Der Dialog in der frühchristlichen Literatur*, München 1970.

Atskiromis temomis:

BUCHENMEYER R. E., *Augustine and the life of man's body in the early dialogues. The problem and a question*, in *Augustinian Studies*, 2 (1971), pp. 187-211.

CASERTA Aldo, *Evodio di Tagaste amico e discepolo di S. Agostino*, in *Asprenas*, Napoli 1957, pp. 123-152.

CILLERUELO L., *Teoria agustiniana de la sensación*, in *Revista de psicologia general y aplicada*, 3 (Valencia 1948), pp. 51-86.

GANNON M. A. I, *The active theory of sensation in St. Augustine*, in *The New Scholasticism*, 30 (1956), pp. 154-180.

GILSON Ét., *Introduction à l'étude de saint Augustin*, Paris 1949 (pp. 56-87).

MANFERDINI T., *L'estetica religiosa in S. Agostino*, Bologna 1969.

MUNOZ ALONSO A., *El conocimiento sensible en la doctrina de San Agustín*, in *Revista de filosofia*, 14 (1955), pp. 33-49.

PINÈS S., *Saint Augustin et la théorie de l*'impetus, in *Arch. doctr. et litt. du Moyen Age*, 36 (1969), pp. 7-21.

THONNARD Fr. J., *La* cognitio per sensus corporis *chez saint Augustin*, in *Augustinus*, 3 (1958), pp. 193-203.

VANNI ROVIGHI S., *La fenomenologia della sensazione in Sant'Agostino*, in *Rivista di filosofia neo-scolastica*, 54 (1962), pp. 18-32.

ĮVADAS

Dialogo pradžioje daromos trys traktato apie sielos didybę prielaidos: tiesioginė sielos kilmė iš Dievo, panašumas į jį ir paprastumas, arba, tiksliau, nepasidavimas supanašinimui su kitu (1, 1-2, 3).

Greitai apžvelgus tuo metu paplitusias klaidas ir nuomones, kurių reiškėju literatūrinės išmonės dėka tampa Evodijus, nurodoma, apie kokią sielos didybę čia nesirengiama kalbėti. Priešingai, ji turi būti palikta nuošalyje, kad būtų galima pasiekti tikrąjį didybės supratimą. Tai kiekybinė trijų matavimų didybė. Augustinas išsamiai aptaria geometrines figūras, remdamasis Pitagoro pasekėjais ir Eukleidu. Galiausiai nusprendžiama, kad sielos neįmanoma traktuoti kaip trimatės, kadangi mąstymas yra aukštesnės dimensijos (3, 4-14, 24).

Kita kliūtis kyla dėl laipsniško gabumų ir dorybių įgijimo bei išvystymo. Šios klaidos išvengiama manant, kad dvasinį sielos augimą ir vystymąsi galima paaiškinti tik atsietą nuo bet kokio kūniško augimo (15, 25-22, 40).

Evodijus iškelia dar vieną keblumą – sielos sąlygotumą arba kitimą kūne išreiškiančius jutimus. Juos analizuojant, visų pirma regą, prieinama prie išvados, kad jutimas įmanomas tik tada, kai sielos neriboja tam tikra erdvė, dar labiau suvokimą apie jutiminius objektus galima įgyti iš detalaus jų aprašymo (23, 41-30, 61).

Evodijus, kuris atstovauja tuo metu paplitusiems klaidingiems mokymams, remdamasis kai kurių roplių ir vabzdžių gyvenimui būdingų reiškinių stebėjimais, pateikia dar vieną prieštarą, teigiančią, jog sielą galima padalyti. Augustinas apeina sielos dalomumo erdvėje ir sielų dalomumo daugelyje individų argumentą, parodydamas, kad toks mąstymas, kai problema analizuojama tiesiogiai, veda į aklavietę. Tačiau problemą reikia išspręsti remiantis tuo, kas jau yra patikrinta (31, 62-32, 69).

Tada pereinama prie pozityvaus svarstymo apie sielos didybę. Ji atskleidžiama, vietomis šiek tiek remiantis Platono ir Plotino animizmu, parodant regimojo gamtos pasaulio kūrimą, jutiminį pasaulį, žmogiškąją kultūrą, dorovingumą ir sugrįžimą pas Dievą per intuiciją, kontempliaciją, susivienijimą. Čia Augustinas aiškiai atsiriboja nuo neoplatonikų, kadangi sielai skiriamas vaidmuo sujungti dangų ir žemę, dvasią ir materiją, idealųjį pasaulį ir žemiškumą. Tai pasireiškia ir krikščionybės tiesose apie Žodžio įsikūnijimą (nužengimą) ir kūno prisikėlimą (įžengimą), kurias neoplatonikai atmetė ir išjuokė (33, 70-30, 81).

Apie sielos didybę

De quantitate animae

Quaedam de animae patria (1, 1 – 2, 3)

Quae agantur.

1. 1. EVODIUS – Quoniam video te abundare otio, quaeso ut mihi respondeas de iis quae me movent, non, ut opinor, importune atque incongrue. Saepe enim cum abs te multa quaesissem, nescio qua illa graeca sententia me deterrendum putasti, qua prohibemur ea quae supra nos sunt requirere: nunc vero non puto nos ipsos supra nos esse. Quamobrem cum de anima quaero, non sum dignus qui audiam: Quod supra nos, quid ad nos? sed fortasse dignus qui audiam, quid simus nos.

AUGUSTINUS – Enumera breviter quae de anima audire velis.

E. – Faciam: nam sunt mihi ista diuturna cogitatione praeparata. Quaero igitur unde sit anima, qualis sit, quanta sit, cur corpori fuerit data, et cum corpus venerit qualis efficiatur, qualis cum abscesserit?

Šis tas apie sielos tėvynę (1, 1 – 2, 3)

1. 1. EVODIJUS – Matau, kad laisvo laiko turi į valias, todėl prašau man atsakyti apie dalykus, kurie man rūpi; tikiuosi, [atsakysi] tinkamai ir deramai. Kai dažnai ir daug tavęs klausinėdavau, galvojai mane atbaidysiąs ta kažin kokia graikiška patarle, draudžiančia ieškoti to, kas yra aukščiau mūsų; betgi išties nemanau, jog esame aukštesni patys už save. Todėl, klausdamas apie sielą, nesu vertas išgirsti: Kas aukščiau mūsų, kam mums tai; bet galbūt esu vertas išgirsti, kas esame mes.

Apie ką kalbama.

AUGUSTINAS – Trumpai išvardyk, ką gi nori išgirsti apie sielą.

EV. – Tuojau, nes tai – ilgų mano apmąstymų vaisius. Taigi klausiu, iš ko [kur] siela yra, kokia ji yra, kokio dydžio yra, kodėl buvo kūnui duota, kokia tampa įėjusi į kūną, kokia – kai [jį] palieka?

Ex Deo est anima...

2. A. – Cum quaeris unde sit anima, duo quaedam intellegere cogor. Aliter enim dicimus unde sit homo, quae sit eius patria scire cupientes; aliter unde sit, cum quaerimus unde constet, id est, ex quibus elementis rebusque compositus. Quid horum scire vis, cum interrogas unde sit anima? Utrumnam quasi regionem eius et patriam, unde huc venerit, nosse desideras; an vero quae sit eius substantia, requiris?

E. – Equidem utrumque scire vellem, sed quid sit sciendum prius, tuo iudicio malo committere.

A. – Propriam quamdam habitationem animae ac patriam Deum ipsum credo esse a quo creata est. Substantiam vero eius nominare non possum: non enim eam puto esse ex iis usitatis notisque naturis, quas istis corporis sensibus tangimus. Nam neque ex terra, neque ex aqua, neque ex aere, neque ex igni, neque ex his omnibus, neque ex aliquibus horum coniunctis constare animam puto. Sed quemadmodum si ex me quaereres, arbor ista ex quibus constet, notissima ista elementa quattuor nominarem, ex quibus omnia talia constare credendum est; porro si pergeres quaerere, unde ipsa terra, vel aqua, vel aer, vel ignis constent, nihil iam quod dicerem reperirem: sic cum quaeritur ex quibus sit homo compositus, respondere possum, ex anima et corpore; rursum de corpore si quaeras, ad illa elementa quattuor recurram; de

Siela yra iš Dievo...

2. AUG. – Tau klausiant, iš ko yra siela, esu priverstas suprasti du dalykus. Vienaip juk sakome, iš ko [iš kur] yra žmogus, norėdami sužinoti, kas yra jo tėvynė; kitaip [klausiame], iš ko yra, klausdami, iš ko sudarytas, t. y. iš kokių elementų ir dalykų sudėliotas. Katrą nori sužinoti, klausdamas, iš ko yra siela? Ar trokšti sužinoti tarsi apie jos šalį ir tėvynę – iš kur atvyko; ar ieškai, kokia yra jos substancija?

EV. – Tiesą sakant, norėčiau sužinoti ir viena, ir kita, tik linkstu palikti tau spręsti, ką reikėtų sužinoti pirmiau.

AUG. – Tikiu, kad tikroji sielos buveinė ir tikroji jos tėvynė yra patsai Dievas, kursai ją sukūrė. Tačiau jos substancijos nusakyti negaliu: mat nemanau ją susidedant iš įprastų ir žinomų medžiagų, kurias lytime kūno juslėmis. Manau, kad siela susidaro nei iš žemės, nei iš vandens, nei iš oro, nei iš ugnies, nei iš jų visų drauge ar kai kurių iš jų. Jei lygiai taip pat manęs klaustum, iš kokių [elementų] susidedąs šitas medis, išvardinčiau tuos keturis labai gerai žinomus elementus, iš kurių, reikia manyti, susidaro visi panašūs [dalykai]; jeigu neliautum toliau klausinėjęs, iš ko susidaro pati žemė ar pats vanduo, ar ugnis, – jau neberasčiau nieko, ką atsakyti. Taipgi, kai klausiama, iš ko susidarąs žmogus, galiu atsakyti: iš sielos ir kūno; jei savo ruožtu klaustum apie kūną, vėl prisiminčiau anuos keturis elementus; tačiau

anima vero quaerenti tibi, cum simplex quiddam et propriae substantiae videatur esse, non aliter haeream ac si quaeras, ut dictum est, unde sit terra.

E. – Quomodo eam propriam velis habere substantiam, cum dixeris a Deo factam, non intellego.

A. – Quomodo et terram ipsam a Deo factam negare non possum; et tamen non possum dicere, ex quibus quasi aliis corporibus terra constet. Simplex enim corpus est terra, eo ipso quo terra est; et ideo elementum dicitur omnium istorum corporum, quae fiunt ex quattuor elementis. Non ergo sibi adversatur sententia qua dicimus, et a Deo animam factam, et propriam quamdam habere naturam. Hanc enim eius propriam quamdam naturam et suam Deus ipse fecit, ut ignis, ut aeris, ut aquae, ut terrae, quo cetera ex his omnibus componerentur.

...eaque Deo similis et immortalis.

2. 3. E. – Interim accipio unde sit anima, id est, ex Deo, quae mecum sedulo retractabo, et si quid me moverit, post requiram. Unde quaeso, explices qualis sit.

A. – Videtur mihi esse similis Deo. De anima enim, nisi fallor, requiris humana.

E. – Idipsum est quod abs te explicari vellem, quemadmodum sit anima similis Deo; cum Deum

jei klaustum apie sielą, tai nors ji ir atrodytų esanti paprasta ir turinti sau būdingą substanciją, – užsikirsčiau lygiai taip pat, kaip ir minėtu atveju, – jei klaustum, iš ko yra žemė.

EV. – Nesuprantu, kaip gali manyti ją turint sau būdingą substanciją, nors kartu sakai ją esant sukurtą Dievo.

AUG. – Lygiai taip pat, kaip, negalėdamas neigti pačią žemę esant sukurtą Dievo, vis dėlto negaliu pasakyti, iš kokių lyg ir kitų kūnų susidaro žemė. Juk žemė yra paprastas kūnas, vien dėl to, kad ji yra žemė; ir todėl vadinama elementu visų kūnų, susidarančių iš keturių elementų. Taigi nėra prieštaravimo teiginyje, kai sakome, jogei siela ir sukurta Dievo, ir kartu turi sau būdingą substanciją. Juk šią jos tam tikrą būdingąją savą substanciją sukūrė patsai Dievas, kaip ir ugnies, ir oro, ir vandens, ir žemės, iš kurių susideda visi kiti šie [dalykai].

...be to, ji panaši į Dievą ir nemirtinga.

2. 3. EV. – Kol kas suprantu, iš kur yra siela, tai yra iš Dievo, ir pats sau tai darsyk nuodugniai apsvarstysiu, o jei dar kas nors neduos man ramybės, paklausiu vėliau. Todėl, prašau, paaiškink, kokia ji yra.

AUG. – Man ji atrodo panaši į Dievą. Juk, jei neklystu, klausi apie žmogaus sielą.

EV. – Norėčiau, kad būtent tai man ir paaiškintum, – kaip siela gali būti panaši į Dievą; nesgi

a nullo factum esse credamus, animam vero ab ipso Deo factam supra dixeris.

A. – Quid? tu difficile putas Deo fuisse, ut aliquid sibi simile faceret, cum hoc in tanta varietate imaginum etiam videas nobis esse concessum?

E. – Sed nos videmur mortalia facere, Deus autem immortalem animam fecit, ut opinor, nisi forte tibi aliter videtur.

A. – Ergo tu velles talia fieri ab hominibus, qualia Deus fecit?

E. – Non equidem hoc dixerim. Sed quemadmodum ipse immortalis immortale quiddam fecit ad similitudinem suam; sic et nos immortales a Deo facti, ad similitudinem nostram quod facimus immortale esse deberet.

A. – Recte diceres, si ad eius imaginem pingeres tabulam, quod in te immortale esse credis: nunc vero in ea exprimis similitudinem corporis, quod profecto mortale est.

E. – Quomodo ergo sum similis Deo, cum immortalia nulla possum facere ut ille?

A. – Quomodo nec imago corporis tui potest hoc valere quod tuum corpus valet; sic anima non mirandum est si potentiam tantum non habet, quantam ille ad cuius similitudinem facta est.

tikime, kad Dievas niekieno nebuvo sukurtas, o sielą pirma sakei esant paties Dievo sukurtą.

AUG. – Nejaugi manai, kad Dievui sunku būtų buvę sukurti ką nors į save panašų, nors matai, kad šitai netgi mums yra leista, ir dargi šitiekoje įvairiausių pavidalų?

EV. – Tačiau suprantame kurią mirtingus [dalykus], o Dievas, kaip manau, sielą sukūrė nemirtingą, – nebent kartais tau kitaip atrodo.

AUG. – Vadinasi, nori, kad žmonės kurtų tokius pačius, kokius sukūrė Dievas?

EV. – Jokiu būdu taip nesakyčiau. Bet kaip jis, būdamas nemirtingas, sukūrė kažką nemirtingą pagal savo panašumą, – taip ir tai, ką pagal savo panašumą sukuriame mes, Dievo sukurti nemirtingi, turėtų būti nemirtinga.

AUG. – Būtum teisus, jeigu paveikslą pieštum pagal atvaizdą to, ką savyje laikai nemirtingu; betgi jame vaizduoji kūno, iš tiesų mirtingo, panašumą.

EV. – Tai kaipgi aš galiu būti panašus į Dievą, jeigu negaliu, kaip jisai, sukurti nieko nemirtinga?

AUG. – Taip pat, kaip ir tavo kūno atvaizdas negali validoti tiek, kiek įstengia tavo kūnas; taigi ir nenuostabu, jei tavo siela neturi visos galios, kokią turi tasai, pagal kurio panašumą ji yra sukurta.

Anima non est in quantitate corporea (3, 4 – 14, 24)

Animae quantitas non est corporea...

3. 4. E. – Et hoc interim satis est: dic nunc quanta sit anima.

A. – Quomodo quaeris quanta sit? Non enim intellego utrum eius quasi spatium latitudinis vel longitudinis vel roboris vel horum simul omnium requiras; an quantum valeat nosse velis. Solemus enim quaerere quantus fuerit Hercules, id est, in quot pedes statura eius porrecta fuerit. Et item quantus vir fuerit, id est, quantae potentiae atque virtutis.

E. – Utrumque de anima scire cupio.

A. – Atqui illud superius dici non potest, nec omnino intellegi de anima. Non enim illo modo, aut longa, aut lata, aut quasi valida suspicanda est anima: corporea ista sunt, ut mihi videtur; et de consuetudine corporum sic animam quaerimus. Ideoque bene praecipitur etiam in mysteriis, ut omnia corporea contemnat, universoque huic mundo

Dydžiu siela nėra kūniška
(3, 4 – 14, 24)

Sielos dydis nėra kūniškas...

3. 4. EV. – Kol kas to ir gana: dabar pasakyk, kokio dydžio yra siela.

AUG. – Kaip gali klausti, kokio [ji] dydžio? Nežinau, ar klausi tarsi apie jos plotį, ar ilgį, ar kietumą, ar apie visus šiuos [matus] išsyk; ar norėtum žinoti, kiek ji pajėgia. Juk dažnai klausiame, kokio dydžio buvo Herkulis, t. y. kiek pėdų siekė jo stačio ūgis. O taip pat – ir koks didis vyras buvo, t. y. kiek jėgos ir narsos turėjo.

EV. – Noriu žinoti apie sielą ir viena, ir kita.

AUG. – Betgi to pirmesnio [dalyko] apie sielą neįmanoma nei nusakyti, nei visiškai suprasti. Mat jokiu būdu neįmanoma apie sielą spėlioti, neva ji būtų ilga ar trumpa, ar kaip nors kieta: kaip man regis, tai kūniškos savybės, ir tokiu būdu apie sielą klausiame pagal kūnišką paprotį. Todėl tikėjimo paslaptyse gerai ir raginama, kad kiek-

renuntiet, qui, ut videmus, corporeus est, quisquis se talem reddi desiderat, qualis a Deo factus est, id est, similem Deo: non enim alia salus animae est, aut renovatio, aut reconciliatio auctori suo. Quamobrem quanta sit anima secundum inquisitionem hanc tibi respondere non possum; sed possum affirmare, neque illam longam esse, nec latam, nec robustam, neque aliquid horum quae in mensuris corporum quaeri solent. Et hoc cur existimem, rationem tibi reddam, si placet.

E. – Placet vero, ac vehementer exspecto: videtur enim mihi quasi nihil esse anima, si nihil est horum.

A. – Prius ergo si videtur, ostendam tibi multas esse res quas non possis dicere nihil esse, nec tamen in eis invenire aliqua huiusmodi spatia, qualia in anima requiris: ut non solum non tibi ex eo anima nihil esse videatur, quod in ea non invenis longitudinem, sive aliquid tale; sed eo pretiosior et pluris aestimanda sit, quo nihil horum habet. Deinde utrum vere nihil horum habeat, videbimus.

E. – Utere quo vis ordine ac modo, ego audire et discere paratus sum.

...sicut etiam iustitiae.

4. 5. A. – Recte facis: sed volo interroganti mihi respondeas; fortasse enim ea quae te docere conor, ipse iam nosti: credo enim non te dubitare hanc arborem non esse omnino nihil.

vienas, trokštantis vėl tapti toks, koks buvo Dievo sukurtas, – t. y. panašus į Dievą, – paniekintų visa, kas kūniška, ir išsižadėtų viso šio pasaulio, – kuris, kaip matome, yra kūniškas. Nes nėra sielai kito išsigelbėjimo, ar atsinaujinimo, ar susitaikymo su savo Kūrėju. Dėl to negaliu atsakyti tau pagal šitokį aiškinimą, kokia yra siela; tačiau galiu teigti, jog nėra nei ilga, nei plati, nei kieta, nei kokia nors dar pagal tuos matus, kuriais paprastai apibūdinami kūnai. Ir, jei nori, galiu tau paaiškinti, kodėl taip manau.

EV. – Išties noriu, dargi karštai [to] trokštu; mat man regis, tarsi siela yra niekas, jei neturi šių minėtų [savybių].

AUG. – Taigi jei taip atrodo, pirmiausia tau parodysiu, jog yra daugybė dalykų, apie kuriuos negalėtum pasakyti, esą jie niekas, tačiau juose nerandama jokių panašių matavimų, kokių ieškai sieloje; idant tau siela ne tik nebeatrodytų esanti niekas dėl to, kad joje neaptinki ilgio ar ko nors panašaus, bet dargi atrodytų aukščiau vertintina dėl to, kad nieko panašaus neturi. Todėl pažiūrėsime, ar tikrai [ji] neturi nieko panašaus.

EV. – Kalbėk kokia nori tvarka ir bet kokiu būdu; aš pasirengęs klausytis ir mokytis.

4.5. AUG. – Elgiesi teisingai; bet noriu, kad atsakytum man į klausimą: galbūt ir pats jau žinai tai, ko stengiuosi tave išmokyti; juk, tikiuosi, neabejoji, kad šis medis nėra visiškai niekas.

...kaip ir teisingumo dydis.

E. – Quis dubitaverit?

A. – Quid illud? num dubitas iustitiam multo esse hac arbore meliorem?

E. – Ridiculum istud quidem est, quasi vero ulla sit comparatio.

A. – Liberaliter mecum agis; sed illud nunc attende: cum constet ita hanc arborem esse deteriorem quam est iustitia, ut nec comparanda quidem tibi videatur, et hoc lignum non esse nihil confessus sis; placetne tibi ut ipsam iustitiam nihil esse credamus?

E. – Quis hoc demens crediderit?

A. – Recte omino: sed fortasse arbor haec propterea tibi videtur esse aliquid, quod longa est pro suo modo, et lata, et robusta; quae si detraxeris, nihil erit.

E. – Ita videtur.

A. – Quid ergo? iustitia, quam non nihil esse confessus es, immo quiddam longe divinus hac longeque praestantius, videtur tibi longa esse?

E. – Nullo modo mihi iustitia aut longa, aut lata, aut tale aliquid cogitanti potest occurrere.

A. – Si igitur horum est iustitia, et tamen ipsa nihil non est; cur tibi anima nihil videtur, nisi eius aliqua longitudo sit?

E. – Age; iam non mihi videtur ex eo nihil esse anima, quod nec longa, nec robusta sit, sed utrum vere ita sit, nondum a te dictum esse scis. Fieri enim potest, ut multa sint magni aestimanda, quae istis careant; sed non continuo ex hoc genere animam esse credendum puto.

EV. – Kas gi tuo suabejotų?

AUG. – Na, o argi abejoji, kad teisingumas yra daug vertesnis už šį medį?

EV. – Būtų visiška kvailystė net lyginti.

AUG. – Dosniai man talkini; bet atkreipk dėmesį dar į štai ką: jei aišku, kad medis tiek menkesnis už teisingumą, kad tau neatrodo verta nė lyginti, ir pripažįsti, kad šis medis nėra niekas; ar nori, kad patį teisingumą manytume esant nieką?

EV. – Koks gi papaikėlis galėtų taip pamanyti?

AUG. – Visiškai teisingai; betgi šis medis galbūt todėl tau atrodo esąs šis tas, kad savaip yra ir ilgas, ir platus, ir kietas: jei tai atimtum, bus niekas.

EV. – Taip atrodo.

AUG. – Na, o kaip tada su teisingumu: ar jis, kurį pripažinai nesant nieką, bet esant kažką daug dieviškesnį ir daug pranašesnį, tau atrodo esąs ilgas?

EV. – Bemąstydamas niekaip negaliu įsivaizduoti nei ilgo, nei plataus, nei dar kokio nors panašaus teisingumo.

AUG. – Vadinasi, jei teisingumui nebūdinga nė viena iš šių [savybių], ir vis dėlto jis nėra niekas, kodėl gi siela tau atrodo niekas, jei neturi jokio ilgio?

EV. – Tiek jau to; siela man nebeatrodo esanti niekas dėl to, kad nėra nei ilga, nei plati, nei kieta, tačiau pats žinai – dar nepasakei, ar išties taip yra. Juk gali atsitikti, kad yra daug aukštai vertintinų dalykų, neturinčių šių [savybių]; tačiau nebūtinai turiu išsyk patikėti sielą esant tos rūšies.

Anima non est ventus aut aer.

6. A. – Scio istud nobis enodandum restare, et hoc me deinceps explicaturum promiseram: verum quia res subtilissima est, et longe alios mentis oculos quaerit, quam humana consuetudo in quotidianae vitae actibus habere solita est; admoneo te, ut per ea, per quae te ducendum existimo, libens pergas, nec nostro quodam necessario circuitu defatigatus, aegre tuleris aliquanto te tardius ad id quod cupis pervenire. Nam prius abs te quaero, utrum corpus ullum putes esse, quod non pro modo suo habeat aliquam longitudinem, et latitudinem, et altitudinem?

E. – Quam dicas altitudinem, non intellego.

A. – Illam dico qua efficitur ut interiora corporis cogitentur, aut etiam sentiantur, si perlucet ut vitrum; quamquam si hoc demas corporibus, quantum mea opinio est, neque sentiri possunt, neque omnino corpora esse recte existimari. Hinc mihi volo aperias quid tu sentias.

E. – Prorsus non dubito corpora omnia hic carere non posse.

A. – Quid illud? potes cogitare ista tria non esse nisi in corporibus?

E. – Non intellego quomodo alibi esse possint.

A. – Ergo animam non putas esse aliud quam corpus?

E. – Si etiam ventum corpus esse confitemur, negare non possum corpus mihi animam videri: nam tale aliquid eam esse cogito.

Siela nėra nei vėjas, nei oras.

6. AUG. – Žinau, kad mums dar lieka šitai išsiaiškinti, ką ir buvau pažadėjęs paaiškinti vėliau; bet tai labai subtilus dalykas, reikalaujantis visiškai kitokių proto akių, nei tos, kurias žmonės paprato naudoti kasdienio gyvenimo darbuose. Todėl raginu tave su džiaugsmu keliauti ten, kur, manau, tave reikia vesti, ir, pavargus nuo kokios nors neišvengiamos apylankos, neapmaudauti, kad kiek ir lėčiau pasieksi tai, ką trokšti pasiekti. Tad pirmiausia klausiu tavęs, ar manai esant kokį nors kūną, savo apimtimi neturintį nei jokio ilgio, nei pločio, nei aukščio?

EV. – Nesuprantu, ką vadini aukščiu.

AUG. – Tą, kas padeda įsivaizduoti kūno vidų, arba jį pajusti, jei peršviečiamas kaip stiklas; mano nuomone, jei jį atimtum iš kūnų, negalima būtų jų nei pajusti, nei iš viso būtų teisinga laikyti juos kūnais. Noriu, kad atskleistum, kaip tau šitai atrodo.

EV. – Nė kiek neabejoju, kad jokie kūnai negali apsieiti be šių [savybių].

AUG. – Na, tai kaipgi: ar manai, kad šios trys [savybės] gali būti vien tik kūnuose?

EV. – Nesuprantu, kaip galėtų būti kur nors kitur.

AUG. – Vadinasi, manai, kad siela yra ne kas kita, kaip kūnas?

EV. – Jeigu net vėją pripažįstame esant kūną, negaliu neigti, kad siela man atrodo esanti kūnas; manau, kad ji yra kažkas panašaus [į vėją].

A. – Corpus quidem ventum esse tam concedo, quam si me de fluctu interrogares. Nam nihil aliud quam istum aerem commotum ac agitatum ventum esse sentimus; quod in loco tranquillissimo et ab omnibus ventis quietissimo vel brevi flabello approbari potest, quo etiam muscas abigentes aerem commovemus, flatumque sentimus. Quod cum evenerit occultiore quodam motu caelestium vel terrenorum corporum per magnum spatium mundi, ventus vocatur, ex diversis partibus caeli nomina etiam diversa sortitus. An tibi aliter videtur?

E. – Mihi vero nihil, et probabile esse accipio quod dicis: sed ego animam non ipsum ventum, sed tale aliquid esse dixi.

A. – Dic mihi prius, utrum ipsum ventum cuius mentionem fecisti, habere aliquam longitudinem, latitudinem et altitudinem sentias. Deinde videbimus utrum tale aliquid anima sit, ut hoc modo etiam quanta sit, investigare possimus.

E. – Quid hoc aere longius, et latius, et altius facile inveniri potest, quem commotum ventum esse nunc abs te mihi persuasum est?

Quae vera sit animae quantitas inquiritur.

5. 7. A. – Recte dicis: sed numquidnam animam tuam putas esse nisi in corpore tuo?

E. – Ita puto.

A. – Intrinsecus tantum, ut tamquam utrem impleat; an tantum forinsecus, velut tectorium; an et intrinsecus et extrinsecus eam esse arbitraris?

AUG. – Kad vėjas – kūnas, sutinku lygiai taip pat, tarsi klaustum apie bangą. Nes juntame vėją esant ne ką kitą, kaip išjudintą ir sukeltą orą; tuo galima įsitikinti net ir pačioje ramiausioje, jokių vėjų neužpučiamoje vietoje, vos vėduokle mostelėjus, kada net muses vaikydami ja sujudiname orą ir jaučiame dvelksmą. Kai tai įvyksta slapčiau, kažkaip judant dangaus ir žemės kūnams per didžiulę pasaulio erdvę, – vadinama vėju, o pagal skirtingas dangaus vietas jis gauna dar ir kitokius vardus. Ar tau kitaip atrodo?

EV. – Niekaip kitaip neatrodo; pripažįstu – kalbi įtikinamai; betgi ir nesakiau, kad siela – tai vėjas; sakiau „kažkas panašaus".

AUG. – Sakyk man, ar galvoji, jog pats tavo minėtasis vėjas turi kokį nors ilgį, plotį ir aukštį? Po to pažiūrėsime, ar siela yra kažkas panašaus, kad tokiu būdu galėtume netgi atsekti, kokio dydžio ji yra.

EV. – Argi galima rasti ką nors ilgesnį ir platesnį, ir aukštesnį už šitą orą, kuris sujudintas tampa vėju – kaip ką tik man įrodei.

5. 7. AUG. – Tiesą sakai; tik nejaugi manai, jog tavo siela nesanti niekur kitur, kaip tik tavo kūne?

Aiškinamasi, kokia yra tikroji sielos didybė.

EV. – Taip manau.

AUG. – Ar manai, kad yra tik viduje ir pripildo [kūną] tarsi maišą; ar tik iš išorės, nelyg apdaila; ar ir viduje, ir išorėje?

E. – Hoc sentio quod ultimum requisisti. Nam nisi esset intrinsecus, nihil in visceribus nostris vitale haberetur; nisi esset extrinsecus, non etiam in cute leviter possit sentire pungentem.

A. – Quid ergo amplius quaeris quanta sit anima, cum videas esse tantam quantam ipsa spatia corporis patiuntur?

E. – Si hoc ratio docet, nihil amplius requiro.

A. – Recte facis nihil quaerere amplius quam docet ratio. Sed haec ratio videturne tibi firmissima?

E. – Quando aliam non invenio, videtur. Suo enim loco quaeram, quod me multum movet, utrum haec figura eadem maneat cum corpore exesserit: nam inter discutienda ultimum me posuisse memini. Sed quoniam de numero animarum quaerere ad quantitatem mihi videtur pertinere, non esse hoc loco praetereundum existimo.

A. – Non incongrue existimas, sed prius de spatio eius quod me adhuc multum movet explicemus, si placet, ut etiam ego aliquid discam, si tibi iam satisfactum est.

E. – Quaere ut vis; nam tua ista simulata dubitatio dubitare me verissime facit de hoc ipso quod iam peractum esse praesumpseram.

EV. – Galvoju taip, ką sakei paskiausiai. Juk jei nebūtų viduje, tai mūsų viduriuose nebūtų nieko gyvo; jei nebūtų išorėje, neįmanoma būtų pajusti net lengvo dūrio į odą.

AUG. – Tai kam dar klausinėji, kokio dydžio yra siela, jeigu galvoji ją esant tokio pat dydžio, kiek ploto užima mūsų kūnas?

EV. – Jei taip tvirtina svarstymas, nieko daugiau nebeklausiu.

AUG. – Teisingai elgiesi, neklausinėdamas daugiau, nei tvirtina svarstymas. Bet ar tau ši išvada atrodo visiškai teisinga?

EV. – Atrodo, kol kitos nerandu. Kitu laiku paklausiu to, kas mane labiausiai jaudina, – ar šis pavidalas išlieka toks pat ir tada, kai atsiskiria nuo kūno; prisimeni, kad šitą [klausimą] nuskyriau apsvarstyti paskiausiai po visų kitų. Tačiau man atrodo, jog klausimas apie sielų skaičių dera prie dydžio, todėl, mano galva, nereikėtų jo šioje vietoje praleisti.

AUG. – Mąstai teisingai, bet pirmiausia išsiaiškinkime apie jos plotą, kas man vis dar rūpi, net jei tau jau pakanka, bet nori, kad ir aš ką nors sužinočiau.

EV. – Klausk, ko tik nori; nes apsimesta tavo abejonė jau privertė ir mane smarkiai suabejoti tuo, ką jau maniau paaiškėjus.

Memoria non est in spatio...

8. A. – Dic mihi, quaeso te, utrum ea quae appellatur memoria non tibi nomen inane videatur.

E. – Cui hoc videri potest?

A. – Animae hanc esse arbitraris, an corporis?

E. – Et hinc dubitare ridiculum est. Quid enim? exanime corpus meminisse aliquid credi, aut intellegi potest?

A. – Meministine tandem urbis Mediolanensis?

E. – Valde memini.

A. – Nunc ergo quia eius facta mentio est, recordaris quanta et qualis sit?

E. – Recordor sane, ac nihil recentius atque integrius.

A. – Nunc ergo cum oculis eam non videas, animo vides.

E. – Ita est.

A. – Meministi, credo etiam, quanto spatio terrarum nunc a nobis longe absit.

E. – Ita et hoc memini.

A. – Vides itaque animo etiam ipsam locorum distantiam.

E. – Video.

A. – Cum igitur anima tua hic sit ubi corpus, nec ultra spatium eius porrigatur, ut superior ratio demonstrabat, unde fit ut illa omnia videat?

E. – Per memoriam hoc fieri puto, non quod illis locis sit praesens.

A. – Imagines ergo illorum locorum memoria continentur.

8. AUG. – Pasakyk man, susimildamas, ar tai, kas vadinama atmintimi, tau neatrodo vien beprasmis pavadinimas?

Atmintis nėra erdvėje...

EV. – Kam gi galėtų taip pasirodyti?

AUG. – Ar manai, kad ji priklauso sielai, ar kad kūnui?

EV. – Juokinga ir šituo abejoti. Negi bedvasis kūnas gali ką nors prisiminti ar suprasti?

AUG. – Juk prisimeni Milano miestą?

EV. – Puikiausiai prisimenu.

AUG. – Na, kadangi jau jį paminėjome, – ar prisimeni, kokio jis dydžio ir kaip atrodo?

EV. – Gerai prisimenu, taip ryškiai ir puikiai, kaip nieką kitą.

AUG. – Vadinasi, kai nematai jo akimis, regi dvasioje.

EV. – Iš tiesų.

AUG. – Tikiuosi, taip pat prisimeni, per kokį žemės tarpsnį dabar yra nutolęs nuo mūsų.

EV. – Prisimenu ir tai.

AUG. – Vadinasi, dvasioje regi ir patį vietų nuotolį.

EV. – Regiu.

AUG. – Taigi jei tavo siela yra čia, kur kūnas, ir nenutįsta už jo ribų, ką įrodė ankstesnioji išvada, – kaipgi atsitinka, kad ji viską mato?

EV. – Manau, tai atsitinka dėl atminties, o ne dėl to, kad [ji] būna tose vietose.

AUG. – Vadinasi, atmintyje yra tų vietų atvaizdai.

E. – Ita sentio: nem et quid ibi nunc agatur ignoro; quod utique non ignorarem, si animus meus usque ad ea loca porrigeretur, praesentiaque sentiret.

A. – Verum mihi videris dicere: sed certe istae imagines corporum sunt.

E. – Ita necesse est: non enim aliud sunt urbes terraeque, quam corpora.

...sicut etiam anima.

9. A. – Numquamne intuitus es parva specilla, aut numquam in pupilla oculi alieni faciem tuam vidisti?

E. – Immo saepe.

A. – Cur multo brevior quam est apparet?

E. – Quid enim velles aliud quam ut pro modo speculi videretur?

A. – Necesse est ergo imagines corporum, si parva sunt corpora in quibus apparent, parvas apparere.

E. – Necesse omnino.

A. – Cur ergo, cum tam parvo spatio sit anima quam corpus est eius, tam magnae in ea possunt exprimi imagines, ut et urbes, et latitudo terrarum, et quaeque alia ingentia apud se possit imaginari? Volo enim cogites paulo diligentius, quanta et quam multa memoria nostra contineat, quae utique anima continentur. Qui ergo fundus est, qui sinus, quae immensitas quae possit haec capere, cum et eam tantam quantum corpus est superior ratio docuisse videatur?

EV. – Taip ir galvoju; juk nežinau, kas šiuo metu ten dedasi; o, be abejo, žinočiau, jeigu mano siela nusidriektų iki tų vietų ir išvystų, kas ten dabar darosi.

AUG. – Man regis, sakai tiesą; bet ar tie atvaizdai tikrai yra kūnų.

EV. – Žinoma; juk miestai ir žemės yra ne kas kita, kaip kūnai.

9. AUG. – Ar niekada tau neteko žiūrėti į mažus veidrodėlius, ar niekada neteko matyti savo veido kito žmogaus akies vyzdyje?

...lygiai kaip ir siela.

EV. – Teko, dažnai.

AUG. – Kodėl jis atrodo daug mažesnis nei yra?

EV. – Ko gi kito tikiesi, ar kad atrodytų ne pagal veidrodžio dydį?

AUG. – Vadinasi, kūnų atvaizdai būtinai turi atrodyti maži, jeigu jie matomi mažuose kūnuose.

EV. – Žinoma, būtinai.

AUG. – Bet jei siela užima tiek pat mažai erdvės, kiek ir jos kūnas, kaip gali joje atsispindėti tokie didžiuliai atvaizdai, kad [ji] geba įsivaizduoti ir miestus, ir žemių platybes, ir visokius kitokius milžiniškus dalykus? Noriu, kad šiek tiek atidžiau pasvarstytum, kokias didybes ir gausybes gali aprėpti mūsų atmintis, priklausanti, be abejo, mūsų sielai. Koks tai saikas, kokia gelmė, kokia neaprėpiamybė, jei gali šitiek apimti, nors iš ankstesnės išvados atrodytų, kad ji tokio pat dydžio, kaip ir kūnas?

E. – Non invenio quid respondeam, nec satis explicare possum, quantum me ista moveant: et multum me ipse derideo, qui superiori rationi tam cito consenseram, ut ex isto corporis modo quanta sit anima terminarem.

A. – Non ergo iam tibi tale aliquid videtur, qualis ventus est?

E. – Nullo modo: nam etiamsi aer iste, cuius quasi fluctum ventum esse probabiliter creditur, universum istum mundum possit implere, innumerabiles tales tantosque mundos secum anima imaginari potest, quas imagines quo spatio contineat suspicari non possum.

A. – Vide ergo ne melius sit eam credere, ut superius dixeram, nec longam, nec latam, nec altam, sicut mihi de iustitia concesseras.

E. – Facile assentirem, nisi me plus conturbaret, quo rursum pacto tantorum spatiorum imagines innumerabiles nulla sua et longitudine, et latitudine, et altitudine capere possit.

Quae sit mera quantitas.

6. 10. A. – Inveniemus hoc fortasse quantum licet, si prius diligenter discutiamus haec tria, id est longitudinem, latitudinem, et altitudinem. Itaque enitere cogitare longitudinem, quae adhuc nullam latitudinem assumpserit.

E. – Nihil possum tale cogitare: si enim filum araneae in animo constituero, quo nihil exilius solemus videre, occurrit mihi etiam in eo tamen et

EV. – Nebežinau, ką atsakyti, neįstengiu net tinkamai parodyti, kaip labai mane šitai jaudina; pats juokiuos iš savęs, kad per greitai pritariau anai išvadai, pagal kūno apimtį apribodamas ir sielos dydį.

AUG. – Vadinasi, [siela] tau nebeatrodo esanti kažkas panašaus į vėją?

EV. – Jokiu būdu: juk net jei patsai oras (visai tikėtina, kad vėjas ir yra tarytum jo srovė) gali pripildyti visą pasaulį, siela pati sau gali įsivaizduoti tiek nesuskaičiuojamų ir tokių didžiulių pasaulių, kad negaliu net nuspėti, kiek erdvės užimtų tie atvaizdai.

AUG. – Taigi pažiūrėk, ar ne geriau būtų tikėti, kaip anksčiau sakiau, jog ji nei ilga, nei plati, nei aukšta, kaip buvai man pritaręs kalbant apie teisingumą.

EV. – Pritarčiau lengvai, jei manęs nebetrikdytų, kaipgi nesuskaičiuojami šitokių didžiulių erdvių atvaizdai gali neturėti nei jokio savo ilgio, nei pločio, nei aukščio.

6. 10. AUG. – Galbūt išsiaiškinsim, kiek įmanoma, jei pirmiausia kruopščiai aptarsim šį trejetą, tai yra ilgį, plotį ir aukštį. Taigi pirmiausia pasistenk sugalvoti ilgį, dar neturintį jokio pločio.

Koks yra grynas dydis.

EV. – Negaliu nieko panašaus sugalvoti; jeigu dvasios akimis įsivaizduočiau voratinklio siūlą, už kurį nieko laibesnio nesame matę, man atrodo, kad net ir jame vis dėlto yra ir ilgis kaip toks, ir

longitudo per se, et latitudo, et altitudo: quae qualescumque sint, esse tamen negare non possum.

A. – Non usquequaque absurda est responsio tua sed certe, cum tria ista araneae filo esse intellegis, discernis haec, et quid inter se differant nosti?

E. – Quidni quid differant nossem? An aliter potui videre nihil horum deesse huic filo?

A. – Quo igitur intellectu haec discrevisti, hoc potes etiam, seiunctis illis, solam longitudinem cogitare, si nec aliquod corpus volvas animo: nam quodcumque fuerit, hic omnibus non carebit. Incorporeum est enim quod te nunc intellegere cupio: nam sola longitudo non nisi intellegi animo potest, in corpore inveniri non potest.

E. – Iam intellego.

A. – Ergo istam longitudinem si quasi secare cogitatione per longum velis, vides profecto non posse: nam si potest, inest etiam latitudo.

E. – Manifestum est.

A. – Hanc igitur longitudinem meram et siplicem, si tibi placet, lineam vocemus: hoc enim nomine a doctis multis appellari solet.

E. – Voca quidquid vis: non enim mihi de nominibus laborandum est, cum res aperta sit.

Figura linea vel lineis conficitur.

11. A. – Bene facis, et non solum approbo, verum etiam moneo, ut semper rerum curam magis quam verborum te habere delectet. Sed linea ista quam

plotis, ir aukštis; kad ir kokie mažyčiai jie būtų, vis dėlto negaliu neigti jų buvimo.

AUG. – Tavo atsakymas toli gražu nekvailas; bet, suprasdamas voro siūlą turint juos visus tris, juk įžvelgi tarp jų skirtumą, ir žinai, kuo skiriasi viens nuo kito?

EV. – Kaipgi galėčiau nežinoti, kuo skiriasi? Ar kitaip būčiau pajėgęs suprasti, kad šiam siūlui netrūksta nė vieno iš jų?

AUG. – Taigi tuo pačiu supratimu, kuriuo šitai įžvelgei, taip pat gali, atskyręs kitus, apmąstyti vien ilgį, jeigu neįsivaizduosi jokio kito kūno; nes kad ir koks būtų, šiuos tris vis vien turės. Nekūniška yra tai, ką, tikiuosi, dabar supranti: vieną ilgį galima suprasti nebent tik dvasioje, kūne jo aptikti neįmanoma.

EV. – Jau suprantu.

AUG. – Taigi jei nori šitą ilgį mintimis tarsi perkirsti išilgai, tikrai negali [jo] matyti; jeigu [matyti] galima, reiškia, yra ir plotis.

EV. – Aišku.

AUG. – Taigi šitą gryną ir paprastą ilgį, jei tu sutinki, pavadinsime linija: juk tuo vardu dažniausiai vadina daugelis mokslininkų.

EV. – Vadink, kaip tik nori; man nebereikia rūpintis vardais, kai esmė aiški.

Figūra sudaroma iš linijos arba linijų.

11. AUG. – Gerai darai, ir ne tik pritariu, bet dargi skatinu, kad visada tau labiau rūpėtų esmė, o ne žodžiai. Bet jeigu šita linija, kurią, kaip manau,

iam, ut opinor, bene intellegis, si porrigatur sive ex una, sive ex utraque parte, quam in longum porrigi potest, cernis nullum esse finem. An ad hoc contemplandum minus valet acies mentis tuae?

E. – Contemplor omnino, ac nihil facilius.

A. – Vides ergo etiam nullam figuram posse fieri, si nihil agatur aliud quam ut illa linea porrigatur.

E. – Quam dicas figuram nondum intellego.

7. A. – Figuram interim voco, cum aliquod spatium linea lineisve concluditur, tamquam si circulum faceres, aut quattuor lineas finibus suis sibimet iungeres, ita ut nullius finis ab alterius copulatione liber esset.

E. – Quid dicas figuram, iam me videre arbitror; sed utinam tam viderem quo ista tendant, aut quid ex his effecturus sis, ut ego quod de anima requiro sciam.

Ratione quaeratur oportet.

12. A. – Hoc initio te admonui, et postulavi ut patienter ferres aliquantum circuitum nostrum, quod item quaeso ut facias. Non levis res quaeritur, non facilis ad cognoscendum: nosse enim hoc plane ac tenere volumus, si fieri potest. Aliud est enim cum auctoritati credimus, aliud cum rationi. Auctoritati credere magnum compendium est, et nullus labor: quod si te delectat, poteris multa legere,

jau gerai supranti, būtų nutįsusi arba į vieną, arba į kitą pusę, kiek tik gali tęstis į ilgį, pamatytum, kad jai galo nėra. Ar tai suvokti tavo sielos žvilgsnio skvarbumas mažiau pajėgia?

EV. – Suvokiu puikiausiai; nieko nėra lengviau.

AUG. – Vadinasi, supranti, kad neįmanoma sukurti jokios figūros, nedarant nieko kito, tik tiesiant liniją.

EV. – Dar nesuprantu, ką vadini figūra.

7. AUG. – Figūra vadinu, kai linija ar linijomis apibrėžiama kokia nors erdvė, – tarkim, nubrėžtum apskritimą arba keturias linijas sujungtum galais tarpusavyje taip, kad kiekviena linija jungtųsi su kita.

EV. – Manau, jau suprantu, ką vadini figūra; o kad lygiai taip pat suprasčiau, kur link čia krypstama ir ką iš to ketini padaryti, idant sužinočiau apie sielą tai, ko ieškau.

12. AUG. – Jau iš pat pradžių tau šitai priminiau ir prašiau, kad kantriai pakęstum šiokį tokį mūsų nukrypimą, tad ir meldžiu tai padaryti. Tyrinėjamas ne paprastutis dalykas, nelengvas suprasti; o norime pažinti [jį] aiškiai ir paprastai, jei tik įmanoma. Juk viena yra tikėti autoritetu, kas kita – pasikliauti protu. Tikėti autoritetu – pats trumpiausias kelias ir jokio vargo; jeigu tau tas tinka, gali daug prisi-

Reikia aiškintis protu.

quae magni et divini viri de his rebus necessaria quae videbantur salubriter imperitioribus quasi nutu quodam locuti sunt, credique sibi voluerunt ab iis, quorum animis vel tardioribus vel implicatioribus alia salus esse non posset. Tales enim homines, quorum profecto maxima multitudo est, si ratione velint verum comprehendere, similitudinibus rationum facillime decipiuntur, et in varias noxiasque opiniones ita labuntur, ut emergere inde ac liberari, aut numquam, aut aegerrime queant. His ergo utilissimum est excellentissimae auctoritati credere, et secundum hoc agere vitam. Quod si tutius putas, non solum nihil resisto, sed etiam multum approbo. Si autem cupiditatem istam refrenare non potes, qua tibi persuasisti ratione pervenire ad veritatem, multi et longi circuitus tibi tolerandi sunt, ut non ratio te adducat, nisi ea quae sola ratio dicenda est, id est vera ratio; et non solum vera, sed ita certa, et ab omni similitudine falsitatis aliena, si tamen ullo modo haec ab homine inveniri potest, ut nullae disputationes falsae aut verisimiles ab ea te possint traducere.

E. – Nihil iam praepropere desiderabo: agat ac ducat ratio qua vult, dummodo perducat.

Quae sit figura tribus lineis paribus...

8. 13. A. – Deus hoc faciet, qui aut de solis talibus rebus, aut certe de his maxime deprecandus est. Sed ad rem quam institueram redeamus. Nam si et quid linea, et quid sit figura iam tibi notum est, dic

skaityti, ką didūs ir šventi vyrai manė esant būtina pasakyti apie tuos dalykus, tarsi duodami nuorodą mažiau išmanantiems, ir norėjo, kad jais tikėtų tie, kurių lėtesnėms ar prasčiau susigaudančioms sieloms kitos išeities nėra. Juk jei tokie žmonės, – o jų tikrai baisiai daug, – nori protu suvokti tiesą, lengvai duodasi suklaidinami išvadų panašybėmis ir taip nusirita į įvairiausias pražūtingas nuomones, kad arba niekada nebeįstengia išsikapstyti ir išsivaduoti, arba išsikapsto tik vargais negalais. Taigi jiems visų naudingiausia yra pasitikėti iškiliu autoritetu ir juo vadovautis gyvenime. Jei manai, kad tai saugesnis kelias, – ne tik neprieštarauju, bet dargi visiškai tam pritariu. Tačiau jei negali pažaboti troškimo, paskatinusio tave tiesą pasiekti protu, – teks pakęsti daugybę ilgų užuolankų, idant vadovautumeisi vien tuo protu, kurį galima pavadinti protu, t. y. tikruoju; ir ne tik tikruoju, bet taip pat ir teisingu, ir svetimu bet kokiai apgaulingai panašybei (jei tik apskritai žmogus pajėgus kaip nors tai surasti), – kad jokie klaidingi ar panašūs į tiesą svarstymai negalėtų tavęs nuo jos atitraukti.

EV. – Jau nieko nebenorėsiu skubinti; lai protas veikia ir veda kur nori, kad tik atvestų.

8. 13. AUG. – Tai padarys Dievas, kurį reikia melsti pagalbos tik dėl tokių dalykų arba bent jau labiausiai dėl tokių. Bet grįžkime prie to, kas pradėta. Juk jeigu jau žinai ir kas yra linija, ir kas

Kokia yra trijų lygių linijų figūra...

quod abs te quaero, id est utrum putes ullam figuram fieri posse, si linea ex utraque parte, aut ex altera per infinitum ducatur?

E. – Nullo modo id fieri posse confirmo.

A. – Quid igitur agendum est ut figuram faciamus?

E. – Quid, nisi ut illa linea infinita non sit, et ducatur in circulum, ut ex alia parte se contingat? non enim video, quomodo aliter possit ex una linea concludi aliquod spatium; quod nisi fiat, secundum tuam descriptionem, figura non erit.

A. – Quid, si rectis lineis figuram facere velim? potest fieri ut de una linea fiat, an non potest?

E. – Nullo modo.

A. – Quid, duabus?

E. – Ne hoc quidem.

A. – Quid, tribus?

E. – Video posse.

A. – Bene igitur nosti ac tenes, cum figura lineis rectis facienda est, minus quam tribus non posse. An si ulla tibi adversetur ratio, de hac te sententia devocabit?

E. – Plane si quis mihi hoc falsum esse monstraverit, nihil erit quod me scire posse confidam.

A. – Nunc ergo illud responde, quomodo tribus lineis figuram feceris?

E. – Cum se finibus iungunt.

A. – Quid? ubi se iungunt, nonne videtur tibi angulus fieri?

yra figūra, atsakyk, ko klausiu, t. y. ar manai, kad galėtų susidaryti kokia nors figūra, vedant liniją arba iš vienos pusės, arba iš kitos į begalybę?

EV. – Užtikrinu, kad jokiu būdu negali susidaryti.

AUG. – Ko gi reikia, kad mums išeitų figūra?

EV. – Ne ko kito, kaip kad toji linija nebūtų begalinė, ir būtų suvesta į apskritimą, kad susijungtų iš kitos pusės? Mat neįsivaizduoju, kaip kitaip galima būtų viena linija apriboti kokią nors erdvę; o, pagal tavo apibrėžimą, jei taip neatsitiks, nebus ir figūros.

AUG. – Na, o jeigu norėčiau padaryti figūrą iš tiesių linijų? Ar galima ją padaryti iš vienos linijos, ar neįmanoma?

EV. – Jokiu būdu.

AUG. – Na, o iš dviejų?

EV. – Nė iš dviejų.

AUG. – Na, o iš trijų?

EV. – Manau, įmanoma.

AUG. – Vadinasi, gerai žinai ir supranti, kad norint iš tiesių linijų padaryti figūrą, reikia ne mažiau kaip trijų. Ar jei kokia išvada tam prieštarautų, priverstų tave pakeisti šią nuomonę?

EV. – Jei kas įrodytų man, jog klystu, – manysiu, kad apskritai nieko nebežinau.

AUG. – Taigi dabar atsakyk, kaip padarytum figūrą iš trijų linijų?

EV. – Susijungus joms galais.

AUG. – Na, o kai susijungia, ar tau neatrodo, kad susidaro kampas?

E. – Ita est.

A.– Quot ergo angulis haec figura constat?

E. – Totidem quot lineis.

A. – Quid? ipsas lineas pares constituis, an impares?

E. – Pares.

A. – Quid? anguli tantumdem omnes patent, an est alius alio contractior vel apertior?

E. – Etiam ipsos pares esse video.

A. – Potestne fieri, ut in figura, quae tribus rectis paribus lineis facta sit, impares anguli sint; an non potest?

E. – Nullo prorsus modo.

A. – Quid? si rectis lineis tribus, sed imparibus figura constet, possunt etiam in ista pares esse anguli, an aliud intellegis?

E. – Omnino non possunt.

A. – Recte dicis: sed dic, quaeso, quaenam tibi figura melior videatur et pulchrior? eane paribus, an quae imparibus lineis constat?

E. – Quis dubitet eam esse meliorem in qua aequalitas praevalet?

...et quattuor. 9. 14. A. – Ergo inaequalitati aequalitatem praeponis?

E. – Nescio utrum quispiam non praeponat.

A. – Vide nunc in figura quae tribus angulis

EV. – Taip.

AUG. – Kiek kampų turi ši figūra?

EV. – Tiek pat, kiek ir linijų.

AUG. – Na, o linijas brėži lygias ar nelygias?

EV. – Lygias.

AUG. – Na, o kampai ar vienodo pločio, ar vienas siauresnis arba platesnis?

EV. – Manau, kad ir jie vienodi.

AUG. – Ar gali atsitikti, kad figūroje, sudarytoje iš trijų tiesių lygių linijų, būtų nelygūs kampai; ar negali?

EV. – Jokiu būdu.

AUG. – Na, o jei figūrą sudaro trys tiesios, bet nelygios linijos, ar ir joje kampai gali būti lygūs? Ar kitaip manai?

EV. – Niekaip negali.

AUG. – Tiesą sakai; bet prašau, pasakyk, kuri figūra tau atrodo geresnė ir gražesnė? Ar toji, kurią sudaro lygios linijos, ar toji, kurią nelygios?

EV. – Kas suabejotų, kad geresnė toji, kurioje dominuoja lygybė?

9. 14. AUG. – Taigi lygybę vertini labiau už nelygybę? ...ir keturių.

EV. – Ar kas galėtų jos nevertinti labiau?

AUG. – Dabar pažvelk į figūrą, sudarytą iš trijų

paribus perfecta est, quid in ea sit angulo contrarium, id est ex altera parte contra positum; utrum linea an angulus.

E. – Lineam video.

A. – Quid ergo? si et angulus angulo, et linea lineae contraria sit, nonne fateris aequalitatem esse potiorem in ea figura in qua id accidit?

E. – Fateor quidem, sed quemadmodum id fiat tribus lineis omnino non video.

A. – Quid? quattuor lineis potestne hoc fieri?

E. – Prorsus potest.

A. – Melior est igitur figura quae quattuor lineis rectis paribus, quam quae tribus constat.

E. – Melior certe, siquidem in ea aequalitas valet.

A. – Quid ergo? istam quae quattuor rectis paribus lineis confit, censesne posse etiam ita fierit, ut non anguli omnes in ea pares sint, an non putas?

E. – Video posse.

A. – Quonam modo?

E. – Si duo contractiores, duo apertiores sint.

A. – Videsne etiam quemadmodum et ambo contractiores, et ambo apertiores sibi contrarii sint?

E. – Ac verissime atque apertissime.

A. – Servatam igitur et hic, quanta servari potuit, cernis aequalitatem; cernis enim profecto fieri non posse ut cum quattuor paribus lineis figura perfici-

lygių kampų: kas yra joje priešingas kampui, – t. y. priešais jį kitoje pusėje, – ar linija, ar kampas?

EV. – Matau liniją.

AUG. – Na, o jeigu kampas būtų priešais kampą, o linija priešais liniją – ar nepripažintum, kad daugiau lygybės toje figūroje, kurioje atsitinka šitaip?

EV. – Išties pripažįstu, tačiau kokiu būdu taip galėtų pasidaryti iš trijų linijų, neįsivaizduoju.

AUG. – Na, o iš keturių linijų ar gali taip pasidaryti?

EV. – Žinoma, gali.

AUG. – Vadinasi, geresnė yra figūra, susidaranti iš keturių tiesių lygių linijų, negu [susidaranti] iš trijų.

EV. – Tikrai geresnė, jei tik joje stipresnė lygybė.

AUG. – Na, o ar manai, kad toje, sudarytoje iš keturių tiesių lygių linijų, gali atsitikti, kad ne visi jos kampai bus lygūs; ar taip negalvoji?

EV. – Manau, kad gali.

AUG. – Kokiu gi būdu?

EV. – Jei bus du siauresni, du platesni.

AUG. – Ar manai, kad taip pat ir abu siauresnieji, ir abu platesnieji būtų vienas priešais kitą?

EV. – Taip, tai visiškai teisinga ir aišku.

AUG. – Taigi ir čia matai išsaugotą lygybę, kiek tik įmanoma buvo ją išsaugoti; matai, kad niekaip negali figūroje, sudarytoje iš keturių lygių linijų,

tur, non aut omnes, aut certe vel bini anguli pares sint; quaeque tamen paria sunt sibi ex contrario respondere.

E. – Cerno, et firmissime teneo.

Iustitia est in parilitate.

15. A. – Nihilne te movet etiam in rebus tanta et tam inconcussa quaedam iustitia?

E. – Quonam modo?

A. – Quia nihil, ut arbitror, dicimus esse iustitiam nisi aequitatem: aequitas autem ab aequalitate quadam videtur appellata. Sed quae in hac virtute aequitas, nisi ut sua cuique tribuantur? Porro sua cuique nisi quadam distinctione tribui non possunt. An aliter putas?

E. – Manifestum est, et prorsus assentior.

A. – Quid? distinctionem arbitrarisne esse ullam, si omnia paria sint, ut nihil omnino inter se differant?

E. – Nullo modo.

A. – Ergo iustitia servari non potest, nisi in rebus in quibus servatur sit quaedam, ut ita dicam, imparilitas et dissimilitudo.

E. – Intellego.

A. – Cum igitur fateamur istas figuras, de quibus agimus, inter se esse dissimiles, illam scilicet quae tribus, et hanc quae quattuor angulis constat, cum ambae paribus lineis fiant; nonne videtur tibi quaedam retenta iustitia, ut illa, quae habere non potest

visi kampai arba po du kampus nebūti lygūs; ir visi lygūs yra vienas priešais kitą.

EV. – Matau, ir esu tvirtai įsitikinęs.

15. AUG. – Ar tau nedaro įspūdžio teisingumas, toks didelis ir toks nepajudinamas net ir tokiuose dalykuose?

Teisingumas yra vienodume.

EV. – Kaip tai?

AUG. – Kadangi, kaip manau, teisingumu vadiname ne ką kita, kaip tik lygumą; o lygumas juk pavadintas ne pagal ką kita, kaip pagal lygybę. O ką gi šioje dorybėje reiškia lygumas, jei ne tai, kad būtų atiduota kiekvienam savo? Be to, kiekvienam savo atiduoti neįmanoma, jei nėra tam tikro skirtumo. Ar kitaip manai?

EV. – Tai akivaizdu; visiškai pritariu.

AUG. – Na, o ar matai kokį nors skirtumą, jei visi lygūs ir visiškai nesiskiria viens nuo kito?

EV. – Jokiu būdu.

AUG. – Taigi teisingumo išsaugoti neįmanoma, jei tarp dalykų, kuriuose jis išsaugomas, nesama tam tikro, pasakyčiau, nevienodumo ir nepanašumo.

EV. – Suprantu.

AUG. – Vadinasi, kadangi pripažįstame figūras, apie kurias dabar kalbame – t. y. sudarytąsias iš trijų bei iš keturių kampų – nepanašiomis viena į kitą, nors abi sudaromos iš lygių kampų, – ar tau neatrodo, jog išlaikomas tam tikras teisingumas,

parilitatem contrariorum, inconcussam teneat angulorum aequalitatem: in hac vero, quia tanta est contrariorum congruentia, illa lex angulorum admittat nonnullam inaequalitatem? Hoc ergo cum me multum moveret, quaerendum abs te visum est, quonam modo ista veritate, aequitate, aequalitate delectarere.

E. – Iam cerno quid dicas, et non mediocriter admiror.

A. – Age nunc, quia inaequalitati aequalitatem iure praeponis, nec quisquam omnino est, ut opinor, humano sensu praeditus, cui non id videatur; quaeramus, si placet, figuram in qua summa aequalitas inveniri queat: quaecumque enim erit, ea ceteris sine dubitatione praeferetur.

E. – Placet vero, et quae ista sit, scire cupio.

Non eadem parilitas in quadrata et triangula.

10. 16. A. – Prius ergo responde, utrum tibi illarum figurarum, quarum iam quantum satis videbatur facta mentio est, ea videatur excellere, quae quattuor lineis paribus, totidemque angulis paribus constet: namque, ut vides, in hac et linearum aequalitas et angulorum est; et, quod in illa quae tribus lineis paribus clauditur, non inveniebamus, adest huic parilitas contrariorum: nam lineae linea, et angulus angulo est, ut cernis, contrarius.

kai figūroje, kurioje negali būti priešais esančių dalių vienodumo, nekintama išlieka kampų lygybė; o kitoje, kur šitaip sutampa priešais esančios dalys, tas kampų dėsnis leidžia tam tikrą nelygybę? Šitai mane taip labai sujaudino, kad radau reikalą tavęs paklausti, ar patį kaip nors džiugina toks teisingumas, lygumas, lygybė?

EV. – Jau suprantu, ką sakai; esu sužavėtas.

AUG. – Na, dabar, – kadangi teisingai vertini lygybę labiau už nelygybę, ir nemanau, kad apskritai atsirastų bent vienas, apdovanotas žmogiška nuovoka, manantis kitaip, – jei nori, patyrinėkime figūrą, kurioje galima aptikti didžiausią lygybę: kad ir kokia ji būtų, be abejo, bus pranašesnė už kitas.

EV. – Išties noriu, ir trokštu sužinoti, kokia ji yra.

Kvadrato ir trikampio vienodumas ne toks pat.

10. 16. AUG. – Taigi pirmiausia atsakyk, ar iš tų figūrų, apie kurias jau atrodė pakankamai pasakyta, pranašiausia atrodytų susidarančioji iš keturių lygių linijų ir tiek pat lygių kampų: nes šioje, kaip matai, yra ir linijų, ir kampų lygybė; yra ir priešais esančių dalių lygybė, ko neradome [figūroje], sudarytoje iš trijų lygių linijų: nes, kaip matai, priešais liniją yra linija, o priešais kampą – kampas.

E. – Ita vero est, ut dicis.

A. – Habetne summam aequalitatem, an aliter tibi videtur? Nam si habet, frustra, ut institueramus, aliam quaerimus; si autem non habet, volo ut idipsum mihi abs te demonstretur.

E. – Videtur mihi habere: nam ubi et anguli pares et lineae pares sunt, ibi deprehendam inaequalitatem non video.

A. – Ego aliud sentio: nam recta linea donec veniat ad angulos summa aequalitate praedita est; sed cum ex diverso latere alia coniungitur linea, et angulum facit, nonne censes hoc ipsum esse inaequale? An tibi figurae pars quae linea clauditur cum illa parte quae angulo concliditur congruere videtur aequalitate aut similitudine?

E. – Nullo modo: et me pudet temeritatis meae; eo enim ductus sum, quod et angulos in ea pares inter se et latera cernerem: sed quis non videat eorum laterum ab angulis magnam differentiam?

A. – Accipe aliud inaequalitatis apertissimum indicium: certe enim cernis, vel illam figuram triangulam paribus lineis constantem, vel istam quadratam habere aliquod medium.

E. – Cerno plane.

A. – Quid? ab eodem medio cum lineas ad omnes figurae partes ducimus, paresne tibi duci lineae videntur, an impares?

EV. – Iš tiesų yra taip, kaip sakai.

AUG. – Ar jos lygybė pati didžiausia, ar tau kitaip atrodo? Jei taip, tai veltui nutarėme ieškoti kitos; o jei ne – noriu, kad man tai įrodytum.

EV. – Man regis, kad taip; kadangi ir kampai lygūs, ir linijos lygios, nesuprantu, kur čia galima būtų įžvelgti nelygybę.

AUG. – Aš manau kitaip; mat didžiausios lygybės yra pasiekusi tiesi linija, kol nesueina į kampus, bet kai iš kito šono sujungiama su kita linija ir sudaro kampą, ar nemanai, kad šitai jau nebelygu? Ar tau atrodo, kad figūros dalis, kuri užbaigiama linija, lygybe ar panašumu sutampa su dalimi, pasibaigiančia kampu?

EV. – Jokiu būdu; man gėda savo neapsižiūrėjimo. Mane suklaidino tai, kad mačiau joje ir lygius kampus, ir šonus; bet ar kas gali nepastebėti didelio skirtumo tarp šonų ir kampų?

AUG. – Štai tau dar vienas akivaizdus nelygumo įrodymas: juk aiškiai matai, kad ir trikampė figūra, sudaryta iš trijų lygių linijų, ir keturkampė turi savą centrą.

EV. – Aiškiai matau.

AUG. – Na, o jeigu iš to paties centro vedame linijas į visas figūros puses, ar vedamos linijos tau atrodo lygios, ar nelygios?

E. – Impares prorsus: nam longiores eas necesse est esse, quas in angulos ducimus.

A. – Istae in quadrata quot sunt, et quot in triangula?

E. – Quattuor hic, tres ibi.

A. – Quid? minimae omnium quae rursum, et quot sunt in figura utraque?

E. – Totidem, scilicet eae quae in media latera ducuntur.

A. – Verissime mihi videris dicere, neque hic opus est diutius immorari; ad id enim quod volumus satis est: nam et magnam aequalitatem hic servari, ut opinor, vides, et tamen nondum ex omni parte perfectam.

E. – Omnino video, et quae illa figura sit quae summam aequalitatem habeat, nosse vehementer exspecto.

Quaenam ex dimensionibus simplicior sit.

11. 17. A. – Quam censes, nisi eam, cuius et extremitas sibi concors est undique, nullo angulo aequalitatem perturbante, et a cuius medio ad omnes extremitatis partes pares lineae duci possunt?

E. – Iam, ut opinor, intellego: nam illam figuram quae una linea in circulum ducta terminatur mihi videris describere.

A. – Recte intellegis. Nunc itaque illud considera, cum superior ratio docuerit lineam in sola longitudine intellegi, nec quidquam latitudinis usurpare, et ideo per longum qua ducitur dividi

EV. – Tikrai nelygios: nes tos, kurias vedame į kampus, būtinai esti ilgesnės.

AUG. – Kiek gi tokių kvadratinėje ir kiek – trikampėje?

EV. – Pirmojoje – keturios, antrojoje – trys.

AUG. – Na, o kurios iš visų trumpiausios, ir kiek gi tokių yra kiekvienoje figūroje?

EV. – Tiek pat; tai tos, kurios vedamos į kraštinių vidurį.

AUG. – Mano galva, sakai visiškai teisingai, ir nėra reikalo ilgiau čia gaišti; juk tam, ko norime, šito pakanka: manau, matai čia ir išsaugotą didelę lygybę, ir kad vis dėlto dar nėra visais atžvilgiais tobula.

EV. – Puikiausiai matau, ir karštai trokštu sužinoti, kokios gi figūros lygybė yra pati didžiausia.

Kuris matmuo paprastesnis.

11. 17. AUG. – Kaip manai, kokios gi, jei ne tos, kurios ir pakraštys visur eina išvien, jokiam kampui netrikdant lygybės, ir iš kurios centro galima išvesti lygias linijas į visas pakraščio vietas?

EV. – Jau, manau, suprantu: man regis, apibūdinai figūrą, ribojamą vienos linijos, suvestos į apskritimą.

AUG. – Supranti teisingai. Dabar apsvarstyk dar štai ką: kadangi ankstesnė išvada parodė, kad linija suvokiama vien tik ilgyje, ir neužima nė kiek pločio, ir todėl išilgai, kiek vedama, negali būti

non posse, utrum tibi videatur figura quaelibet sine latitudine inveniri.

E. – Nullo modo.

A. – Quid? ipsa latitudo potestne longitudinem non habere, quamvis latitudo sola sit, quemadmodum superius longitudinem sine latitudine intelleximus; an non potest?

E. – Video non posse.

A. – Vides etiam illud, nisi fallor, quod latitudo ab omni parte dividi queat, linea vero per longum non queat.

E. – Manifestum est.

A. – Quid ergo putas pluris habendum? quod dividi potest, an id quod non potest?

E. – Profecto id quod non potest.

A. – Praeponis igitur lineam latitudini. Nam si quod dividi non potest, praeponendum est; praeponamus necesse est etiam id quod minus dividi potest: latitudo autem ex omni parte dividitur, longitudo vero non nisi ex diverso, nam per longum divisionem non admittit: est ergo latitudine praestantior. An tu aliter existimas?

E. – Ita prorsus ratio cogit fateri ut dicis.

Maxime simplex est punctum...

18. A. – Iam quaeramus, si placet, utrum sit aliquid in ista ratione, quod omnino non queat dividi; erit enim hoc multo etiam quam illa linea melius. Nam lineam cernis ex diverso innumerabiliter secari posse, itaque tibi ipsi hoc inveniendum dimitto.

padalyta, – ar tau atrodo, kad įmanoma rasti kokią nors figūrą be pločio?

EV. – Jokiu būdu.

AUG. – Na, o ar pats plotis gali neturėti ilgio, nes yra vien tik plotis, kaip kad anksčiau išsiaiškinome ilgį neturint pločio; ar negali?

EV. – Manau, kad negali.

AUG. – Turbūt taip pat manai, kad, jei neklystu, plotį iš visų pusių galima padalyti, tačiau linijos išilgai negalima.

EV. – Aišku, kad taip.

AUG. – Taigi kurį, kaip manai, reikia labiau vertinti? Ar tą, kuris gali būti padalytas, ar tą, kuris negali?

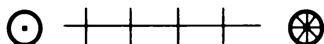
EV. – Žinoma, tą, kuris negali.

AUG. – Vadinasi, liniją vertini labiau už plotį. Juk labiau reikia vertinti tai, ko negalima padalyti; taigi būtinai turime labiau vertinti ir tai, ką mažiau galima padalyti; o plotis padalijamas iš visų pusių, tuo tarpu ilgis – tik skersai, nes nesiduoda padalijamas išilgai; vadinasi, yra pranašesnis už plotį. Ar tu kitaip galvoji?

EV. – Svarstymas verčia pripažinti būtent tai, ką sakai.

Pats paprasčiausias yra taškas...

18. AUG. – Dabar, jei sutinki, paieškokime ko nors tokio, ko visiškai neįmanoma padalyti; mat toks bus daug geresnis netgi už liniją. Juk matai, kad liniją skersai galima būtų perpjauti be galo daug kartų, o šitai išsiaiškinti palieku tau pačiam.

E. – Ego illud puto non posse dividi, quod medium in figura ponebamus, unde in extrema lineae ducuntur. Nam si dividitur, longitudine aut etiam latitudine carere non potest. Sed si longitudinem solam habet, non iam unde ducuntur lineae, sed ipsa linea est. Si vero etiam latum est, aliud desiderat medium a quo in extrema latitudinis lineae ducantur. Utrumque autem hoc ratio respuit. Id erit quod dividi nequeat.

A. – Recte dicis. Sed nonne tibi aliquid tale videtur etiam illud unde linea ducitur, etsi figura nondum sit cuius medium intellegamus? Illud enim dico lineae principium a quo incipit longitudo, quod volo sine ulla longitudine intellegas. Nam si longitudinem intellegis, nequamquam profecto intellegis unde ipsa incipit longitudo.

E. – Tale omnino.

A. – Hoc ergo quod iam te intellegere video potentissimum omnium, quae demonstrata sunt. Siquidem hoc est, quod nullam divisionem patiatur; et punctum vocatur, cum medium tenet figurae: si autem principium lineae est vel lineis, aut etiam finis, vel cum omnino aliquid notat quod sine partibus intellegendum sit, nec tamen obtineat figurae medium, signum dicitur. Est ergo signum nota sine partibus. Est autem punctum nota medium figurae tenens. Ita fit ut omne punctum etiam signum sit,

EV. – Manau, kad negalima būtų padalyti to, ką pažymėjome figūros centre, iš kur vedamos linijos į pakraštį. Nes jei padalijama, negali neturėti ilgio ar pločio. Bet kas turi vien ilgį, iš to jau neišvedamos linijos, o pats yra linija. O jeigu yra ir plotis, tai reikalauja jau kito centro, iš kurio būtų išvedamos linijos į pločio pakraščius. Tačiau svarstymas atmeta ir viena, ir kita. Taigi čia ir bus tai, ko negalima padalyti.

AUG. – Teisingai sakai. Bet ar tau neatrodo kažkas panašaus ir tai, iš ko išvedama linija, net jei dar nėra figūros, kurios centrą įsivaizduotume? Mat linijos pradžia vadinu tai, nuo ko prasideda ilgis, ir noriu, kad ją [linijos pradžią] įsivaizduotum be ilgio. Nes įsivaizduodamas ilgį niekaip neįsivaizduoji, iš kur prasideda patsai ilgis.

EV. – Iš tikrųjų taip atrodo.

AUG. – Taigi šitai, ką, matau, jau supranti, ir yra galingiausia iš visų jau paminėtų. Ir yra tai, kas negali pakęsti jokio padalijimo, ir vadinama tašku, nes užima figūros vidurį; o jeigu yra linijos arba linijų pradžia ar pabaiga, arba apskritai žymi ką nors, ką reikia suprasti neturint dalių, bet vis dėlto neužima figūros vidurio, – vadinama ženklu. Vadinasi, ženklas yra žymė be dalių. O taškas yra žymė, užimanti figūros vidurį. Taigi kiekvienas taškas yra ir ženklas, tačiau ne kiekvienas ženklas

non autem omne signum punctum videatur. Volo enim de his nominibus inter nos convenire, ut minus in disputando circumloquamur: quamquam plerique punctum appellent, non quod omnis figurae medium, sed quod solius circuli vel pilae tenet; tametsi minus nobis de vocabulis laborandum est.

E. – Assentior.

...idque potentissimum.

12. 19. A. – Vides certe etiam quantum valeat. Nam ab ipso incipit linea, ipso terminatur; figuram rectis lineis nullam videmus fieri posse, nisi ipso angulus claudatur; deinde undecumque secari linea potest, per ipsum secatur, cum ipsum omnino nullam in se admittat sectionem; nulla linea lineae nisi per ipsum copulatur. Postremo cum ceteris planis figuris (nam de altitudine adhuc nihil diximus) eam praeponendam ratio demonstraverit quae circulo clauditur, propter summam aequalitatem; quae alia ipsius aequalitatis moderatio est, quam punctum in medio constitutum? Multa de huius potentia dici possunt, sed adhibeo modum, et tibi ipsi cogitanda plura permitto.

E. – Sane ut videtur; non enim me requirere pigebit, si quid fuerit obscurius: cerno autem mediocriter, ut puto, magnam huius signi esse potentiam.

Quomodo altitudo conficiatur.

20. A. – Nunc ergo illud attende, cum et quid sit signum, et quid sit longitudo, et quid sit latitudo

atrodo taškas. Noriu, kad mudu sutartume, diskutuodami apie šiuos pavadinimus, kuo mažiau kalbėti užuolankomis; nors daugelis tašku pavadintų ne tai, kas yra kiekvienos figūros centre, bet tik [tai, kas yra] apskritimo ar skritulio centre; visgi mums reikėtų mažiau rūpintis pavadinimais.

EV. – Sutinku.

12. 19. AUG. – Be abejo, taip pat supranti, ir kiek [jis] pajėgia. Juk juo [tašku] linija prasideda, juo ir pasibaigia; matome, kad negali būti tiesių linijų figūros, kurioje kampas nebūtų uždaromas juo; be to, kur tik liniją galima perkirsti, ji perkertama per jį, nors jis pats nesiduoda niekaip pjaustomas; jokių linijų negalima sujungti kitaip, kaip tik per jį. Pagaliau, kadangi išvada parodė, jog iš kitų plokščių figūrų (juk apie aukštį iki šiol dar nieko nepasakėme) labiausiai vertinti reikia tą, kuri apibrėžiama apskritimu, – dėl didžiausios jos lygybės – kas gi kitas nustato pačią lygybę, jei ne taškas, esantis [apskritimo] centre? Daug galima pasakyti apie jo galią, bet laikausi saiko, ir visa kita perduodu apsvarstyti tau pačiam.

...jis ir galingiausias.

EV. – Pakanka, kad suprasčiau; jei dar kas būtų neaišku, nesigėdyčiau klausti; dabar gi manausi pusėtinai suprantąs didelę šio ženklo galią.

20. AUG. – Kadangi perpratai, ir kas yra ženklas, ir kas yra ilgis, ir kas yra plotis, dabar atkreipk

Kaip sukuriamas ilgis.

perspexeris; quid horum tibi videatur alterius, et cuius indigere, sine quo esse non posit.

E. – Video quod latitudo longitudine indigeat, sine qua prorsus intellegi non potest. Rursus longitudinem cerno latitudine quidem non indigere ut sit, sed sine signo illo esse non posse. Illud autem signum per semetipsum esse et nullus horum indigere, manifestum est.

A. – Ita est ut dicis: sed diligentius considera, utrum latitudo vere undique secari queat; an alicunde nec ipsa sectionem possit admittere, quamvis plus admittat quam linea.

E. – Nescio prorsus unde non possit.

A. – Credo te non recordari; nam nescire istud nullo modo posses: quare commonefaciam te isto modo. Certe enim latitudinem sic intellegis, ut cogitatione tua de altitudine nihil usurpes.

E. – Sic omnino.

A. – Accedat igitur huic latitudini altitudo, et respondere iam utrum etiam aliquid accesserit, quo magis undique secari queat.

E. – Mire omnino admonuisti. Nunc enim video non solum desuper aut ex inferiore parte, sed a lateribus quoque admitti posse sectionem, nihilque omnino remansisse, unde non queat penetrare divisio. Quare manifestum est, et latitudinem ex his partibus secari non posse, per quas surrectura est altitudo.

dėmesį štai į ką: kuris iš jų tau atrodo reikalingas kito, be kurio negalėtų būti; ir kas tas kitas yra.

EV. – Manau, kad pločiui reikia ilgio, be kurio visiškai neįmanoma jo įsivaizduoti. Savo ruožtu manau, kad ilgiui būti tikrai nereikia pločio, bet be ano ženklo [taško] jo būti negali. Gi akivaizdu, kad tasai ženklas yra pats savaime ir nei vieno iš anų jam nereikia.

AUG. – Yra taip, kaip sakai; tik atidžiau pasvarstyk, ar plotį galima perkirsti bet kurioje vietoje, ar kai kur jis nesiduoda perkertamas, nors ir labiau duodasi nei linija?

EV. – Visiškai nenumanau, kur nesiduoda.

AUG. – Manyčiau, tiesiog neprisimeni, nes to nežinoti tikrai negali; todėl tau priminsiu štai kaip. Juk plotį įsivaizduoji tikrai nepridėdamas jam jokio aukščio.

EV. – Būtent taip.

AUG. – Taigi teprisidedie prie šito pločio aukštis, ir dabar atsakyk, ar gali prisidėti dar kas nors, kad lengviau būtų perkirsti iš visų pusių.

EV. – Išties nuostabiai pamokei. Dabar jau suprantu, kad perkirsti galima ne tik iš viršaus ar iš apatinės pusės, bet ir iš kraštų, ir nebeliko jokios vietos, iš kur negalėtų būti padalytas. Todėl aišku, kad ir pločio negalima būtų padalyti iš tų pusių, iš kurių kyla aukštis.

Quae intellectu quantitas cogitetur.

21. A. – Quoniam tibi igitur, si non fallor, et longitudo, et latitudo, et altitudo nota est; quaero, utrum possint deesse duo superiora, ubi aderit altitudo.

E. – Sine longitudine quidem video esse non posse altitudinem, sine latitudine autem potest.

A. – Redi ergo ad cogitationem latitudinis, et si eam quasi iacentem animo figuraveris, erigatur in quodlibet latus, tamquam si eam velles per tenuissimam rimam, ubi se clausae ianuae iungunt, educere. An nondum intellegis quid velim?

E. – Intellego quid dicas, sed nondum fortasse quid velis.

A. – Illud scilicet ut respondeas, utrum sic erecta latitudo videatur tibi migrasse in altitudinem, et latitudinis iam nomen descriptionemque amisisse; an adhuc maneat latitudo, quamvis ita sit collocata.

E. – Videtur mihi altitudo esse facta.

A. – Recordarisne, obsecro, quemadmodum altitudinem definieramus?

E. – Recordor plane, et me iam sic respondisse pudet. Nam etiam hoc modo quasi erecta latitudo sectionem per longum deorsum versus non admittit: quare nulla in ea possunt interiora cogitari, quamvis medium et extrema cogitentur. Secundum autem superiorem demonstrationem altitudinis, quam fecisti ut recordarer, nulla omnino est altitudo, ubi nihil intus cogitari potest.

A. – Recte dicis, et sic te omnino meminisse

21. AUG. – Vadinasi, jei neklystu, tau žinomi ir ilgis, ir plotis, ir aukštis; todėl klausiu, ar dviejų pirmųjų gali nebūti ten, kur yra aukštis.

Koks dydis įsivaizduojamas protu.

EV. – Išties manau, kad be ilgio negali būti aukščio, o be pločio – gali.

AUG. – Grįžk dabar prie pločio apmąstymo, ir jeigu įsivaizduosi jį tarsi gulintį, tegu pakyla į bet kurią pusę, tarsi norėtum išvesti jį pro plonytį plyšelį, likusį tarp užsidariusių durų. Ar dar nesupranti, ko noriu?

EV. – Suprantu, ką sakai, bet ko nori – gal dar ir ne[suprantu].

AUG. – Gi noriu, kad atsakytum, ar tau atrodo, kad šis pakeltas plotis pavirto į aukštį ir jau prarado pločio pavadinimą ir savybes; ar vis tiek išlieka plotis, nors ir taip padėtas.

EV. – Man regis, kad virto aukščiu.

AUG. – Betgi susimildamas, prisimeni, kaip apibūdinome aukštį?

EV. – Puikiai prisimenu, ir jau gėdinuosi taip atsakęs. Juk netgi ir šitokiu būdu tarytum iškeltas plotis nesiduoda perkertamas išilgai žemyn; todėl jame negalima įsivaizduoti jokių vidinių [dalių], nors vidurį ir pakraščius galima įsivaizduoti. O pagal ankstesnį aukščio nusakymą, kurį privertei prisiminti, nėra tokio aukščio, kur nieko negalėtum įsivaizduoti viduje.

AUG. – Teisingai sakai; ir norėjau, kad būtent

cupiebam. Quamobrem illud iam volo respondeas, utrum falso verum anteponas.

E. – Iam hinc dubitare incredibilis dementia est.

A. – Dic ergo, quaeso te, numquidnam vera linea est, quae per longum secari potest; aut verum signum quod ullo modo secari potest; aut vera latitudo, quae cum erecta est, ut diximus, sectionem per longum deorsum versus admittit?

E. – Nihil minus.

Quae interrogatione constiterint.

13. 22. A. – Umquamne igitur oculis istis corporeis, vel tale punctum, vel talem lineam, vel talem latitudinem vidisti?

E. – Omnino numquam. Non enim sunt ista corporea.

A. – Atqui si corporea oculis mira quadam rerum cognatione cernuntur, oportet animum quo videmus illa incorporalia, corporeum corpusve non esse. An tu aliter existimas?

E. – Age, iam concedo corpus non esse animum vel quidquam corporeum; quid est tandem, dic mihi?

A. – Vide interim utrum confectum sit carere illum illa omni quantitate, de qua nunc quaestio est: nam quid sit animus, oblitum te esse mirror priore inter nos quaestione discussum. Meministi enim te quaesisse primitus, unde esset: quod duobus modis a nobis tractatum esse memini, uno,

tai prisimintum. Todėl dar noriu, kad atsakytum, ar tikrą vertini labiau už netikrą.

EV. – Jau vien abejoti tuo būtų neįtikėtina beprotybė.

AUG. – Taigi susimildamas atsakyk, ar yra kokia nors tikra linija, kurią galima perkirsti išilgai; ar tikras ženklas [taškas], įmanomas kokiu nors būdu perkirsti; ar tikras plotis, kurį pakėlus, kaip sakėme, jis duotųsi perkertamas išilgai žemyn?

EV. – Nieku gyvu.

13. 22. AUG. – Taigi ar kada nors matei šiomis kūniškomis akimis tokį tašką ar tokią liniją, ar tokį plotį?

Kas paaiškėjo beklausinėjant.

EV. – Niekada, jokiu būdu. Juk jie nėra kūniški.

AUG. – Betgi jei kūniški regimi kūniškomis akimis dėl kažkokios nuostabios dalykų giminystės, tai ir siela, kuria regime nekūniškus dalykus, turėtų nebūti kūniška, ne kūnas. Ar tu kitaip manai?

EV. – Nagi, jau sutinku, kad siela nėra kūnas, nei kas nors kūniška; kas gi ji pagaliau, pasakyk?

AUG. – Tuo tarpu pažvelk, ar iš to išplaukia, esą ji neturi jokio tokio dydžio, apie kokį dabar kalbame; stebiuosi, kad užmiršai – jau iš pat pradžių aptarėme klausimą, kas yra siela. Juk prisimeni, kad pradžioje klausei, iš ko [ji] yra; prisimeni, kad tai aptarėme dvejopai: pirma aiškinomės tarsi

quo quasi de regione eius quaesitum est; altero, utrumnam ex terra, vel igne, vel alio quopiam istorum elementorum esset, vel ex omnibus, vel ex aliquibus horum. In qua quaestione constitit inter nos, non magis hoc quaerendum esse quam unde sit terra, vel si quod aliud elementorum singulorum. Intellegendum est enim, quamquam Deus fecerit animum, habere illum certam substantiam, quae neque terrena, neque ignea, neque aeria sit, neque humida: nisi forte arbitrandum est Deum terrae dedisse ut nihil aliud sit quam terra, et non dedisse animo ut aliud quam animus sit. Si autem definiri animum vis, et ideo quaeris quid sit animus, facile respondeo. Nam mihi videtur esse substantia quaedam rationis particeps, regendo corpori accomodata.

Animus quantitate caret quod eam intellegit...

14. 23. Itaque illud potius attende, unde ambigitur nunc, utrum quantitas et quasi, ut ita dicam, locale spatium animo ullum sit. Nam profecto quia corpus non est; neque enim aliter incorporea ulla cernere valeret, ut superior ratio demonstrabat; procul dubio caret spatio qua corpora metiuntur: et ob hoc recte credi, aut cogitari, aut intellegi talis eius quantitas non potest. Si autem te movet, cur tanta caeli, terrae, marisque spatia memoria contineat, cum sit ipse nullius quantitatis; mira quaedam vis est, quam tamen ex iis quae a nobis

apie jos šalį; paskiau – ar yra sudaryta iš žemės, ar iš ugnies, ar iš kokio kito panašaus elemento, ar iš visų jų, ar iš kai kurių. Tuo klausimu sutarėme, jog nebereikia mums aiškintis taip pat, kaip aiškinamės, iš kur yra žemė ar kuris nors kitas iš pirminių elementų. Mat nors Dievas sukūrė sielą, reikia suprasti ją turint sau būdingą substanciją, kuri nei iš žemės, nei iš ugnies, nei iš oro, nei iš vandens; nebent tektų manyti, esą Dievas davęs žemei būti ne kuo kitu, kaip tik žeme, ir nedavęs sielai būti niekuo kitu, kaip tik siela. O jei nori sielos apibrėžimo ir todėl klausi, kas yra siela, – lengvai atsakau. Man ji atrodo esanti tam tikra substancija, esanti protė, pritaikyta kūnui valdyti.

Siela neturi dydžio, nes ji supranta...

14. 23. Taigi verčiau atkreipk dėmesį į tai, dėl ko dabar kyla abejonių: ar siela turi kokį nors dydį ir, sakyčiau, tarsi tam tikrą erdvės atkarpą. Juk, žinoma, nėra kūnas; nes kitaip negalėtų regėti jokių nekūniškų [dalykų], kaip kad parodė ankstesnė išvada; be abejo, neturi nė erdvės, kokia matuojami kūnai; todėl ir neįmanoma teisingai nuspėti ar mąstyti, ar suprasti tokio jos dydžio. O jeigu tave trikdo, kodėl atmintimi aprėpia tokius didžiulius dangaus, žemės ar jūros plotus, pati neturėdama jokio dydžio, – tai juk [ji] yra kažkokia nuostabi galia, kurią vis dėlto gali pažinti iš to, ką mes

comperta sunt, quantum inest ingenio tuo luminis, animadvertere potes. Si enim corpus nullum est, ut ratio iam ostendit, quod longitudine, latitudine, altitudine careat, nihilque horum nisi cum aliis duobus esse corpore potest; animo tamen etiam solam lineam interiore quodam oculo, id est intellegentia, videre concessum est: arbitror nos concedere sic animum corpus non esse, ut sit corpore melior. Quo concesso, non opinor dubitandum esse, eum etiam linea esse meliorem: ridiculum est enim cum tria illa insint corpori ut corpus sit, non his omnibus esse meliorem, qui corpore est melior. At ipsa linea, qua melior esse convincitur animus, ideo ceteris duobus praestat, quia minus quam illa duo secari potest. Porro illa duo eo magis secantur quam linea, quo magis se in spatium distendunt: linea vero spatium nisi longitudinis nullum habet, quo sublato nihil omnino remanet spatii. Quapropter quidquid linea melius est, necesse est nullo spatio sit, et omnino dividi secarique non possit. Frustra igitur, ut opinor, quantitatem animi, quae nulla est, invenire laboramus, cum eum concedamus esse meliorem. Et si figurarum omnium planarum illa optima est quae circulo effingitur, in qua ratio docuit nihil melius esse puncto atque potentius, quod nullo dubitante partibus caret; quid mirum si anima neque corporea sit, neque ulla aut longitudine porrecta, aut latitudine diffusa, aut altitudine solidata; et tamen tantum valeat

išsiaiškinome ir [pagal tai], kiek tavo prote slypi šviesos. Jeigu, kaip jau parodė protas, nėra jokio kūno, neturinčio ilgio, pločio nei aukščio, nė vienas iš jų kūne negali būti atskirai, tik su kitais dviem; be to, nutarėme, kad sieloje galima regėti ir vien tik liniją kažkokia vidine akimi, t. y. supratimu; manau, jog ne tik pripažinome sielą nesant kūnu, bet ir esant geresnę už kūną. Tai pripažinus, manau, nederėtų abejoti, kad ji geresnė ir už liniją: juk kūnui reikia turėti visus šiuos tris, kad būtų kūnu, – tad juokinga [būtų], jei tas, kas geresnis už kūną, nebūtų geresnis ir už juos visus. O pati linija, – už kurią siela, kaip įrodyta, geresnė, – pranašesnė už kitus du, nes ją mažiau tegalima perkirsti, negu kitus du. Savo ruožtu aniedu perkertami labiau, negu linija, nes labiau išsidriekia erdvėje; o linija neužima kitos erdvės, išskyrus ilgį, kurį atėmus visiškai nebelieka jokios erdvės. Todėl kas tik yra geresnis už liniją, tas būtinai turėtų neužimti jokios erdvės ir visiškai nesiduoti dalijamas nei perkertamas. Taigi veltui, manau, varginamės suieškoti sielos dydį, kurio nėra, kadangi sielą pripažinome geresne už liniją. Ir jeigu iš visų plokščių figūrų geriausioji ta, kuri atvaizduojama apskritimu, o jame nėra nieko geresnio nė galingesnio, kaip parodė svarstymas, už tašką, neabejotinai neturintį jokių dalių, – kas gi nuostabaus, jei siela nei kūniška nėra, nei jos negalima ištiesti į jokį ilgį, nei paskleisti į jokį plotį, nei išauginti į

in corpore, ut penes eam sit regimen omnium membrorum, et quasi cardo quidam in agendo cunctarum corporalium motionum?

...et seipsum intellegit.

24. Cum autem oculi medium, quae pupilla dicitur, nihil aliud sit quam quoddam punctum oculi, in quo tamen tanta vis est, ut eo dimidium caelum, cuius ineffabile spatium est, ex aliquo eminenti loco cerni collustrarique possit; non abhorret a vero animum carere omni corporea magnitudine, quae tribus illis differentiis consummatur, quamvis corporum magnitudines quaslibet imaginari queat. Sed paucis licet ipso animo animum cernere, id est ut ipse se animus videat; videt autem per intellegentiam. Huic soli enim licet videre nihil esse in rebus potentius et magnificentius iis naturis, quae, ut ita dicam, sine tumoribus esse intelleguntur: tumor enim non absurde appellatur corporis magnitudo, quae si magnipendenda esset, plus nobis profecto elephanti saperent. Quod si quisquam eorum cognatus dicet elephantos esse sapientes; sensi enim quamvis admirans, sensi tamen etiam hinc homines saepe ambigere; illud, quantum opinor, saltem concedet, plus asino sapere apiculam; quorum comparare magnitudines plus profecto est quam asininum! Vel quod etiam de oculo dicebamus, cui non liqueat aquilae oculum multo quam noster est esse breviorem? quo tamen illa sublime ita volans, ut a nobis in tanta luce difficile

jokį aukštį; ir vis dėlto kūne tiek pajėgia, kad jos galioje – valdyti visus [kūno] narius, ji – nelyginant ašis, varanti visus kūno judesius?

24. Akies centras, vadinamas vyzdžiu, yra ne kas kita, kaip tam tikras akies taškas, ir vis dėlto jame slypi tokia [didelė] jėga, kad nuo bet kurios aukštos vietos juo galima regėti ir apžvelgti pusę dangaus, kurio erdvė neapsakoma, – todėl neprieštarauja tiesai, kad siela neturi jokio kūniško dydžio, apriboto anais trimis skirtumais, nors [ji] ir gali įsivaizduoti bet kokias kūnų didybes. Tačiau tik nedaugeliui leista matyti dvasią pačia dvasia, t. y. kad dvasia regi pati save; o regi ji per supratimą. Mat tik jai leista regėti, kad iš visų dalykų nėra nieko galingesnio ir didingesnio už prigimtis, kurias įsivaizduojame, pasakyčiau, neišsipūtusias; išsipūtimu gi ne veltui vadinama kūno didybė; o jeigu reikėtų ją aukštai vertinti, tai drambliai tikrai pasirodytų protingesni už mus. Na, ir jeigu koks nors jų giminaitis sakytų, esą drambliai išmintingi, – kad ir labai stebėdamasis, esu matęs, jog žmonės dažnai ginčijasi net ir dėl to, – tas, mano nuomone, turėtų bent jau bitelę pripažinti protingesne už asilą; betgi lyginti jų dydžius – jau išties labiau nei asiliška! Arba kalbėjome apie akį, – kam gi neaišku, jog erelio akis daug mažesnė už mūsiškę; tuo tarpu žinoma, kad erelis, skrisdamas taip aukštai, jog mums sunku jį įžiūrėti net ir šviesoje, mato po krūmu

...ir supranta pati save.

cernatur, latentem sub frutice lepusculum, et sub fluctibus piscem videre comperta est. Quod si in ipsis sensibus, quibus nisi corporea sentire non datum est, nihil ad rem, id est ad vim sentiendi, valet corporis magnitudo; metuendumne est, quaeso, ne animus humanus, cuius excellentior et pene solus aspectus est ipsa ratio qua etiam se invenire molitur, nihil sit, si illum eadem ratio, id est se ipse omni magnitudine, qua obtinetur locus, carere convicerit? Magna quaedam, crede mihi, magna, sed sine ulla mole de animo cogitanda sunt. Quod facilius contingit iis, qui aut bene eruditi ad haec accedunt, non studio inanis gloriae, sed divino amore veritatis accensi; aut qui iam in his quaerendis versantur, quamvis minus eruditi ad investiganda ea venerint, si patienter bonis se dociles praebent, atque ab omni corporum consuetudine, quantum in hac vita permittitur, semet avertunt. Fieri autem non potest quadam divina providentia, ut religiosis animis seipsos et Deum suum, id est veritatem pie, caste ac diligenter quaerentibus, inveniendi facultas desit.

pasislėpusį kiškelį arba žuvį po vilnimis. Taigi jei pačiose juslėse, kurioms duota justi vien tik kūniškus dalykus, kūno dydis niekaip neveikia esmės, t. y. jutimo galios, – argi, susimildamas, reikia būgštauti, kad žmogaus dvasia, – turinti aukštesnįjį ir kone vienintelį žvilgsnį – patį protą, kuriuo stengiasi ir save suprasti, – kad ji gali būti niekas, jeigu pats protas, t. y. ji pati, įrodo, jog ji neturi jokio vietą užimančio dydžio? Apie dvasią reikia mąstyti kaip apie didelę, – patikėk manim, kaip apie kažką didelį, bet be jokios masės. Tas lengviau sekasi tiems, kurie prie to artinasi arba gerai išsimokslinę, degdami ne tuščios šlovės troškimu, bet dieviškąja tiesos meile; arba tiems, kurie stengiasi šito ieškoti, nors tyrinėti pradėjo būdami mažiau išsimokslinę – jei tik kantriai mokosi iš gerųjų, nusigręždami nuo visų kūniškų įpročių, kiek tai įmanoma šiame gyvenime. Juk pamaldžių sielų, dievotai, tyrai ir kruopščiai ieškančių savęs ir Dievo, dieviškoji apvaizda nieku gyvu negali palikti be galimybės atrasti.

An anima cum corpore crescat (15, 25 – 22, 40)

Ratione praestamus.

15. 25. Sed ab ista quaestione, nisi quid adhuc te moveat, iam recedamus, si placet; et ad alia transeamus: quidquid autem de illis figuris loquacius a nobis fortasse disputatum est quam volebas, videbis quantum ad alia valebit, si hanc disceptationem aliquid eo adiutam esse concedis: nam et exercet animum hoc genus disciplinarum ad subtiliora cernenda, ne luce illorum repercussus, et eam sustinere non valens, in easdem tenebras quas fugere cupiebat libenter refugiat; et affert argumenta, nisi fallor, certissima, quibus quod fuerit inventum atque confectum impudentem habeat dubitationem, quantum homini talia vestigare permissum est. [Impudens dubitatio duobus modis fieri cognoscitur: dum aut homo qui ratione uti potest, in tantum hebes pigerque ad quaerendam veritatem efficitur, ut plus velit in tenebris vanitatis remanere, quam

Ar siela auga kartu su kūnu (15, 25 – 22, 40)

15. 25. Bet, jei sutinki, jau palikime šį klausimą nuošaly, jeigu jis tau nebekelia abejonių, ir pereikime prie kitų. O kaip pasitarnaus kitiems [klausimams] visa, ko besiaiškindami tas figūras priplepėjome gal ir daugiau, nei norėjai – pamatysi, jei sutinki, kad šiam nagrinėjimui šiek tiek pasitarnavo. Juk toji mokslų rūšis ir sielą išlavina įžvelgti sunkiau įžiūrimus dalykus, kad jų šviesos priblokšta ir neįstengdama jos atlaikyti savo noru nepabėgtų atgal į tas pačias tamsybes, iš kurių troško ištrūkti; ir, jei neklystu, pateikia tokius tikrus įrodymus, kad būtų begėdiška abejoti tuo, kas jau atrasta ir įrodyta, kiek tik žmogui leista išsiaiškinti tokius [dalykus]. [Begėdiška abejonė gali būti dvejopa: arba kai žmogus, galintis protauti, tiek atbunka ir aptingsta ieškoti tiesos, kad labiau trokšta pasilikti tuštybės sutemose, užuot dėl to,

Protu esame pranašesni.

in eo quod a Creatore suo est conditus ad seipsum semel et Deum suum vera ratiocinatione inveniendum investigandumque laborare; aut tam improba contumacia ea quae ab aliis laborantibus studiose et pie quaerentibus et inventa et confecta sunt, inveniri et confici posse dubitare: neque ob aliam causam faciunt nisi quod a semetipsis inventa non sint; quod genus invidiae impudentissimum esse ratio probat]. Minus enim ego de his rebus dubito, quam de iis quas istis oculis videmus cum pituita semper bellum gerentibus. Quid enim minus ferendum et audiendum est, quam fateri nos ratione praestare bestiis et eam rem fateri esse aliquid quam corporeo lumine sentimus, quam etiam nonnullae bestiae melius cernunt; id autem quod ratione intuemur, nihil esse contendere? Quod si diceretur tale esse, quale illud est, quod oculi vident, nihil profecto dici posse indignius videretur.

An ratio crescat cum corpore quaeritur.

26. E. – Accipio ista libentissime atque assentior: sed illud me movet, cum corporeae quantitatis non esse animam res ita clara sit mihi, ut omnino quemadmodum resistam illis argumentis, et quid eorum non concedam, prorsus ignorem; primum, cur aetate ut corpus crescit, ita et anima vel crescat vel crescere videatur. Quis enim neget pueros infantes, ne bestiarum quidem nonnullarum astutiae comparandos? Quis autem dubitet, illis crescentibus etiam ipsam in eis quadammodo crescere

kad buvo sukurtas savo Kūrėjo, vargtų ir teisingai protaudamas ieškotų savęs ir savojo Dievo; arba begėdiškai užsispyrusiai abejoja, ar esą įmanoma surasti ir išsiaiškinti tai, ką surado ir išsiaiškino kiti, besistengdami ir dievotai beieškodami: ir tai daro ne dėl ko kito, kaip tik dėl to, kad patys to nerado; kaip protas liudija, tokia pavydo atmaina yra pati begėdiškiausia]. Mat aš mažiau abejoju dėl šių dalykų, negu dėl tų, kuriuos regime šiomis akimis, nuolat kariaujančiomis su sloga. Ką gi dar sunkiau pakelti ir girdėti, kaip pripažinimą, jog protu mes pranokstame žvėris, bet tai esą kažkas, ką juntame kūno akimi, kuria kai kurie žvėrys mato dargi geriau; ir tvirtinimą, esą tai, ką įžvelgiame protu, tėra niekas? Netgi jei būtų sakoma, esą tai tolygu tam, ką regi akys, išties vargu ar įmanoma pasakyti ką nors dar nepadoriau.

Aiškinamasi, ar protas auga kartu su kūnu.

26. EV. – Mielai sutinku ir visiškai pritariu; tik, – nors jau taip aiškiai suprantu sielą neturint kūniško dydžio, kad visiškai nebežinau, kaip atsispirti įrodymams ir kuriam iš jų nepritarti, – man dar neduoda ramybės pirmiausia štai kas: kodėl, jeigu kūnas su amžiumi auga, taip pat auga ir siela, ar bent atrodo auganti. Kas gi paneigtų, jog kūdikiai gudrumu neprilygsta netgi kai kuriems žvėrims? Kas gi suabejotų, kad augant juose tarytum auga ir pats protas? Pagaliau jeigu

rationem? Deinde, si per spatium sui corporis anima distenditur, quomodo nullius quantitatis est? Si autem non distenditur, quomodo sentit ubique pungentem?

A. – Omnino ea quaeris quae me quoque saepe moverunt: itaque non sum imparatus tibi respondere, ut mihi soleo; utrum autem bene, ratio quae te agit iudicabit: qualecumque id tamen sit, plus certe non possum, nisi forte aliquid melius cum disputamus in mentem divinitus venerit. Sed agamus, si placet, more nostro, ut duce ratione tu tibi ipse respondeas. Ac prius quaeramus, utrum crescentis cum corpore animi certum argumentum sit, quod aetatis accessu aptior humanae consuetudini homo, et in ea magis magisque peritus est.

E. – Age ut placet; nam et ego id genus docendi ac discendi maxime probo: nescio quo enim modo cum id quod nesciens quaerebam ipse respondeo, fit ipsa inventio non modo re, sed admiratione etiam dulcior.

Virtute quae ratio vitae est...

16. 27. A. – Dic ergo utrum tibi maius et melius duo quaedam, an unum atque idem esse videatur duobus nominibus appellatum?

E. – Scio aliud esse quod maius, aliud quod melius dicimus.

A. – Quid horum duorum est cuius esse putes quantitatem?

E. – Id videlicet quod maius dicimus.

siela pripildo savo kūno erdvę, kaip ji gali neturėti jokio dydžio? O jeigu nepripildo, kaipgi jaučia visur, kiekvieną dūrį?

AUG. – Klausi būtent to, kas dažnai nedavė ramybės ir man; taigi esu pasirengęs atsakyti tau taip pat, kaip paprastai [atsakau] sau; o ar gerai – nuspręs tave valdantis protas; o kad ir koks bus [atsakymas], daugiau išties neįstengiu, nebent bediskutuojant su Dievo pagalba ateitų į galvą kas nors geriau. Bet, jei tinka, elkimės kaip papratę, – kad proto vedamas pats sau atsakinėtum. O pirmiausia paklauskime, ar tai, kad amžiui bėgant žmogus labiau prisitaiko prie žmogiškų papročių ir tampa juose vis labiau ir labiau patyręs, tikrai įrodo sielą augant kartu su kūnu.

EV. – Daryk, kaip išmanai; man gi toksai mokymo ir mokymosi būdas taip pat labiausiai patinka; mat kai pats atsakau į tai, ko nežinodamas klausiau, – atradimas tampa malonesnis ne tik dėl turinio, bet ir dėl nuostabaus netikėtumo.

Dorybe, kuri yra gyvenimo dėsnis...

16. 27. AUG. – Taigi pasakyk, ar „didesnis" ir „geresnis" tau atrodo du skirtingi dalykai, ar vienas ir tas pats, dviem vardais pavadintas?

EV. – Manau, kad viena vadiname didesniu, o ką kita – geresniu.

AUG. – Kaip manai, kuris iš šiųdviejų, tavo manymu, turi dydį?

EV. – Žinoma, tas, kurį vadiname didesniu.

A. – Quid cum duarum figurarum rotundam quadrata meliorem esse confitemur? quantitasne id facit, an quid aliud?

E. – Nullo modo quantitas, sed illa, de qua superius egimus, aequalitas huius excellentiae causa est.

A. – Nunc ergo illud attende, utrum tibi videatur virtus aequalitas quaedam esse vitae, rationi undique consentientis. Nam si aliud ab alio in vita discrepet, magis, ni fallor, offendimus, quam si aliqua pars circuli, maiore minoreve intervallo quam aliae partes distet a puncto. An tu aliter existimas?

E. – Immo assentior, et hanc quae abs te descripta est probo esse virtutem: nam et ratio non dicenda est aut existimanda, nisi vera; et cuius vita per omnia congruit veritati, is est profecto vel solus, vel certe maxime, qui bene atque honeste vivit; et qui ita sit affectus, solus habere virtutem, et ea vivere iudicandus est.

A. – Probe dicis: sed certe etiam illud vides, ut opinor, similiorem esse virtuti circulum figurarum planarum alia qualibet. Hinc est enim quod apud Horatium magnis laudibus solemus extollere illum versum, quo ait, cum de sapiente ageret:

Fortis et in se ipso totus teres atque rotundus[1].

Et recte: nam neque in animi bonis quidquam invenis, quod magis sibi ex omni parte consentiat

[1] Horatim, *Serm.* 2, 7, 86

AUG. – Na, o kai iš dviejų figūrų apskritą pripažįstame geresne už keturkampę – ar tai nulemia dydis, ar kas kitas?

EV. – Jokiu būdu ne dydis yra to pranašumo priežastis, bet toji mūsų anksčiau aptarta lygybė.

AUG. – O dabar pažiūrėk, ar tau dorybė atrodo esanti tam tikra gyvenimo, visiškai atitinkančio protą, lygybė. Nes jeigu gyvenime viena nesiderina su kitu – tada, jei neklystu, nukenčiame labiau, nei tada, kai kokia nors apskritimo dalis nutolsta nuo [centrinio] taško per didesnį ar mažesnį atstumą negu kitos dalys. Ar tu kitaip manai?

EV. – Visiškai sutinku ir pritariu, kad dorybė yra tokia, kaip apibūdinai; juk protu vadintina ir laikytina yra tik tai, kas teisinga; o visa kuo atitinka tiesą gyvenimas, žinoma, vien to ar labiausiai to, kuris dorai ir garbingai gyvena; ir reikia manyti, jog vien taip besielgiantysis turi dorybę ir ja gyvena.

AUG. – Gerai sakai; bet, manau, tikrai supranti ir tai, kad iš visų plokščių figūrų artimiausias dorybei yra apskritimas. Būtent dėl to dažnai aukštiname ir didžiai giriame šią Horacijaus eilutę, kurioje kalbama apie išminčių:

Stiprus ir pats į save visas apskritas ir apvalus[1].

Ir iš tiesų: juk tarp sielos gėrybių nerandi nė vienos, kuri visais atžvilgiais jai derėtų labiau už

[1] HORACIJUS, Satyros, 2, 7, 86.

quam virtutem; neque in planis figuris quam circulum. Quamobrem si circulus non magnitudine spatii, sed quadam conformatione ceteris praestat; quanto magis de virtute existimandum est, quod non maioris loci occupatione, sed divina quadam congruentia rationum atque concordia ceteras affectione animi superat?

...animus crescit.

28. Cum autem puer proficit laudabiliter, ad quam rem magis quam ad virtutem proficere dicitur? an non tibi videtur?

E. – Manifestum est.

A. – Non igitur tibi debet videri animus sicut corpus crescendo cum aetate proficere: proficiendo enim ad virtutem pervenit, quam fatemur nulla spatii magnitudine, sed magna vi constantiae pulchram esse atque perfectam: et si aliud est maius, aliud melius, ut iam dedisti; quidquid anima aetate proficit, composque rationis fit, non mihi videtur fieri maior, sed melior. Quod si membrorum id feceret magnitudo, eo quique prudentior esset, quo longior aut validior: quod se aliter habere non, opinor, negabis.

E. – Quis istud negaverit? Sed tamen cum proficere animam per aetatem etiam tu concedas; miror qui fiat, ut omnis quantitatis expers, etiamsi non membrorum spatio, at certe temporis adiuvetur.

dorybę; o tarp plokščių figūrų – labiau už apskritimą. Todėl jei apskritimas pralenkia kitus ne erdvės dydžiu, o tam tikru pavidalu, – tuo labiau dera galvoti, kad dorybė kitas sielos būkles pranoksta ne didesne užimama vieta, bet tam tikra dieviška dėsnių santarve ir darna?

28. O kai vaikas daro pagirtiną pažangą, ar sakoma, jog didesnę pažangą darąs kur nors kitur, negu kad dorybėje? Ar tau taip neatrodo? ...auga siela.

EV. – Tai akivaizdu.

AUG. – Taigi neturėtum manyti, neva siela daranti pažangą, su amžiumi augdama tarsi kūnas; juk tobulėdama pasiekia dorybę, kurią pripažįstame gražia ir tobula ne dėl kokio nors erdvės dydžio, bet dėl didelės pastovumo jėgos; ir jeigu, kaip jau pripažinai, didesnis reiškia viena, o geresnis – kita, – tai kada siela su amžiumi tobulėja, įgydama proto, ji man atrodo ne didesnė, bet geresnė. Jeigu tai lemtų kūno didybė, kiekvienas būtų tiek protingesnis, kiek būtų aukštesnis arba stipresnis; bet, tikiuosi, neneigsi, kad yra kitaip.

EV. – Kas gi šitai neigtų? Tačiau kadangi ir pats sutikai, jog siela su amžiumi daro pažangą, – stebiuosi, kaip tai atsitinka, jeigu neturi jokio dydžio, nors jai pagelbsti jei ne kūno plotas, tai bent jau laikas.

Non porrigitur aetate et tempore...

17. 29. A. – Desine mirari, nam et hic tibi simili ratione respondeo. Ut enim membrorum magnitudo ideo nihil affert argumenti cur animam adiuvet, quod multi exilioribus brevioribusque membris prudentiores inveniuntur quibusdam magna mole corporis praeditis; ita quoniam iuniores nonnullos plerisque magis industrios atque strenuos videmus, non video cur putanda sint spatia temporis in aetatibus incrementa ut corporibus, sic animis dare; cum et ipsa corpora, quibus per tempus crescere atque ampliora spatia tenere concessum est, saepe sint annosiora breviora, non modo senilia, quae magnitudine temporis contrahuntur atque minuuntur; sed etiam puerorum, quos animadvertimus his breviores esse corpore quibus sunt aetate maiores. Si igitur porrecta in plurimum tempora ne ipsis quidem corporibus magnitudinis afferunt causam; sed omnis illa seminis vis est, et quorumdam naturae numerorum sane occultorum, et difficilium ad dignoscendum: quanto minus arbitrandum est longo tempore animam fieri longiorem, quia eam videmus usu rerum atque assiduitate multa didicisse?

...animi magnitudo.

30. Quod si te illud movet, quod solemus eam quam Graeci μαχροϑυμία vocant, longanimitatem interpretari; animadvertere licet a corpore ad animum multa verba transferri, sicut ab animo ad corpus:

17. 29. AUG. – Liaukis stebėjęsis, nes ir šitai tau paaiškinsiu panašiu būdu. Mat kaip nėra jokių įrodymų, kad kūno narių dydis kaip nors pasitarnautų sielai (nes dažnas, turintis menkesnį ir mažesnį kūną, pasirodo protingesnis už kai kuriuos, apdovanotus stambiais kūnais); taip ir kai kurie jaunesnieji matome, būna kur kas darbštesni ir veiklesni už senesniuosius. Todėl nematau pagrindo manyti, neva laiko tarpsniai amžiais padedą augti kaip kūnams, taip ir sieloms; juk ir patys kūnai, augantys laikui bėgant ir užimą didesnes erdves, kaip buvo pripažinta, – su metais dažnai mažėja, – ne tik senių [kūnai], vyresniame amžiuje susitraukiantys ir mažėjantys; kartais ir vaikai būna kūnu mažesni už kitus, amžiumi vyresnius. Taigi jei net patiems kūnams laikų ilgumas nebūna didumo priežastis, bet tą galią turi bet kuri sėkla, ir įvairiausios nesuskaičiuojamos bei sunkiai pažįstamos gamtos rūšys, – juo mažiau reikėtų galvoti, neva tęsiantis laikui tįstanti ir siela, nes žinome ją daug išmokstant per patyrimą ir atkaklumą?

Nuo amžiaus ar nuo laiko neauga...

30. Jeigu tave dar trikdo, kad paprastai graikišką žodį μαχροϑυμία [gr. pažodžiui „didžiadvasiškumas" – vert. past.] – verčiame longanimitas [kantrybė; lot. pažodžiui – „ilgadvasiškumas" – vert. past.], – atkreipk dėmesį, kad perkeltine prasme kūną apibūdinančius žodžius dažnai priskiriame

...sielos didybė.

nam si montem improbum, et iustissimam tellurem dixit Vergilius[2], quae verba cernis ab animo ad corpora esse translata; quid mirum si mutua vice longanimitatem dicimus, cum longa nisi corpora esse non possint? Ea vero inter virtutes quae appellatur animi magnitudo, ad nullum spatium, sed ad vim quamdam, id est ad potestatem potentiamque animi relata recte intellegitur; virtus eo pluris aestimanda, quo plura contemnit. Sed de hac post loquemur, cum quaeramus quanta sit anima, sicut quaeri assolet, quantus fuerit Hercules, factorum excellentia, non mole membrorum: ita enim supra distribuimus. Oportet autem nunc te recordari quod de puncto iam satis egimus: nam id potentissimum esse, maximeque in figuris dominari ratio docebat. Potentia vero atque dominatus nonne ostentant quamdam magnitudinem? et in puncto tamen nullum spatium reperiebamus. Non igitur magnum vel ingentem animum cum audimus aut dicimus, quantum loci occupet, sed quantum possit, cogitandum est. Quamobrem si iam primum argumentum tuum, quo tibi per aetatem cum corpore animus crescere videbatur, satis discussum est, transeamus ad aliud.

Quomodo sermonem puer assequatur.

18. 31. E. – Nescio utrum omnia quae me non frustra movere adsolent, persecuti fuerimus, et fieri

[2] Vergilius, *Aen.* 12, 687; *Georg.* 2, 460.

sielai, kaip ir sielą apibūdinančius – kūnui; juk jeigu Vergilijus[2] kalną vadina nedoru, – o žemę – teisingiausia, ir matai, kad tie žodžiai nuo dvasios yra perkelti kūnams, – kas gi čia nuostabaus, kad atvirkštine tvarka vadiname kantrybę [longanimitas], nors ilgi gali būti vien tik kūnai? Tą iš dorybių, kuri vadinama dvasios didybe, teisingai galima suprasti tik turint omeny tam tikrą dvasios jėgą, t. y. dvasios galią ir stiprybę, o jokią ne apimtį; dorybė vertintina tuo labiau, kuo daugiau paniekina. Bet apie ją pakalbėsime vėliau, kai aiškinsimės, kokio dydžio yra siela, – kaip paprastai klausiama, kokio dydžio buvo Heraklis, – ne kūno narių dydžiu, o žygių didumu: juk šitaip atskyrėme anksčiau. O dabar tau reikia prisiminti, ką jau pakankamai prikalbėjome apie tašką: svarstymas parodė jį esant stipriausią ir pranokiausią iš figūrų. Argi toji galia ir pranokumas nerodo tam tikros didybės? Ir vis dėlto taške neaptikome jokios erdvės. Taigi kai girdime ar sakome dvasią esant didelę ar milžinišką, reikia turėti galvoje ne tai, kiek užima vietos, bet kiek pajėgia. Todėl jei jau pakankamai aptarėme tavo pirmąjį argumentą, dėl kurio tau dvasia atrodė amžiui bėgant auganti drauge su kūnu, pereikime prie kito.

Kaip vaikas ima kalbėti.

18. 31. EV. – Nežinau, ar jau išsiaiškinome viską, kas mane dažnai ir ne be reikalo jaudina, – kai kas

[2] VERGILIUS, *Eneida*, 12, 687; *Georgikos*, 2, 460.

potest ut recordationem meam aliqua fugiant: verumtamen quod nunc in mentem venit videamus: quale sit, quod puer infans non loquitur, atque id crescendo assequitur.

A. – Facile est istud: nam credo videri tibi ea lingua quemque loqui, qua loquuntur homines inter quos natus educatusque sit.

E. - Nemo id ignorat.

A. – Constitue ergo quempiam ibi natum atque altum ubi homines non loquerentur, sed nutibus membrorumque motu cogitationes suas sibimet expromendas signarent; nonne censes eum talia esse facturum, neque locuturum, qui loquentem neminem audierit?

E. – Nolo me hoc interroges, quod fieri non potest. Qui enim tales homines, inter quos quemquam natum cogitare possim?

A. – Itane tu non vidisti Mediolani adolescentem honestissimi corporis et elegantissimae urbanitatis, mutum tamen atque ita surdum, ut neque alios nisi motu corporis intellegeret, neque ipse aliter quae vellet significaret? hic enim est notissimus. Nam ego novi rusticum quemdam loquentem, de loquente uxore, filios omnes mares atque feminas quattuor fere, aut eo amplius (non enim satis nunc commemini) mutos surdosque genuisse. Nam ex eo quod loqui non poterant, muti; ex eo autem quod nulla signa nisi oculis colligebant, etiam surdi intellegebantur.

gal ir išsprūsta man iš atminties; tačiau pasiaiškinkime, kas dabar ateina į galvą: kaip čia yra, kad vaikas kūdikystėje nekalba, tačiau augdamas ima kalbėti.

AUG. – Tai lengva [paaiškinti]; tikiuosi, supranti, kad kiekvienas kalba ta kalba, tarp kuria kalbančių žmonių gimė ir buvo išauklėtas.

EV. – Visi tai žino.

AUG. – Įsivaizduok, kad kas nors gimė ir užaugo ten, kur žmonės nekalbėjo, o norėdami išreikšti savo mintis, žymėjo jas mostais ir kūno judesiais; ar nemanai, kad tas, kuris niekad nebus girdėjęs kalbant, darys tą patį, o ne kalbės?

EV. – Verčiau neklausinėk manęs apie tai, ko negali būti. Tarp kokių gi žmonių galėčiau įsivaizduoti jį gimus?

AUG. – Argi tau Milane neteko matyti jaunuolio, labai gražiai sudėto ir kuo puikiausiai išsilavinusio, tačiau nebylio ir tiek kurčio, kad kitus gali suprasti tik iš kūno judesių, ir pats ne kitaip tegali parodyti, ko norįs. Juk jis labai pagarsėjęs. Aš gi pažinojau tūlą kalbantį kaimietį, kuriam jo kalbanti žmona buvo pagimdžiusi bemaž keturis abiejų lyčių vaikus, ar dar daugiau (dabar nebe visai prisimenu), nebylius ir kurčius. Buvo aišku, kad [jie] nebyliai, nes negalėjo kalbėti; ir kad kurti, nes galėjo suprasti tik akimis regimus ženklus.

E. – Illum vero ego bene novi, et de istis nescio quibus credo tibi: sed quorsum ista?

A. – Quia dixisti non te posse cogitare inter tales homines nasci quempiam.

E. – Nec nunc aliud dico: nam istos, nisi fallor, inter eos qui loquerentur, natos esse concedis.

A. – Non equidem negaverim: sed cum iam inter nos constet nonnullos tales homines esse posse; quaeso cogites, si ex hoc genere mas et femina iungerentur, atque in aliquam quocumque casu delati solitudinem, ubi tamen vivere valerent, gignerent filium non surdum, quemadmodum esset cum parentibus iste locuturus?

E. – Quemadmodum censes, nisi ut parentes ei dabant, ita gestu signa redditurum? Sed tamen puer parvus ne hoc quidem posset: quare illa ratio mea manet integra. Quid enim refert utrum loqui, an gestum facere crescendo assequatur, cum ad animam utrumque pertineat, quam fateri nolumus crescere?

An arte vel natura crescamus.

32. A. – Iam mihi videris etiam cum in fune quisque ambulat, ampliorem credere hunc habere animam, quam eos qui id facere nequeunt.

E. – Hoc aliud est: quis enim hoc non videat esse artis?

A. – Cur, obsecro, artis? an quia didicit?

E. – Ita vero.

A. – Quare tibi ergo etiam, si aliud quisque discat, non artis videtur?

EV. – Išties gerai pažįstu aną [jaunuolį]; o dėl tų man negirdėtų – tikiu tavimi; bet kur link suki?

AUG. – Juk sakeisi negalįs įsivaizduoti, kad kas nors gimtų tarp tokių žmonių.

EV. – Ir dabar sakau ne kitaip; juk, jei neklystu, sutinki, kad ir šitie gimė tarp kalbančių.

AUG. – Žinoma, negaliu to neigti; bet jeigu jau mums aišku, kad gali būti tokių žmonių, – prašau, įsivaizduok, jeigu tokie vyras ir moteris susituoktų ir atsitiktų jiems atsidurti kur nors visiškai vieniems, kur vis dėlto galėtų gyventi, ir jiems gimtų ne kurčias vaikas, – kaip jis galės susikalbėti su tėvais?

EV. – Kaipgi, manai, jei ne taip, kaip jį išmokė tėvai, – perteiks ženklus judesiu? Tačiau kūdikystėje nė to nepajėgtų; taigi mano išvada nenukenčia. Koks gi skirtumas, ar augant išmokstama kalbėti, ar gestikuliuoti, jeigu ir viena, ir kita priklauso sielai, kurią augant nenorime pripažinti?

32. AUG. – Man dabar jau regis, kad tu tiki, jog ir vaikščiotojas lynu turi didesnę sielą, negu nemokantysis to daryti.

Ar augame dėl mokslo, ar dėl prigimties.

EV. – Čia kas kita: kam gi neaišku, jog tai menas?

AUG. – Susimildamas, kodėl gi menas? Ar todėl, kad išmoko?

EV. – Iš tiesų.

AUG. – Tai kodėl tau neatrodo, kad menui priklauso ir visa kita, ką tik kiekvienas išmoksta?

E. – Plane quidquid discitur, artis esse non nego.

A. – Non ergo ille didicit a parentibus gestum facere?

E. – Didicit sane.

A. – Oportet igitur et hoc non animae crescendo amplioris, sed imitatoriae cuiusdam artis esse concedas.

E. – Non possum hoc concedere.

A. – Ergo non omne quod discitur artis est, quod nunc concesseras.

E. – Artis omnino.

A. – Non ergo ille didicit gestum, quod item non minus dederas.

E. – Didicit, sed hoc non est artis.

A. – Atqui tu paulo ante dixisti artis esse quod discitur.

E. – Age, iam concedo, et loqui et gestum facere, eo quod ea didicimus, artis esse. Tamen aliae sunt artes, quas, dum in alios intendimus, discimus; aliae, quae a magistris inseruntur nobis.

A. – Quas tandem istarum putas animam, ex eo quod amplior fiat, adipisci? anne omnes?

E. – Non omnes puto, sed illas superiores.

A. – Nonne tibi ex hoc genere videtur in fune ambulare? nam et hoc videndo, ut arbitror, qui id faciunt assequuntur.

E. – Ita credo: sed tamen non omnes, qui haec

EV. – Tikrai neneigiu, kad menui priklauso ir visa, kas tik išmokstama.

AUG. – Taigi ar anas neišmoko iš tėvų gestikuliuoti?

EV. – Žinoma, išmoko.

AUG. – Vadinasi, turėtum sutikti, kad tai lemia ne sielos augimas, bet tam tikras mėgdžiojamasis menas.

EV. – Su tuo negaliu sutikti.

AUG. – Vadinasi, ne visa, kas išmokstama, priklauso menui, nors ką tik buvai tai pripažinęs.

EV. – Žinoma, menui.

AUG. – Vadinasi, anas neišmoko gestų, – tam nė kiek ne mažiau pritarei.

EV. – Išmoko, bet tai nėra menas.

AUG. – Betgi visai neseniai sakei, jog visa, kas išmokstama – menas.

EV. – Tiek to, jau sutinku, kad ir kalbėjimas ir gestikuliavimas yra menai, – dėl to, kad jų išmokstame. Tačiau vienokių menų išmokstame atidžiai stebėdami kitus; o mokytojai mums įskiepija kitokius.

AUG. – Kaip manai, kuriuos iš jų įgyja siela, tapdama didesnė? Ar ne visus?

EV. – Manau, ne visus, o tuos pirmiau paminėtus.

AUG. – Ar tau neatrodo, kad šiai atmainai priklauso ir vaikščiojimas lynu? Juk, manau, tai daryti išmoksta taip pat žiūrėdami.

EV. – Taip ir galvoju; o vis dėlto to išmoksta ne

spectant et magno studio intuentur, assequi possunt, sed qui huius rei magistros patiuntur.

A. – Bene sane dicis; nam et hoc tibi etiam de locutione responderim: multi enim Graeci et aliud genus linguae crebrius nos loquentes audiunt, quam funambulum spectant; qui ut linguam nostram discant, quemadmodum nos cum ipsorum nosse volumus, saepe magistris traduntur. Quae cum ita sint, miror cur animae incrementis tribuere velis quod loquuntur homines; quod autem in fune ambulant, nolis.

E. – Nescio quomodo ista confundis: nam qui ut linguam nostram discat magistro traditur novit aliam quamdam suam, quam eum, quod eius anima creverit, puto didicisse; cum autem discit alienam, non ampliori animae, sed arti tribuo.

A. – Quid si ille, qui inter mutos natus atque altus est, sero ac iam iuvenis in alios homines incidens loqui didicisset, cum aliam linguam nullam nosset? eo tempore putares animam eius crevisse, quo loqui didicerat?

E. – Numquam isthuc ausim dicere; et iam cedo rationi, nec puto amplioris animae argumentum esse quod loquimur, ne et alias omnes artes cogar fateri crescendo animam consecutam: quod si dixero, illud sequetur absurdum, decrescere animam cum quidque obliviscitur.

visi, kurie stebi ir didžiai stengiasi įsidėmėti, bet tik tie, kuriuos to dalyko moko mokytojai.

AUG. – Išties gerai sakai; ir apie kalbėjimą tau atsakyčiau tą patį; juk daugelis graikų ar kitakalbių girdi mus kalbant dažniau, negu stebi vaikščiotoją lynu; bet kad išmoktų mūsų kalbą, – kaip ir mes, norėdami mokėti jų, – dažnai kreipiasi į mokytojus. Ir kadangi taip yra, stebiuosi, kodėl žmonių kalbėjimą nori priskirti sielos augimui, tuo tarpu vaikščiojimo lynu – nenori.

EV. – Nesuprantu, kaip gali šitai maišyti; juk ir besikreipiantis į mokytojus, kad išmoktų mūsų kalbos, moka kokią nors kitą savo kalbą, kurią išmoko, mano galva, augant jo sielai; o kad išmoksta dar ir svetimą, – priskiriu ne sielos didėjimui, o menui.

AUG. – Na, o jeigu gimęs tarp nebylių, jau vėlai, būdamas jaunuolis, pakliuvęs tarp kitų žmonių išmoktų kalbėti, jokios kitos kalbos nemokėdamas? Ar manytum, kad jo siela išaugo tada, kai jis išmoko kalbėti?

EV. – Niekuomet neišdrįsčiau taip sakyti; jau nusileidžiu svarstymui, ir mūsų kalbėjimo nebelaikau sielos didėjimo įrodymu, kad tik nebūčiau priverstas pripažinti, jog ir visų kitų menų siela pasiekia augdama; mat jei taip sakyčiau, tektų pripažinti nesąmonę, neva siela mažėjanti, kai ką nors užmiršta.

Quod sit triplex crescendi genus.

19. 33. A. – Bene intellegis, et verum ut audias, recte dicitur anima discendo quasi crescere, et contra minui dediscendo, sed translato verbo, ut superius ostendimus. Tamen illud cavendum est, ne quasi spatium loci maius occupare videatur, dum dicitur crescere; sed maiorem quamdam vim peritior quam imperitior habere ad agendum. Magni tamen refert qualia sint illa ipsa quae discit, quibus quodammodo videtur augeri. Nam ut in corpore tria sunt genera incrementorum, unum necessarium, quo naturalis convenientia impletur in membris; alterum superfluum, quo a ceteris membris integra valetudine augendo aliquid discrepat, per quod interdum evenit ut senis digitis nascantur homines, et pleraque alia, quae cum praeter consuetudinem nimia sunt, monstruosa nominantur; tertium noxium, quod cum accidit, tumor vocatur; nam etiam sic membra crescere dicuntur, et revera locum occupant ampliorem, sed expugnata bona valetudine: ita in animo quaedam quasi naturalia incrementa sunt, cum honestis et ad bene beateque vivendum accommodatis disciplinis augeri dicitur. Cum vero ea discimus, quae mirabiliora quam utiliora sunt; quamquam nonnulis rebus plerumque opportuna, supervacanea tamen et de illo secundo genere numeranda sunt. Non enim si quidam tibicen, ut Varro auctor est, ita populum delectavit ut rex fieret, ideo animum nost-

Kokios yra trys augimo rūšys.

19. 33. AUG. – Supranti gerai; ir jei nori išgirsti tiesą, – teisingai sakoma, kad siela tarsi auganti mokydamasi ir, priešingai, mažėjanti užmiršdama, bet perkeltine prasme, kaip kad parodėme anksčiau. Vis dėlto reikia saugotis, kad sakant „auganti" nepasirodytų, tarsi užima daugiau vietos; bet, būdama labiau prityrusi, turi tam tikrą didesnę veikimo galią, negu kad būdama mažiau prityrusi. Tačiau labai svarbu, kokių būtent dalykų išmoksta, dėl kurių atrodo kaip nors auganti. Juk kūno augimo tipai yra trys: vienas būtinasis, kai kūno nariai iš prigimties natūraliai suderinami tarpusavyje; antrasis – nereikalingas, kai augant kas nors skiriasi nuo kitų kūno narių, dėl kurio kartais žmonės gimsta šešiais pirštais, ir daug kitų panašių atvejų, nepaprastų lyginant su įprastiniais, vadinami nenatūraliais; trečiasis – kenksmingas; kai jis pasitaiko, vadinamas išsipūtimu; nes ir tada sakoma, kad kūno nariai augą, ir iš tiesų jie užima didesnę vietą, bet stiprios sveikatos kaina. Taip ir sielai būdingi tam tikri tarsi natūralūs augimai, kai sakoma, jog [ji] auganti įsisavindama garbingus ir doram bei palaimingam gyvenimui pritaikytus mokslus. O kai mokomės dalykų, veikiau keistų nei naudingų, – tai nors kai kuo jie ir visai patogūs, tačiau vis dėlto nereikalingi ir priskirtini minėtai antrajai rūšiai. Juk jeigu koks nors švilpėjas, kaip rašo Varonas, taip džiugino žmones, kad tapo karaliumi, – dėl to dar neturime manyti,

rum illo artificio augendum putare debemus: quia nec maiores quam humani sunt, dentes habere vellemus, si audissemus, a quopiam, quod tales habuerit, morsu hostem necatum. Noxium vero illud est genus artium, quo animi valetudo sauciatur: nam et odore ac sapore mire diiudicare pulmenta, et quo lacu piscis captus sit, vel quotenne vinum sit, nosse dicere, quaedam est miseranda peritia; et his artibus cum quasi crevisse anima videtur, quae neglecta mente defluxit in sensus, nihil aliud quam tumuisse vel etiam contabuisse iudicanda est.

Discere censet esse reminisci.

20. 34. E. – Accipio ista et assentior, nec tamen nihil angor ex eo quod imperita omnium rerum et bruta est anima, quam in puero recens nato quantum licet inspicimus. Cur enim nullam artem secum attulit, si aeterna est?

A. – Magnam omnino, magnam, et qua nescio utrum quidquam maius sit, quaestionem moves, in qua tantum nostrae sibimet opiniones adversantur, ut tibi anima nullam, mihi contra, omnes artes secum attulisse videatur; nec aliud quidquam esse id quod dicitur discere, quam reminisci et recordari. Sed videsne quam huius temporis non sit, utrum ista habeant ita sese, requirere? Nunc enim agimus ut appareat, si potest, non eam secundum loci spatia parvam magnamve nominari; aeternitatem autem eius, si ulla est, opportune scrutabimur cum illud

jog mūsų sielą reikią auginti šitokio meno pagalba; juk nepanorėtume turėti didesnius dantis, nei žmonėms įprasta, vien išgirdę, kad kažkas, turėjęs tokius, mirtinai įkandęs priešą. O kenksminga tokia mokslų rūšis, kuri kenkia sielos sveikatai; koks apgailėtinas išmanymas pagal skonį ir kvapą nuostabiai atskirti, iš kokios mėsos paruoštas valgis, ar pasakyti, kokiame ežere buvo sugauta žuvis, ar kiek metų vynui; ir nors atrodo, neva tokie mokslai padedą augti sielai, apsiribojančiai jutimais ir nesirūpinančiai protu, – išties reikia manyti, kad nuo jų [siela] vien tinsta ir skursta.

Pripažįsta, kad mokytis reiškia prisiminti.

20. 34. EV. – Suprantu ir pritariu, tačiau šiek tiek nuogąstauju dėl to, kad ką tik gimusio kūdikio siela, kiek galime ją įžvelgti, yra visiškai neišmani ir neprotaujanti. Kodėl su savimi neatsineša jokio meno, jeigu jau yra amžina?

AUG. – Keli tikrai didelį klausimą, išties didelį, už kurį didesnio vargu ar apskritai esama. Ir mūsų nuomonės dėl jo tokios priešingos: tau atrodo, kad siela su savimi neatsineša jokio meno, man – kad [atsineša] visus; ir kad vadinamasis mokymasis yra ne kas kita, kaip tik prisiminimas ir pakartojimas. Bet ar nemanai, kad dabar ne laikas aiškintis, ar šitaip ir yra? Dabar gi stengiamės išsiaiškinti, jei įmanoma, kad ji [siela] vadinama maža arba didele ne pagal užimamą vietą; o jos amžinumą, jei tik jis egzistuoja, mums visai tiks patyrinėti, kai

quod quartum posuisti. „Cur corpori fuerit data", quantum fas est, tractare coeperimus. Quid enim ad talem eius quantitatem attinet, semperne an non semper fuerit, futurave sit, aut quod imperita nunc perita est; cum et longum tempus, ne corporibus quidem afferre magnitudinis causam, superius probaverimus; et peritiam notissimum sit posse nullam adesse crescentibus, ac saepe senescentibus opportunam esse; multaque alia dicta sint satis, ut opinor, ad demonstrandum non cum magnitudine corporis, quam aetas affert, etiam animam fieri ampliorem.

Vires corporis crescunt...

21. 35. Quare videamus, si placet, illud alterum argumentum tuum quale sit, quod per totum spatium corporis tactus sentitur ab anima, quam spatii nullius esse volumus.

E. – Sinerem iam ad illud transiri, nisi de viribus dicendum aliquid arbitrarer. Quid est enim hoc, quod auctiora per aetatem corpora vires praebent animae ampliores, si cum his amplior non fit anima? Quamquam enim virtus animae, vires autem corporis putari soleant; numquam tamen ab anima eas abiudicaverim, cum videam in exanimis corporibus nullas esse. Per corpus quidem viribus, sicuti sensibus, uti animam non negandum est; tamen quoniam ista sunt viventis officia, quis haec dubitaverit ad animam potius pertinere? Cum igitur maiores vires in pueris grandiusculis quam in infantibus esse videamus, ac deinde adolescen-

pradėsime aiškintis tavo ketvirtąjį klausimą, „kodėl buvo kūnui duota", kiek tai įmanoma [išsiaiškinti]. Bet ką turi bendra su jos dydžiu, ar [ji] buvo amžinai, ar ne amžinai, ar kad būna tai neišmani, tai išmani? Juk anksčiau įrodėme, kad nė ilgas laikas nebūna kūnų didumo priežastimi; ir visiškai aišku, kad augantieji gali neturėti jokio išmanymo, o senstantieji dažnai jį turi; prišnekėta dar daug ir kitų dalykų, ir, mano manymu, jų pakanka įrodyti, kad siela nedidėja kartu su kūnu, didėjančiu amžiui bėgant.

Kūno jėgos auga...

21. 35. Todėl, jei nori, aptarkime antrąjį tavo įrodymą, – kad siela, kuriai nenorime priskirti jokio dydžio, jaučia prisilietimą per visą kūno plotą.

EV. – Jau sutikčiau prie jo pereiti, jei nemanyčiau, kad reikia dar šį tą pasakyti apie jėgas. Kaipgi čia yra, kad su amžiumi išaugę kūnai žadina didesnes sielos jėgas, jeigu siela neauga kartu su jais? Nors paprastai dorybė priskiriama sielai, o jėgos – kūnui, vis dėlto niekada neatskirčiau jų nuo sielos, matydamas, kad bedvasiai kūnai jų neturi. Negalima paneigti, kad siela tikrai per kūną naudojasi jėgomis, kaip kad jutimais; tačiau kadangi jos tarnauja gyvam [žmogui], – kas galėtų abejoti, jog labiau priklauso sielai? Matome, kad vaikų jėgos, palyginti su kūdikiais, jau nemažos; kad po to paauglių ar jaunuolių jėgos auga

tes, iuvenesque in dies viribus praestent, donec rursus corpore senescente minuantur; non leve, quantum mihi videtur, crescentis cum corpore, ac deinde senescentis animae indicium est.

...exercitatione...

36. A. – Non usquequaque absurdum est quod dicis: sed ego vires non magis in amplitudine corporis aetatisque incrementis, quam in exercitatione quadam et confirmatione membrorum esse soleo putare: id adeo ut tibi probem, quaero abs te utrum alium alio pertinacius ambulare ac minus defatigari maiorum virium esse arbitreris?

E. – Ita sentio.

A. – Cur ergo puer multo amplius itineris conficiebam sine defectu, cum aucupandi studio in ambulando exercerer, quam adolescens cum me ad alia studia, quibus sedere magis cogebar, contulissem; si accedenti aetati, et per hanc animae crescenti vires ampliores tribuendae sunt? Deinde in ipsis luctatorum corporibus palaestritae non molem ac magnitudinem, sed nodos quosdam lacertorum, et destrictos toros, figuramque omnem corporis sibi congruentem peritissime inspiciunt, et hinc potius argumenta virium colligunt. Quae tamen omnia parum valent, nisi vis artis et exercitationis accedat. Saepe etiam visum est, ingentis corporis viros ab exiguis brevibusque superari, vel in movendis, vel in ferendis ponderibus, vel in ipso etiam luctamine. Nam olympionicum quemlibet lassari in itinere citius quam circumforaneum ali-

diena iš dienos, kolei vėl nesumenksta senstant kūnui, – ir, man regis, tai nemenkas požymis, jog siela auga kartu su kūnu ir paskui drauge su juo sensta.

36. AUG. – Šneki ne visai kvailai; vis dėlto esu linkęs manyti, jog jėgas labiau veikia ne tiek kūno dydis ir didėjantis amžius, kiek tam tikras kūno lavinimas ir stiprinimas; o kad tai tau įrodyčiau, klausiu tavęs, ar vienam už kitą ištvermingiau vaikščioti ir mažiau pavargti, tavo manymu, reikią didesnių jėgų? ...belavinant...

EV. – Taip manau.

AUG. – Jeigu jau vyresniam amžiui ir su juo augančiai sielai reikią priskirti ir didesnes jėgas, kodėl gi tad vaikystėje, kai buvau išsimiklinęs vaikščioti gaudydamas paukščius, nepailsdamas sukardavau kur kas ilgesnį kelią, negu vėliau jaunystėje, kai palinkau į kitus mokslus ir man tekdavo daugiau sėdėti? Galiausiai ir pačiuose imtynininkų kūnuose mokytojai gimnastai įžvalgiai pastebi ne masę ar dydį, bet tam tikrus raumeningų žastų mazgus, išsišovusius raumenis ir visą labai darnią kūno figūrą. Tačiau tai mažai telemia, jei nesiima mokytis jėgos meno ir nesimankština. Dažnai galima išvysti, kaip didžiulius stambius vyrus bėgimo ar sunkumų nešimo rungtyse, o ir pačiose imtynėse įveikia laibi ir menkučiai. O kas gi nežino, kad bet kuris olimpinių žaidynių nugalėtojas kelyje nuvargsta labiau, negu koks nors

quem mercatorem, qui uno illius digito collidi possit, cui est incognitum? Quare si et ipsas vires non peraeque omnes, sed alias ad aliud aptiores magnas vocamus; et corporum lineamenta magis et figurae quam magnitudines valent plurimum; et si exercitationes tantum afferunt, ut celeberrime creditum sit, hominem tollendo quotidie vitulum parvum, egisse ut eum etiam taurum sine sensu maioris oneris, quod paulatim addebatur, tollere ac sustinere posset: nequaquam amplioris aetatis vires cum corpore animam crevisse significant.

...et impetu maiores sunt...

22. 37. Quod si amplius aliquid animalium maiora corpora, eo ipso quo maiora sunt, habent virium; illa causa est, quod lege naturae cedunt pondera minora maioribus, non modo cum ad proprium locum suopte nutu feruntur, ut humida et terrena corpora in ipsius mundi medium locum qui est infimus, rursus aeria et ignea sursum versus; sed etiam cum aliquo tormento aut iactu aut impulsu aut repulsu, eo quo non sponte ferrentur, vi aliena ire coguntur. Nam si ex dimiseris, quamquam simul, duos lapides disparis quantitatis, citius quidem maior ad terram pervenit; sed si ei minor subiiciatur, eoque inevitabiliter occupetur, cedit profecto, simulque in solum deducitur. Item si deiicitur desuper maior, minor autem contra sursum versus iacitur; ubi obviam venerint, repercussio minoris et retrocessio fiat necesse est. Quod ne ideo accide-

turgavietėje slampinėjąs pirklys, kurį anas vienu pirštu nugriautų? Taigi jei net ir pačių jėgų negalėtume pavadinti visų vienodai didelėmis, bet vienas tinkamesnėmis vienam dalykui, kitas – kitam; ir dažniausiai daugiau lemia kūnų bruožai ir figūros, o ne dydžiai, ir jeigu lavinimasis toks svarbus, ir nesyk patvirtinta, kad žmogus kasdien kilodamas mažą veršiuką vieną dieną įstengtų pakelti ir išlaikyti ir jautį, net nejusdamas sunkesnio svorio, kuris pamažu buvo didinamas, – vadinasi, vyresniame amžiuje atsiradusios jėgos toli gražu nereiškia, kad siela auga kartu su kūnu.

22. 37. Na, o jei didesni gyvūnų kūnai turi kiek daugiau jėgų dėl to, kad yra didesni – priežastis ta, kad pagal gamtos dėsnį mažesni svoriai nusileidžia didesniems, ne tik kai patys lekia į kokią nors vietą, kaip kad drėgni ir žemės kūnai į patį pasaulio vidurį, esantį žemiausioje vietoje, ar savo ruožtu oro ir ugnies [kūnai] – atvirkščiai, į viršų; bet net ir tada, kai kokia nors svetima jėga, kokia nors svaidomoji mašina, ar metimas, ar postūmis, ar atostūmis juos verčia judėti ne ten, kur lėktų patys. Jeigu iš aukštai paleisi, nors ir išsyk, du nevienodo dydžio akmenis, žemę greičiau pasieks didesnis; bet jeigu mažesnysis metamas anksčiau ir todėl neišvengiamai pralenkia kitą, vėliau jis atsilieka, ir žemę jie pasiekia kartu. Vėlgi jei didesnysis metamas iš aukštai žemyn, o mažesnysis metamas atvirkščiai, į viršų – jiems susitikus mažesnysis būtinai atsitrenktų ir atsitrauktų.

...ir didėja gavusios postūmį...

re putes, quod minor contra naturam in sublimia ire cogebatur, alter vero maiore impetu locum suum petebat; facito ut maior in superna iaculetur, et minori occurrat in terras deiecto: videbis nihilominus repulsum minorem in caelum cogi, sed repercussu ipso cadere in aliam partem, ut qua expeditum est, in ima deferatur. Item si ambo non motu naturali, sed a duobus quasi in campo pugnantibus adversus invicem iacti, sibimet in medio spatio complodantur; quis dubitaverit minorem maiori esse cessurum, in eam partem unde ipse et quo ille ferebantur? Quae cum ita sint, id est cum minora, ut dictum est, pondera maioribus cedant; multum tamen refert quanto in sese agantur impetu: nam si maiore impetu minor, velut vehementi aliquo tormento emissus infligatur maiori vel laxius iaculato, vel iam languescenti, quamvis ab eodem resiliat, retardat illum tamen aut etiam retro agit pro modo ictuum atque ponderum.

...conformatione corporis et nutu animae moderantur...

38. His praeiactis atque intellectis, quantum praesens negotium postulat, vide nunc eas quae dicuntur in animalibus vires, utrum rationi huic congruant: nam corpora omnium animalium quis negat suo pondere praedita? Quod pondus nutu animae actum, quo inclinaverit, multum valet magnitudine propria. Sed nutus animae ad movendum corporis pondus, nervis quasi tormentis utitur:

Kad nemanytum, jog taip atsitiko todėl, kad mažesnysis prieš gamtos dėsnį buvo priverstas kilti į viršų, o kitas buvo stipriau pastūmėtas savo kryptimi, – padaryk, kad mestas į viršų didesnysis susitiktų mažesnįjį, mestą į žemę; pamatysi, kad mažesnysis nustumiamas ir pamėtėjamas į dangų, bet atsimušęs krenta į kitą pusę, kur patogu kristi, – nešamas žemyn. Taip pat jei abu, ne natūraliai judėdami, bet metami kad ir dviejų karo lauke kovojančių vienas prieš kitą, ir susidaužia per vidurį atstumo, – kas gali abejoti, kad mažesnysis pasiduos didesniajam, ir kris į tą pusę, iš kurios pats buvo paleistas ir į kurią skriejo anas? Nors taip yra, t. y. kaip buvo sakyta, – kad mažesnieji svoriai nusileidžia didesniesiems, – vis dėlto labai svarbu, kaip stipriai yra pastūmėjami; jeigu mažesnysis [pastūmėtas] stipriau – pavyzdžiui, paleistas iš kokios nors stiprios svaidyklės – atsitrenkia į didesnį, bet ar ne taip stipriai paleistą, ar jau lėtėjantį: nors [mažesnysis] ir atšoksta nuo jo, vis dėlto jį [didesnįjį] sustabdo arba net pavaro atgal, priklausomai nuo smūgių ir svorių dydžio.

...sutvarkomos kūno pavidalu ir sielos valia...

38. Tai išmėginus ir supratus, kiek reikalauja dabartinis užsiėmimas, dabar pažvelk, ar šiai taisyklei tinka ir tai, kas vadinama jėgomis kalbant apie gyvūnus; juk kas gi paneigtų, kad visų gyvūnų kūnai apdovanoti savo svoriu? Tas svoris, sielos ženklo [valios] išjudintas į ten, kur krypsta, dėl savo dydžio yra labai pajėgus. Bet sielos ženklas [valia], kad išjudintų kūno svorį, pasitelkia gyslas nelyg

nervos autem vegetat mobilioresque efficit siccitas calorque moderatus; contra eos laxat atque infirmat humidus rigor. Itaque somno, quia eum frigidum et humidum dicunt medici et probant, membra languescunt; atque ipse expergefactorum conatus multo est debilior, ideoque nihil est fractius et enervius lethargicis. At quosdam phreneticos, quibus vigilae et vini vis et acutae ferbes, id est tot calida plus nimio nervos tendunt atque durant, maioribus viribus quam integra valetudine reluctari et multa facere manifestum est, cum eorum corpus sit aegritudine attenuatius et exilius. Si igitur et nutu animae, et nervorum quodam machinamento, et pondere corporis confiunt hae quae vires vocantur; voluntas nutum exhibet, qui pronior fit spe vel audicia, retunditur autem timore, sed multo magis desperatione (nam in metu cum aliqua spes subest, vehementiores vires apparere assolent); machinamentum configuratio quaedam corporis coaptat, temperatio modificat valetudinis, confirmat exercitationis industria; pondus dat moles membrorum, quam aetas et nutrimenta comparant, instaurant autem sola nutrimenta. His omnibus qui aequaliter praevalet, mirandus est viribus, et tanto est alius alio invalidior, quanto plus eum ista deficiunt. Fitque saepe ut pertinaci nutu, meliore machinamento alius, quamvis parvum pondus corporis egerit, alium maiore mole praeditum vincat. Rursusque nonnumquam tanta moles est, ut etiamsi imbecilliore nisu agatur,

svaidykles. O gyslas stiprina ir judresnes daro sausumas bei tinkama šiluma; priešingai, jas atpalaiduoja ir silpnina drėgnas šaltis. Taigi miego metu, – o miegą gydytojai vadina šaltu ir drėgnu ir tai įrodo, – kūno nariai suglemba; ir [ką tik] atsibudus jėgų įtempimas esti daug silpnesnis, todėl labiausiai iš visų suglebę ir bejėgiai būna miegantieji letargo miegu. O kai kokių nors pamišėlių gyslas per daug įtempia ir kietina nemiegotų naktų ir vyno jėga bei aštrios karštligės, – aišku, kad jie stengiasi didesnėmis pajėgomis, negu esant tvirtai sveikatai, ir daug pajėgia, nors jų kūnas būna silpnesnis ir menkesnis dėl nesveikatos. Tad jėgomis vadinama tai, ką sudaro ir sielos ženklas, ir tam tikras gyslų mechanizmas, ir kūno svoris, – valia perduoda ženklą, kurį greitina viltis ar drąsa, o silpnina baimė, bet užvis labiausiai neviltis (mat kai už baimės dar slypi bent kiek vilties, jėgos paprastai pasirodo smarkesnės); gyslų mechanizmą prisitaiko atitinkamas kūno pavidalas, tinkamai sutvarko deramas sveikatos santykis, sustiprina uolus lavinimas; svorį suteikia kūno masė, įgyjama su amžiumi ir maistu, o atstatoma vien maistu. Kas vienodai stiprus visais šiais [dalykais], tas pasižymi tiesiog stebėtinomis jėgomis, ir tuo labiau tūlas esti už kitą silpnesnis, kuo daugiau jam jų trūksta. Dažnai pasitaiko, kai tūlas, kad ir mažo kūno svorio būdamas, valios atkaklumu ir geresniu [gyslų] mechanizmu įveikia kitą, apdovanotą didesne mase. Savo ruožtu kai kada esti tokia didelė masė, kad net

opprimat tamen parvum adversarium multo vehementius innitentem. Cur vero non pondus corporis, nec moderatio nervorum, sed nutus ipse, id est animus cedit, omnino valentior ab omnimodo invalidiore, sed tamen timidior ab audaciore superetur; nescio utrum viribus attribuendum sit. Nisi quis dicat habere quasdam suas vires animam, quibus ei maior audacia, vel fiducia pariatur: quae cum alteri adsunt, alteri desunt, tunc intellegitur quantum animus corpori suo, etiam in eo quod per corpus agitur, antecellat.

...etiam in puero...

39. Quamobrem cum infanti puero solus ad trahendum aliquid vel repellendum nutus sit integer; nervi autem et propter recentem minusque perfectam conformationem inhabiles, et propter humorem qui illi aetati exuberat marcidi, et propter nullam exercitationem languidi; pondus vero adeo sit exiguum, ut ne ab alio quidem impactum graviter urgeat, opportuniusque sit ad accipiendam, quam ad inferendam molestiam: quis est qui cum haec omnia quae desunt, contulisse annos viderit, viresque per eos datas cognoverit, crevisse animam, quae his in dies amplioribus utatur, recte ac prudenter existimet? Potest enim iste, si ab aliquo iuvene, quem velamine interposito non conspiciat, parvos ac leves calamos, laxo arcu quantum potest iaculatos, viderit non longe ire, moxque recidere; ac post paulum sagittas iam ferro graves, pennulis vegetas, nervo intentissimo emissas, caelum remotissimum

menkesnių pastangų varoma vis dėlto įveikia mažą varžovą, daug smarkiau besistengiantį. Tačiau kadangi ne kūno svoris, ne gyslų darnumas, o pati valia, t. y. siela leidžia daug silpnesniam, bet drąsesniam įveikti daug stipresnį, tačiau bailesnį, – nežinau, ar tai priskirtina jėgoms. Nebent kas pasakytų, kad siela turinti kažkokias savo jėgas, suteikiančias ir didesnę drąsą, arba pasitikėjimą; kai vienas jas turi, kitam jų trūksta, – tada suprantama, kiek siela pranoksta savo kūną net ir tuo, ką nuveikia per kūną.

39. Kūdikis teturi vienintelį tikrą norą: traukti ką nors arba atstumti; tačiau jo gyslos ir silpnos dėl naujai gauto ir netobulo pavidalo, ir suglebusios dėl drėgmės, gausios tame amžiuje, ir jos bejėgės, nes neišmankštintos; o svoris toks mažytis, kad ir kitam pastūmėjus nespaudžia, būdamas labiau pritaikytas pasiduoti sunkumui, negu jį nešti. Argi kas nors, matydamas, kaip metai suneša visa, ko trūksta, ir pažinęs jų suteiktas jėgas, teisingai ir išmintingai galvotų, neva siela auganti, besinaudodama jomis, augančiomis diena iš dienos? Tarkim, jis pamatytų, kaip koks per šydą sunkiai įžiūrimas jaunuolis kiek įstengdamas laido lengvas nendres iš neįtempto lanko, ir jos, netoli tenuskriejusios, krenta žemėn; o šiek tiek vėliau – geležimi pasunkintas, sparneliais pagreitintas strėles, iš po tvirčiausiai įtemptos templės, ir jos skrieja toli į dangų, – ir būtų akivaizdu, jog abiem

...net ir vaiko...

petere; fidesque facta fuerit, pari conatu hominis utrumque esse factum; crevisse illum tantillo tempore, atque auctum viribus arbitrari. Quo quid dici potest perversius?

...idcirco anima non crescit cum corpore.

40. Deinde anima si crescit, vide quam sit inscitum, incrementa eius de viribus corporis credere; de copia doctrinarum non credere; cum illis solum accommodet nutum, hoc sola possideat. At si crescere animam putamus, cum additur viribus; minui putanda est, cum demitur. Demitur autem in senecta, demitur in labore studiorum; atque his temporibus doctrinae aggerari atque exstrui solent; neque ullo modo eodem tempore simul augeri quidquam et minui potest. Nullum igitur crescentis animae argumentum est, vires in maiori aetate maiores. Multa alia dici possunt: sed si iam tibi satisfactum est, modum adhibeo, ut ad alia transeamus.

E. – Mihi vero satis persuasum est, maiores vires non ex eo esse quod anima creverit: nam, ut alia omittam quae abs te subtiliter dicta sunt, insania et morbo corporis animam crescere, cum ipsum corpus minuatur, ne ipse quidem phreneticus dixerit, cui vires multo ampliores, quam sano esse solent, nemo nescit. Unde mihi maxime videtur in nervis esse omne quod miramur, cum praeter spem vires in quopiam reperiuntur: quare, oro, aggredere iam illud cui totus intendo: cur anima, si non spatii magnitudinem habet quanti corpus est, ubique illius sentit cum tangitur?

atvejais prireikė vienodų žmogaus pastangų; argi jis gali pagalvoti, neva anas užaugęs per tokį trumpą laiką, ir jo jėgos sustiprėjusios. Ar įmanoma pasakyti dar netinkamiau?

40. Pagaliau jei siela ir auga, pagalvok, kaip nedera tikėti, neva jos augimas paeinąs iš kūno jėgų, bet netikėti, kad iš žinių pagausėjimo; nes prie jėgų ji tik priderina valios ženklą, o šitai turi tik ji viena. O jeigu tikime, kad siela auga didėjant jėgoms – reikėtų tikėti ją mažėjant jėgoms nykstant. Nyksta jos senatvėje, nyksta, kai daug pastangų atiduodama darbui; tačiau paprastai būtent tuo metu žinių daugėja ir gausėja. Vadinasi, didesnės vyresniame amžiuje jėgos toli gražu neįrodo sielos augimo. Galima dar daug prikalbėti, bet jei tu jau patenkintas, noriu baigti, kad pereitume prie kitų [dalykų].

...vadinasi, siela neauga kartu su kūnu.

EV. – Jau mane pakankamai įtikinai, kad jėgos didėja ne dėl to, kad auga siela; juk, – jau net jei neminėčiau visko, ką įžvalgiai prišnekėjai, – visi žino, kad nė pats beprotis, kurio jėgos daug didesnės, negu būna sveiko, nesakytų, neva jo siela auganti ir ligos bei beprotystės metu, kai patsai kūnas menksta. Todėl man išties atrodo, kad labiausiai nuo gyslų priklauso visa, kuo stebimės, kame nors aptikę netikėtas jėgas; taigi pereik, susimildamas, prie to, ko visa širdimi laukiu: kodėl siela, jeigu jos dydis nėra toks pat, kaip kūno, visur jį junta, kai yra liečiamas?

Anima sentiens non patitur cum corpore
(23, 41 - 30, 61)

Quid sit sensus...

23. 41. A. – Age vero, aggrediamur quod vis, sed multo te mihi attentiore opus est, quam te fortasse existimas esse debere. Quare facito ut quam maxime adsis, ac respondeas mihi, quidnam tibi videatur iste esse sensus quo anima per corpus utitur: nam ipse iam nomine proprio sensus dicitur.

E. – Sensus esse quinque audire soleo, videndi, audiendi, olfaciendi, gustandi atque tangendi: plus quid respondeam nescio.

A. – Partitio ista vetustissima est, et fere in concionibus celebrata. Vellem autem definiri mihi abs te, quid sit ipse sensus, ut eadem definitione omnia illa includerentur, neque aliud quidquam quod sensus non esset in ea intellegeretur: sed si id non potest, nihil urgeo. Illud enim quod satis est, certe potes meam definitionem vel refellere vel probare.

Juntančioji siela nepatiria kartu su kūnu (23, 41 – 30, 61)

23. 41. AUG. – Gerai, pereikime prie to, ko nori, bet man reikia, kad būtum atidesnis, negu galbūt manai privaląs būti. Todėl pasistenk kuo labiau susitelkti ir atsakyk man, ar jutimas, tavo nuomone, yra tai, kuo siela naudojasi per kūną; juk ir pavadinimas jo – jutimas.

Kas yra jutimas...

EV. – Dažnai tenka girdėti, kad yra penki jutimai: regos, klausos, uoslės, skonio ir lytėjimo; nežinau, ką dar atsakyti.

AUG. – Toks skirstymas labai senas ir dažnai viešai minimas. Visgi norėčiau, idant man apibrėžtum, kas gi yra pats jutimas, ir kad tas apibrėžimas apimtų visus tuos [penkis], ir kad jame nebūtų suprantama niekas kitas, kas nėra jutimas; bet jei tai neįmanoma, nesikabinėju. Mat pakaks, jei galėsi arba paneigti, arba patvirtinti mano apibrėžimą.

E. – Hoc modo tibi fortasse non deero, quantum valeo: non enim et hoc semper est facile.

A. – Attende ergo: nam sensum puto esse, non latere animam quod patitur corpus.

E. – Placet mihi haec definitio.

A. – Adesto ergo huic tamquam tuae, ac tuere illam, dum a me paulisper refellitur.

E. – Tuebor sane, si tu adiuveris; sin minime, iam mihi displicet: non enim frustra tibi est refellenda.

A. – Noli nimis ex auctoritate pendere, praesertim mea quae nulla est; et quod ait Horatius: *Sapere aude*[3]; ne non te ratio subiuget priusquam metus.

E. – Ego prorsus nihil metuo, quoquo res modo processerit: non enim errare me sines. Sed iam *incipe si quid habes*[4], ne differendo potius quam adversando defatiger.

...acutius inquiritur...

42. A. – Dic igitur quid patiatur corpus tuum cum me vides?

E. – Patitur omnino aliquid: nam oculi mei partes, nisi fallor, corporis mei sunt; qui si nihil paterentur, quomodo te viderem?

A. – At non satis est, ut persuadeas tuos oculos aliquid pati, nisi etiam quid patiantur ostenderis.

[3] Horatius, *Epist.* 1, 2, 40.
[4] Vergilius, *Bucol.* 9, 32.

EV. – Turbūt šitokiu būdu padėsiu tau kiek įmanydamas; juk ir šitai ne visada būna paprasta.

AUG. – Taigi pažvelk: manau, kad jutimas yra tai, ką patiria kūnas, o nuo sielos nėra paslėpta.

EV. – Toks apibrėžimas man patinka.

AUG. – Tada priimk jį kaip savo ir gink, kol bandysiu jį nuneigti.

EV. – Tikrai ginsiu, jei tu padėsi; o jei ne, – man jau nepatinka: juk ne veltui tau atrodė, kad reikia jį nuneigti.

AUG. – Perdaug nepasikliauk autoritetu, ypač nieko nevertu manuoju; ir, kaip sako Horacijus, *išdrįsk būti protingas*[3], kad tavęs baimė neužvaldytų dar nepradėjus protauti.

EV. – Nebijau ničnieko, kad ir kaip eitųsi; juk neleisi man suklysti. Bet jau *pradėk, jei ką turi*[4], kad plepėdamas nenuilsčiau labiau, nei prieštaraudamas.

42. AUG. – Taigi pasakyk: kai matai mane, ką patiria tavo kūnas? ...aiškinamasi nuodugniau...

EV. – Išties kažką patiria: juk, jei neklystu, mano akys yra manojo kūno dalys; kaipgi galėčiau tave matyti, jei jos ničnieko nepatirtų?

AUG. – Visgi nepakaks įtikinėjimo, esą tavo akys kažką patiria, jei neparodysi, ką patiria.

[3] Horatius, *Laiškai*, 1, 2, 40.
[4] Vergilius, *Bukolikos*, 9, 32.

E. – Quid tandem, nisi ipsum visum? nam vident. Si enim me rogares quid pateretur aegrotans, aegritudinem responderem; quid cupiens, cupiditatem; quid metuens, metum; quid gaudens, gaudium. Cur ergo roganti quid videns patiatur non recte ipsum visum respondeam?

A. – Sed enim gaudens gaudium sentit. An negabis?

E. – Immo assentior.

A. – Hoc et de ceteris perturbationibus dixerim.

E. – Sic habeo.

A. – Quidquid autem oculi sentiunt, hoc vident.

E. – Nullo modo istud dederim: quis enim dolorem videat, quem tamen saepe oculi sentiunt?

A. – Apparet te de oculis agere: bene vigilas. Itaque vide, utrum ut gaudens gaudendo gaudium sentit, ita etiam videns videndo sentiat visum.

E. – An aliter potest?

A. – Quidquid autem videns videndo sentit, id etiam videat necesse est.

E. – Non est necesse: quid enim? si amorem videndo sentiat, num et amorem videt?

A. – Cautissime ac sagacissime; gaudeo quod difficile deciperis. Sed nunc attende: quoniam constitit inter nos, non omne quod oculi sentiunt, neque omne quod videndo sentitur, videri; putasne hoc saltem verum esse, omne quod videtur sentiri?

EV. – Ką gi kitą, jei ne pačią regą? Juk regi. Jei klaustum manęs, ką patiria ligonis, atsakyčiau: ligą; trokštantysis – troškimą; bijantysis – baimę; besidžiaugiantysis – džiaugsmą. Argi būčiau neteisus, atsakydamas, jog regintysis patiria regą?

AUG. – Bet juk besidžiaugiantysis jaučia džiaugsmą. Ar neigsi?

EV. – Žinoma, sutinku.

AUG. – Tą pat pasakyčiau apie kitus susijaudinimus.

EV. – Manau, taip.

AUG. – O akys mato visa, ką tik junta.

EV. – Jokiu būdu taip nesakyčiau: argi kas nors mato skausmą, tuo tarpu akys dažnai jį junta?

AUG. – Aiškiai kalbi apie akis: tikrai nesnaudi. Taigi pažvelk: ar, kaip besidžiaugiantysis džiaugdamasis jaučia džiaugsmą, taip ir regintysis regėdamas junta regą?

EV. – Argi gali būti kitaip?

AUG. – Tačiau regintysis būtinai regi visa, ką regėdamas junta.

EV. – Nebūtinai; jeigu regėdamas junta meilę, negi ir meilę mato?

AUG. – Labai jau tu akylas ir įžvalgus; džiaugiuosi, kad sunku tave apdumti. Betgi dabar pažiūrėk: jeigu jau sutarėme, kad regima ne viskas, ką junta akys, ir ne viskas, kas juntama regint, – ar tau bent jau atrodo teisinga, kad juntama visa, kas regima?

E. – Hoc sane nisi concessero, quomodo sensus poterit vocari quod videmus?

A. – Quid? omne quod sentimus, nonne et patimur?

E. – Ita est.

A. – Igitur si omne quod videmus, sentimus, et omne quod sentimus, patimur; patimur omne quod videmus.

E. – Nihil resisto.

A. – Pateris ergo me, ac vicissim te ego. Cum invicem nos videmus.

E. – Sic existimo, et ad hoc me ratio instanter cogit.

Pati quod animam non latet...

43. A. – Accipe cetera: nam credo absurdissimum et stultissimum videri tibi, si quis affirmet ibi te pati aliquod corpus, ubi non est ipsum corpus quod pateris.

E. – Videtur absurdum, et ita esse opinor, ut dicis.

A. – Quid illud? nonne manifestum est alio loco esse meum corpus, alio tuum?

E. – Manifestum est.

A. – Sentiunt autem corpus meum oculi tui; utique patiuntur; nec possunt ibi pati, ubi id quod patiuntur non est; nec tamen ibi sunt illi, ubi corpus meum est: igitur ibi patiuntur ubi non sunt.

E. – Ego quidem illa omnia concessi, quae non concedere absurdum videbam: sed hoc ultimum quod ex his confectum est, ita est absurdius, ut illorum potius aliquid temere me dedisse, quam

EV. – Jei su tuo nesutikčiau, – kaip galima būtų vadinti jutimu tai, ką regime?

AUG. – Na, bet argi nepatiriame visko, ką juntame?

EV. – Iš tiesų.

AUG. – Taigi jei juntame visa, ką patiriame, ir patiriame visa, ką juntame, – vadinasi, patiriame visa, ką regime.

EV. – Neprieštarauju.

AUG. – Vadinasi, kai mudu žiūrime viens į kitą, – tu patiri mane, o aš savo ruožtu – tave.

EV. – Taip manau, ir svarstymas mane be perstojo veda prie to.

43. AUG. – Perprask dar štai ką. Juk, manau, tau pasirodys visiška nesąmonė ir kvailystė, jei kas tvirtins, neva tu kokį nors kūną patiri ten, kur paties tavo patiriamo kūno nėra. — Patyrimas, nepaslėptas nuo sielos...

EV. – Man atrodo, kaip ir sakai, nesąmonė.

AUG. – Na, bet argi neaišku, kad mano kūnas yra vienoje vietoje, tavasis – kitoje?

EV. – Aišku.

AUG. – Tačiau tavo akys junta mano kūną; o jeigu junta, tai ir patiria; bet negali patirti ten, kur nėra patiriamojo; ir vis dėlto jų [akių] nėra ten, kur yra mano kūnas; vadinasi, patiria ten, kur [jų] nėra.

EV. – Pritariau visoms išvadoms, kurioms nepritarti man atrodė absurdiška; tačiau paskutinioji tokia jau beprasmiška, jog veikiau jau sutiksiu kažką pražiūrėjęs anose, negu pripažinsiu ją

hoc verum esse consentiam: nam oculos meos ibi sentire ubi non sunt, ne in somnis quidem dicere auderem.

A. – Vide igitur ubi obdormieris: quid enim tibi tandem elaberetur incautius, si ut paulo ante vigilares?

E. – Enimvero idipsum mecum sedulo pertracto ac revolvo: nihil tamen elucet satis, quod me dedisse poeniteat, nisi forte illud, quod oculi nostri sentient cum videmus: visus namque ipse forsitan sentit.

A. – Immo ita est: is enim se foras porrigit, et per oculos emicat longius quaquaversum potest lustrare quod cernimus. Unde fit ut ibi potius videat, ubi est id quod videt, non unde erumpit ut videat. Non ergo tu vides, cum me vides?

E. – Quis hoc insanus dixerit? omnino ego video, sed emisso visu per oculos video.

A. – At si tu vides, tu sentis; si tu sentis, tu pateris; nec potes ibi pati aliquid, ubi non es: ibi autem me vides, ubi ego sum; ibi igitur pateris, ubi ego sum. At si ubi ego sum, tu ibi non es; quo pacto audeas dicere videri me abs te, prorsus ignoro.

E. – Visu, inquam, porrecto in eum locum in quo es, video te ubi es: at me ibi non esse confiteor. Sed quemadmodum si virga te tangerem, ego utique tangerem, idque sentirem; neque tamen ego ibi essem, ubi te tangerem: ita quod dico visu me videre, quamvis ego ibi non sim, non ex eo cogor fateri non me esse qui videam.

teisinga; nes net ir miegodamas neišdrįsčiau tarti, esą mano akys juntančios ten, kur jų nėra.

AUG. – Taigi pagalvok, kur būsi užsnūdęs: kas gi pagaliau galėjo tau neapdairiai prasprūsti, jei būtum buvęs budrus, kaip dar visai neseniai?

EV. – Tiesą sakant, ir pats sau atidžiai svarstau, vis iš naujo pergalvodamas; ir vis tiek pakankamai neišryškėja nieko, dėl ko gailėčiausi sutikęs; nebent tik dėl to, kad mums regint regi mūsų akys; nes galbūt junta pati rega.

AUG. – Būtent taip ir yra; juk ji ištįsta laukan ir per akis pasiekia toliau, kad visur galėtų apžiūrėti tai, ką regime. Todėl veikiau atsitinka, kad gali regėti ten, kur yra tai, ką regi, o ne ten, iš kur išsiveržia, kad regėtų. Ar mane regėdamas tu nematai?

EV. – Kas per nesąmonė? Žinoma, matau, bet matau iš akių pasiųstu regėjimu.

AUG. – O jeigu regi, tu ir junti; jeigu junti, – patiri; negali nieko patirti ten, kur nesi; tačiau mane matai ten, kur aš esu; taigi patiri ten, kur aš esu. O jeigu tavęs nėra ten, kur esu aš, – visai nesuprantu, kaip drįsti sakyti mane matąs.

EV. – Sakyčiau, matau tave regėjimu, siekiančiu tą vietą, kur tu esi; ir prisipažįstu – manęs ten nėra. Bet jei tave paliesčiau vytele, – be abejo, paliesčiau tave, taigi ir pajusčiau; o vis dėlto nebūčiau ten, kur tave liesčiau; taigi kai sakausi matąs tave regėjimu, nors ir nebūdamas ten, dėl to dar nebūtinai turiu pripažinti, kad matau ne aš.

...ibi fit ubi oculi non sunt.

44\. A. – Nihil ergo temere concessisti: nam et oculi tui hoc modo defendi possunt, quorum est quasi virga visus, ut dicis; neque illa est absurda conclusio, quod ibi oculi tui vident, ubi non sunt. An tibi aliter videtur?

E. – Ita sane est ut dicis: nam et illud nunc animadverti, quod si ibi viderent oculi ubi sunt, etiam seipsos viderent.

A. – Rectius diceres non: „etiam seipsos", sed: „tantummodo seipsos viderent". Nam ubi sunt, id est quem locum tenent, soli tenent; nec nasus est ibi ubi illi, nec quidquid illis vicinum est: alioquin etiam tu ibi esses ubi ego sum; quia iuxta invicem sumus. Quae cum ita sint, si tantum ibi viderent oculi ubi sunt, nihil amplius quam seipsos viderent. Cum autem se non vident, non modo cogimur consentire, posse illos videre, ubi non sunt; sed etiam omnino non posse, nisi ubi non sunt.

E. – Nihil est quod hinc dubitare me faciat.

A. – Ergo non dubitas ibi eos pati, ubi non sunt. Nam ubi vident, ibi sentient: ipsum enim videre sentire est; sentire autem pati: quare ubi sentient, ibi patiuntur. Alibi autem vident quam ubi sunt: ibi igitur patiuntur, ubi non sunt.

E. – Mirum est quam ista vera existimo.

44. AUG. – Vadinasi, niekam nepritarei neapgalvotai: juk tokiu būdu galima apginti ir tavo akis, kurioms rega yra nelyg vytelė, kaip kad sakai; ir išvada, esą tavo akys mato ten, kur jų nebūna, toli gražu nėra beprasmiška. Ar tau kitaip atrodo?

...įvyksta ten, kur nėra akių.

EV. – Yra būtent taip, kaip sakai; pastebėjau dar šit ką: jeigu akys regėtų ten, kur jos yra, tai regėtų ir pačios save.

AUG. – Teisingiau būtum pasakęs ne: „regėtų ir pačios save", bet: „regėtų vien pačios save". Nes ten, kur yra, t. y. kur užima vietą, ją užima vienos; nei nosies nėra ten, kur jos, nei bet kokio kito jų kaimyno; kitaip net ir tu būtum ten, kur esu aš; nes abu esame greta vienas kito. Kadangi taip yra, tai jeigu akys regėtų tik ten, kur pačios yra – nematytų daugiau nieko, tik pačios save. Tačiau savęs nemato, todėl esame priversti pripažinti ne vien, kad jos gali regėti ten, kur jų nėra, bet kad negali [regėti] niekur kitur, tik ten, kur jų nėra.

EV. – Nėra nieko, kas verstų mane tuo abejoti.

AUG. – Vadinasi, neabejoji, kad jos patiria ten, kur jų nėra. Nes ten, kur jos regi, ten ir junta; juk jau pats regėjimas yra jutimas; o jutimas yra potyris; taigi kur jaučia, ten ir patiria. O mato kitur, ne ten, kur yra; taigi patiria ten, kur nėra.

EV. – Tiesiog nuostabu, kaip teisinga man tai atrodo.

Igitur aliud est videre aliud cognoscere.

24. 45. A. – Recte fortasse existimas. Sed responde, obsecro, utrum omne quod per visum cognoscimus, videmus.

E. – Ita credo.

A. – Credis etiam omne quod videndo cognoscimus, per visum nos cognoscere?

E. – Et hoc credo.

A. – Cur ergo plerumque fumum solum videndo ignem subter latere cognoscimus, quem non videmus?

E. – Verum dicis: et iam non puto nos videre quidquid per visum cognoscimus: possumus enim, ut dicuisti, aliud videndo, aliud cognoscere quod visus non attigerit.

A. – Quid? illud quod per visum sentimus, possumusne non videre?

E. – Nullo modo.

A. – Aliud est ergo sentire, aliud cognoscere?

E. – Omnino aliud: nam sentimus fumum, quem videmus; et ex eo ignem, quem nonvidemus, subesse cognoscimus.

A. – Bene intellegis. Sed vides certe cum hoc accidit, corpus nostrum, id est oculos, nihil pati ex igne, sed ex fumo quem solum vident. Etenim videre sentire et sentire pati esse iam supra consensimus.

E. – Teneo et assentior.

A. – Cum ergo per passionem corporis non latet aliquid animam, non continuo sensus vocatur

24. 45. AUG. – Galbūt teisingai galvoji. Bet pasakyk, maldauju, ar regime visa, ką pažįstame per regą?

Vadinasi, matyti – viena, pažinti – kas kita.

EV. – Taip manau.

AUG. – Taip pat tiki, kad visa, ką pažįstame regėdami, mes pažįstame per regą?

EV. – Tikiu ir tuo.

AUG. – Tai kodėl gi, matydami vien tirštus dūmus, žinome po jais besislepiant ugnį, nors jos ir nematome?

EV. – Tiesą sakai; jau nebemanau, kad matome viską, ką sužinome per regėjimą; juk, kaip parodei, galime, viena regėdami, sužinoti kita, ko rega nepaliečia.

AUG. – Na, o ar galime nematyti to, ką juntame per regą?

EV. – Jokiu būdu.

AUG. – Vadinasi, justi – viena, o pažinti – kas kita?

EV. – Visai kas kita; juk matydame dūmus, juos juntame; ir iš to sužinome po jais slypint ugnį, nors jos nematome.

AUG. – Gerai supranti. Bet tikrai matai, kad kai taip atsitinka, mūsų kūnas, t. y. akys, iš ugnies nieko nepatiria; patiria iš dūmų, nes tik juos temato. Juk jau anksčiau sutikome, kad regėti reiškia justi, o justi – tai patirti.

EV. – Suprantu ir pritariu.

AUG. – Vadinasi, kai per kūno potyrį kas nors tampa nepaslėptas nuo sielos, jutimu nebūtinai

unus de quinque memoratis; sed cum ipsa passio non latet: namque ille ignis non visus, nec auditus, nec olfactus, nec gustatus, nec tactus a nobis, non tamen latet animam, fumo viso. Et cum hoc non latere non vocetur sensus, quia ex igne corpus nihil est passum; vocatur tamen cognitio per sensum, quia ex passione corporis quamvis alia, id est ex alterius rei visione, coniectatum est atque compertum.

E. – Intellego, et optime video istud congruere ac favere illi definitioni tuae, quam ut meam mihi defendendam dedisti: nam ita memini esse abs te sensum definitum, cum animam non latet quod patitur corpus. Itaque illud quod fumus videtur sensum vocamus; passi sunt enim eum oculi videndo, qui sunt corporis partes et corpora: ignem autem, ex quo nihil corpus est passum, quamvis cognitus fuerit, sensum non vocamus.

Est pati quod latet animam.

46. A. – Memoriam quidem tuam probo et sequacem intellegentiam; verum munitio illa definitionis labascit.

E. – Cur quaeso?

A. – Quia non negas, ut opinor, nonnihil pati corpus cum crescimus vel senescimus: neque id nos ullo sensu sentire manifestum est; nec id tamen animam latet. Non igitur eam latet quiddam quod patitur corpus, nec tamen sensus iste appellari potest. Videndo enim maiora ea quae aliquando

vadinamas kuris vienas iš penkių paminėtų; bet tik tada, kai pats potyris tampa nepaslėptas. Juk tos ugnies nei matome, nei girdime, nei uostome, nei ragaujame, nei liečiame, tačiau ji tampa nepaslėpta nuo sielos, išvydus dūmus. Ir nors tas nepaslėptumas jutimu nevadinamas, nes kūnas iš ugnies nieko nepatiria, – vis dėlto vadinamas pažinimu per jutimą, kadangi nuspėjamas ir sužinomas iš kūno potyrio, nors ir kitu, t. y. kito dalyko regėjimu.

EV. – Suprantu, ir puikiai matau, kad šitai dera ir pritaria kitam tavo apibrėžimui, kurį man pateikei ginti kaip savąjį: juk prisimeni jutimą taip apibrėžęs, kad nuo sielos nėra nuslėpta, ką patiria kūnas. Taigi tai, kad matomi dūmai, vadiname jutimu; juk regėjimu jį patyrė akys, būdamos kūno dalys ir kūnai; tačiau kad pažinome ugnį, iš kurios kūnas nieko nepatyrė – to jutimu nevadiname.

46. AUG. – Išties giriu tavo atmintį ir pagaulų supratimą; tačiau tas apibrėžimo patvirtinimas kliba.

Potyris – tai, kas nėra nuslėpta nuo sielos.

EV. – Kodėl gi?

AUG. – Nes, tikiuosi, neneigi, kad mums augant kūnas kažką patiria ir kad mes kažkokiu jutimu tai juntame; ir kad tai nėra nuslėpta nuo sielos. Taigi nuo jos nepaslėpta niekas, ką tik patiria kūnas, tačiau to negalima pavadinti jutimu. Juk matydami didesnius tuos, kuriuos kitados matėme

minora videramus, et videndo senes eos quos iuvenes ac pueros fuisse constat; coniectamus aliquam talem mutationem nostra corpora, etiam nunc dum loquimur, pati. Neque in eo fallimur, ut opinor: nam proclivius est, ut me falli dicam quod video, quam quod intellego capillos meos nunc crescere, corpusve per momenta mutari. Quod si mutatio ista passio corporis est, quod nemo negat, nec nunc sentitur a nobis, nec tamen animam latet, quia nos non latet; patitur, ut dixi, corpus quod non latet animam, nec sensus est tamen. Quare illa definitio, quae nihil quod sensus non esset, debebat includere, cum hoc inclusit, certe vitiosa est.

E. – Nihil mihi restare video, quam ut te petam, ut aut definias aliter, aut hanc recures, si potes: nam eam ista ratione, quam vehementer probo, vitiosam esse negare non possum.

A. – Facile est istam corrigere, quod volo tu audeas: facies enim, mihi crede, si bene intellexisti ubi peccet.

E. – Num alibi quam ubi aliena comprehendit?

A. – Quo tandem modo?

E. – Quia quod senescit corpus, quamvis in iuvene, non potest negari pati aliquid; idque cum scimus, non latet animam quiddam quod patitur corpus, neque tamen ullo sensu percipi potest: nam nec video me modo senescere, neque id auditu, aut olfactu, aut gustatu, aut tactu sentio.

mažesnius, ir matydami senius, kuriuos žinome buvus jaunuoliais ir vaikais, darome išvadą, jog net dabar, mums besikalbant, mūsų kūnai patiria tokį kitimą. Ir, manau, dėl to neklystame; veikiau suklysčiau sakydamas, kad matau, o ne kad suprantu, jog mano plaukeliai dabar auga ar kad kūnas per akimirsnį keičiasi. Jeigu tas kitimas yra kūno potyris, ko niekas neneigia, bet dabar mes jo nejuntame, ir [jeigu jis] nėra paslėptas nuo sielos, nebūdamas paslėptas nuo mūsų, – [vadinasi], kaip pasakiau, kūnas patiria tai, kas nėra nuslėpta nuo sielos, tačiau nėra jutimas. Todėl tas apibrėžimas, turėjęs neįtraukti ničnieko, kas nėra jutimas, tikrai pasirodo ydingas, nes šį įtraukė.

EV. – Nebelieka man nieko kito, kaip tik prašyti tavęs, kad arba kitaip apibrėžtum, arba, jei gali, pataisytum šitą [apibrėžimą]; juk negaliu paneigti jį esant ydingą, karštai pritardamas šitai išvadai.

AUG. – Lengva jį pataisyti, ir noriu, kad pats tam ryžtumeisi; patikėk, tau pavyks, jei gerai supratai, kur [apibrėžimas] klysta.

EV. – Kurgi kitur, jei ne ten, kad pasisavina, kas jam nepriklauso?

AUG. – Kokiu gi būdu?

EV. – Nes negalima neigti, jog net ir jaunuolio kūnas sendamas kažką patiria; kadangi tai žinome, nuo sielos nėra paslėpta visa, ką patiria kūnas, tačiau to negalima pažinti jokiu jutimu; juk ne tik nematau, kaip senstu, bet ir nejuntu to nei klausa, nei uosle, nei skoniu, nei lytėjimu.

A. – Unde ergo illud nosti?

E. – Ratione id colligo.

A. – Quibus argumentis ratio tua nititur?

E. – Quod alios video senes, qui ut ego nunc sum, iuvenes erant.

A. – Nonne sensus est, quo eos vides, unus de quinque?

E. – Quis negat? Sed ex eo quod illos video, me quoque cum id non videam, coniecto senescere.

A. – Quid verborum ergo illi definitioni, quo perficiatur, addendum putas; cum sensus non sit, nisi non lateat animam corporis passio, nec tamen ita ut eam per aliam passionem, aut per aliud quodlibet intellegat?

E. – Dic, quaeso, istud paulo planius.

Quae vera sit definitionis ratio.

25. 47. A. – Geram tibi morem, et multo libentius retardanti quam festinanti: sed fac totus adsis; valebit enim hoc ad plura quod dicam. Definitio nihil minus, nihil amplius continet, quam id quod susceptum est explicandum; aliter omnino vitiosa est. Utrum autem huiusmodi vitiis careat, conversione exploratur: quod his exemplis tibi fiet apertius. Si enim me rogares quid esset homo, et eum hoc modo definirem: „homo est animal mortale"; non continuo quia verum dictum est, etiam definitionem probare deberes, sed superposita ei particula, id est, omnis, convertere illam et intueri, utrum etiam conversa vera esset: hoc est, utrum

AUG. – Tai iš kurgi žinai?

EV. – Nustatau tai protu.

AUG. – Kokiais argumentais remiasi tavo protas?

EV. – Kad matau pasenus tuos, kurie, kaip kad aš dabar, buvo jauni.

AUG. – Argi tai, kad juos matai, nėra vienas iš penkių jutimų?

EV. – Kas gi paneigtų? Tačiau matydamas juos sprendžiu, kad senstu ir pats, nors to nematau.

AUG. – Taigi kokius žodžius, tavo nuomone, reikia pridėti prie to apibrėžimo, idant būtų pataisytas; kadangi jutimas – ne kas kita, kaip kūno potyris, nepaslėptas nuo sielos, tačiau siela jo negali suprasti nei per kitą potyrį, nei per dar ką nors kita?

EV. – Prašau, paaiškink šiek tiek plačiau.

Koks apibrėžimo būdas teisingas.

25. 47. AUG. – Parodysiu tau būdą, – ir juolab mieliau, kad gaišti, o nesiskubini. Tačiau visas atidžiai susitelk; šitai, ką pasakysiu, bus daug kuo naudinga. Apibrėžimas neapima nieko mažiau, nieko daugiau už tai, ką reikia aiškinti; priešingu atveju esti visiškai ydingas. O ar [jis] neturi tokio pobūdžio ydų, ištiriama jį apverčiant, – kas tau paaiškės iš pavyzdžių. Juk jei paklaustum manęs, kas yra žmogus, ir aš apibrėžčiau šitaip: „Žmogus yra mirtingas gyvūnas", – nebūtinai dėl to, kad pasakyta teisingai, privalai ir patvirtinti šitą apibrėžimą, – bet, pridėjęs jo priekyje žodelį „kiekvienas", turėtum apversti jį [apibrėžimą] ir pažiūrėti,

quemadmodum verum est, omnis homo animal mortale est; ita esset verum, omne animal mortale homo est: quo aliter invento, improbare definitionem propter illud vitium quo aliena comprehendit; non enim solus homo est animal mortale, sed etiam quaevis bestia. Haec igitur hominis definitio perfici solet, cum additur mortali rationale: nam homo est animal mortale rationale; atque ut omnis homo animal rationale mortale est, ita omne animal rationale mortale homo est. Plus continendo ergo superior definitio vitiosa erat, bestiam enim cum homine continebat: ista perfecta est; nam et omnem hominem, et nihil plusquam hominem tenet. Tenendo autem minus, ita vitiosa est si addas grammaticum: quamquam enim omne animal rationale mortale grammaticum homo sit, plures tamen homines, qui grammatici non sunt, hac definitione non continentur: et ob hoc ista per primam illam propositionem falsa est; cum autem convertitur, vera. Falsum est enim, omnis homo animal ratione mortale grammaticum est; sed verum est, omne animal rationale mortale grammaticum homo est. Cum autem neque per primam propositionem, neque per conversionem enuntiata vera est, his singulis est profecto vitiosior: ut sunt istae duae, homo est animal candidum; aut, homo est animal quadrupes. Nam et si dicas: „omnis homo animal

ar ir apverstas lieka teisingas; t. y. ar kaip kad teisinga, jog kiekvienas žmogus yra mirtingas gyvūnas, lygiai taip pat bus teisinga, jog kiekvienas mirtingas gyvūnas yra žmogus. Gi atradus, kad taip nėra, – apibrėžimas nebetinkamas, nes apima, kas jam nepriklauso; juk ne tik žmogus yra mirtingas gyvūnas, bet ir kiekvienas žvėris. Taigi tokį žmogaus apibrėžimą paprasta pataisyti, prie „mirtingas" pridūrus „protingas"; juk žmogus yra protingas mirtingas gyvūnas; ir kaip kiekvienas žmogus yra protingas mirtingas gyvūnas, taip kiekvienas protingas mirtingas gyvūnas yra žmogus. Vadinasi, ankstesnis apibrėžimas buvo ydingas tuo, kad apėmė per daug, – mat apėmė ir žvėrį, ir žmogų; o naujasis – teisingas, nes apima ir kiekvieną žmogų, ir nieko daugiau, be žmogaus. O apima mažiau, t. y. esti ydingas, pridūrus „raštingą"; mat nors kiekvienas protingas mirtingas raštingas gyvūnas yra žmogus, tačiau daugybė žmonių, kurie nėra raštingi, į šį apibrėžimą nepatenka; ir dėl to šis savo pirmąja prielaida yra klaidingas; tačiau apvertus – teisingas. Juk klaidinga, kad kiekvienas žmogus yra protingas mirtingas raštingas gyvūnas; tačiau teisinga, kad kiekvienas protingas mirtingas raštingas gyvūnas yra žmogus. O kai nėra teisingas nei savo pirmąja prielaida, nei apvertus – tai jau išties ydingesnis už anuodu; pavyzdžiui, du tokie: „žmogus yra baltas gyvūnas"; arba „žmogus yra keturkojis

candidum est"; aut: „animal quadrupes", falsum dicis, et si convertas. Sed hoc inter se different, quod illa prima in aliquos homines cadit; nam plerique sunt homines candidi: haec altera in neminem, non enim quisquam homo quadrupes. Haec pro tempore ad explorandas definitiones didiceris, quemadmodum propositione atque conversione iudicentur: sunt alia multa de hoc genere quae docentur, et verborum plena et tenebrarum, quae paulatim ubi opportunum videbitur, conabor ut discas.

Quid sit sensus rursus inquiritur...

48. Nunc converte animum ad illam definitionem nostram, et eam peritior cum discusseris, corrige: inveneramus enim eam, cum definitio sensus esset, complecti aliud quod sensus non esset, et ideo non esse, cum convertitur, veram. Fortasse enim verum est, omnis sensus passio corporis est animam non latens; ut verum est, omnis homo animal mortale est: at ut falsum est, omne animal mortale homo est, quia id est et bestia; ita falsum est, omnis passio corporis non latens animum sensus est; quia nunc nobis ungues crescunt, nec animam latet, id enim scimus; neque id sentimus, sed coniectatione cognoscimus. Quemadmodum ergo illi definitioni hominis ut perficeretur additum est rationale, quo addito, bestiae, quae simul continebantur, exclusae sunt, nihilque praeter hominem atque omnem

gyvūnas". Juk ir sakydamas: „kiekvienas žmogus yra baltas gyvūnas" arba „keturkojis gyvūnas", sakai netiesą, ir sukeitęs vietomis. Tačiau viens nuo kito skiriasi, nes pirmasis kai kuriems žmonėms tinka, juk yra daug baltų žmonių; antrasis [netinka] nė vienam, nes juk nėra nė vieno keturkojo žmogaus. Ilgainiui pasimokyk tikrinti apibrėžimus, – kaip juos vertinti pagal pirmąją prielaidą ir kaip – apvertus; apie šį būdą galima pasimokyti dar daug dalykų, – ir žodingų, ir painių; pasistengsiu, kad jų išmoktum, pasitaikius tinkamai progai.

Vėl aiškinamasi, kas yra jutimas...

48. Dabar atkreipk dėmesį į kitą mūsų apibrėžimą, ir, kai labiau nusimanydamas ją ištirsi, pataisyk; mat buvome aptikę, kad jis, nors būdamas jutimo apibrėžimas, apima ir ką kita, kas nėra jutimas, todėl, jį apvertus vietomis, tampa nebeteisingas. Galbūt ir tiesa, kad kiekvienas jutimas yra kūno potyris, nepaslėptas nuo sielos, kaip ir teisinga, kad kiekvienas žmogus yra mirtingas gyvūnas; arba – kaip klaidinga, jog kiekvienas mirtingas gyvūnas yra žmogus, nes juo gali būti ir gyvūnas, taip pat klaidinga ir tai, jog kiekvienas kūno potyris, nepaslėptas nuo sielos, yra jutimas; nesgi nuo sielos nėra paslėpta, kad mūsų nagai dabar auga, juk tai žinome; tačiau to nejuntame, o sužinome mąstydami. Vadinasi, kaip prie to žmogaus apibrėžimo, norint jį užbaigti, buvo pridėtas „protingas", ir jį pridėjus, žvėrys, buvę įtraukti, dabar liko atskirti, ir tokiu apibrėžimu nebenusakome nieko kito, išskyrus

hominem tali definitione comprehendimus; nonne censes aliquid etiam huic addendum esse, quo inde seiungatur quod tenet alienum, nec quidquam in ea nisi sensus, et omnis sensus intellegatur?

E. – Censeo quidem, sed quid addi possit ignoro.

A. – Sensus est certe omnis passio corporis non latens animam: sed converti non potest haec enuntiatio, propter passionem illam corporis, qua vel crescit vel decrescit scientibus nobis, id est, ut non lateat animam.

E. – Ita est.

A. – Quid? haec passio per seipsam non latet animam, an per aliud?

E. – Per aliud plane: aliud est enim videre ungues maiores, aliud scire quod crescant.

A. – Cum ergo crescere ipsum sit passio, quam nullo sensu attingimus, magnitudo autem illa quam sentimus, eadem passione facta sit, non ipsa sit passio; manifestum est talem passionem non per seipsam scire nos, sed per aliud. Si ergo non per aliud animam non lateret, nonne sentiretur potius quam coniiceretur?

E. – Intellego.

A. – Cur ergo dubitas, quid illi definitioni sit addendum?

E. – Iam video sic esse definiendum, ut sensus sit passio corporis per seipsam non latens animam: nam et omnis sensus hoc est, et omne hoc, ut opinor, sensus est.

žmogų, ir kiekvieną žmogų, – ar nemanai, kad ir prie šito reikia dar pridurti kažką, kad būtų atmesta tai, ką turėjo svetimą, ir jame nebūtų suprantamas niekas kitas, tik jutimas, ir kiekvienas jutimas?

EV. – Išties taip manau, bet nežinau, ką galima pridurti.

AUG. – Jutimas tikrai yra kiekvienas kūno potyris, nepaslėptas nuo sielos; tačiau tokio pasakymo negalima apversti, dėl to kūno potyrio, per kurį [kūnas] auga arba mažėja mums tai žinant, t. y. kai nėra paslėptas nuo sielos.

EV. – Taip yra.

AUG. – Na, o ar šitas potyris pats savaime yra žinomas sielai, ar per ką kitą?

EV. – Žinoma, per kitą; juk matyti didesnius nagus – viena, o žinoti, kad jie auga – kas kita.

AUG. – Vadinasi, kadangi pats augimas yra potyris, kurio jokiu jutimu neliečiame, o tas didumas, kurį juntame, įvyko dėl to potyrio, bet pats nėra potyris; aišku, kad tokį potyrį sužinome ne patys savaime, bet per kitą. Vadinasi, jei būtų nepaslėptas nuo sielos ne per kitą, argi nebūtų veikiau pajustas, negu išmąstytas?

EV. – Suprantu.

AUG. – Tai kam abejoji, ką reikėtų pridurti prie to apibrėžimo?

EV. – Jau suprantu, – apibrėžti reikia taip: jutimas yra kūno potyris, nepaslėptas nuo sielos pats savaime; nes ir kiekvienas jutimas yra toks, ir kiekvienas toks, manyčiau, yra jutimas.

...et corrigitur.

49. A. – Si hoc ita est, fateor definitionem esse perfectam. Sed tentemus eam, si placet, utrum illo secundo vitio non vacillet, quo illa hominis, cui grammaticum est additum. Nam meminisse te oportet, quod esse hominem dictum est animal rationale mortale grammaticum; eoque peccare istam definitionem, quod conversione vera est, cum prima enuntiatione sit falsa. Namque falsum est, omnis homo animal rationale mortale grammaticum est, quamvis verum sit, omne animal ratione mortale grammaticum homo est. Ergo ideo vitiosa est haec definitio, quod nihil quidem praeter hominem, sed non omnem hominem tenet: et haec fortasse talis est, de qua velut perfecta gloriamus. Quamquam enim omnis passio corporis per seipsam non latens animam sensus sit, non tamen omnis sensus istud est. Quod sic intellegas licet; bestiae nempe sentient, ac pene omnes quinque illis sensibus vigent, quantum cuique natura tributum est. An tu id negabis?

E. – Nihil minus.

26. A. – Quid? hoc nonne concedes, scientiam non esse, nisi cum res aliqua firma ratione percepta et cognita est?

E. – Concedo.

A. – At bestia ratione non utitur.

E. – Et hoc concedo.

A. – Non igitur scientia cadit in bestiam. Cum

49. AUG. – Jeigu taip yra, pripažįstu apibrėžimą tobulu. Betgi patikrinkime jį, jei nori, ar nesvyruoja jis dėl antrosios ydos, kaip anas žmogaus [apibrėžimas], prie kurio buvo pridurta „raštingas". Juk turi prisiminti, kad žmogus buvo pavadintas protingu mirtingu raštingu gyvūnu; ir tas apibrėžimas ydingas tuo, kad apvertus teisingas, nors pagal pirmąją prielaidą – klaidingas. Nesgi klaidinga, kad kiekvienas žmogus yra protingas mirtingas raštingas gyvūnas, nors ir teisinga, kad kiekvienas protingas mirtingas raštingas gyvūnas yra žmogus. Vadinasi, šis apibrėžimas klaidingas dėl to, kad neįtraukdamas nieko kito, išskyrus žmogų, įtraukia ne kiekvieną žmogų; galbūt toks pat yra ir šis [apibrėžimas], kuriuo didžiavomės tarsi tobulu. Mat nors kiekvienas kūno potyris, pats savaime nepaslėptas nuo sielos, yra jutimas, tačiau ne kiekvienas jutimas yra toks. Kad geriau suprastum: žvėrys, žinoma, junta, ir kone visi turi tuos penkis jutimus, kiek kiekvienam gamta atseikėjo. Ar neigsi? ...ir taisoma.

EV. – Visai ne.

26. AUG. – Na, o ar sutinki, kad žinojimas yra tik tai, kas perprasta ir pažinta kokiu nors tvirtu protu?

EV. – Sutinku.

AUG. – O žvėris protu nesinaudoja.

EV. – Sutinku ir su tuo.

AUG. – Vadinasi, žinojimas žvėriui neduotas.

autem non latet aliquid, utique scitur; non igitur sentiunt bestiae, si omnis sensus est cum passio corporis per seipsam non latet animam: sentiunt autem, ut paulo ante concessum est: quid ergo dubitamus illam definitionem improbare, quae omnem sensum circumplecti minime potuit, siquidem sensus exclusus est?

Scientia quid habere perceptum...

50. E. – Fateor me deceptum, cum tibi concessi scientiam tunc esse cum aliquid firma ratione percipitur. Solos enim homines, cum hoc rogabas, intuebar: nam neque possum dicere ratione uti bestias, nec eis possum scientiam denegare. Sciebat enim, ut opinor, dominum suum canis, quem post viginti annos recognovisse perhibetur[5], ut taceam de ceteris innumerabilibus.

A. – Dic mihi, oro te, si duae quaedam res tibi proponantur, una ad quam perveniendum sit, altera per quam pervenire possis; quam istarum pluris pendis, et quam cui praeponis?

E. – Quis dubitat eam praestare ad quam sit perveniendum?

A. – Ergo cum sint duae res quaedam scientia et ratio, per scientiam pervenimus ad rationem, an per rationem ad scientiam?

E. – Utraque res sibimet, quantum arbitror, ita nexa est, ut per alterutram ad alteram perveniri

[5] Homerus, *Odyss.* 17, 291.

Bet kai kas nors nėra paslėptas, tai tikrai būna žinomas; išeitų, kad žvėrys nejunta, jeigu kiekvienas jutimas esti tada, kai kūno potyris pats savaime nėra paslėptas nuo sielos; betgi jie junta, kaip ką tik sutarėme; tad kam gi dvejojame atmesti tą apibrėžimą, kuris visiškai neįstengė aprėpti visų jutimų, nes žvėrių jutimas buvo neįtrauktas?

50. EV. – Prisipažįstu apsižioplinęs, kai pritariau tau, esą žinojimas įvyksta tada, kai kas nors perprantama tvirtu protu. Mat, tau klausiant, turėjau omenyje vien žmones; o juk negaliu nei sakyti, kad žvėrys naudojasi mąstymu, negaliu nei griežtai paneigti juos turint žinojimą. Juk, kaip manau, šuo pažinojo savo šeimininką, kurį, pasakojama, pažinęs po dvidešimties metų[5]; jau neminiu nesuskaičiuojamos daugybės kitų.

Ką perpranta žinojimas...

AUG. – Prašau, pasakyk man, – jei tau pateikiami du kažkokie dalykai: vienas, kurį reikia pasiekti, ir kitas, per kurį gali pasiekti; katrą iš šiųdviejų labiau vertini, arba katram teiki pirmenybę?

EV. – Ar kam kils abejonė, kad pranašesnis tas, kurį reikia pasiekti?

AUG. – Vadinasi, kai tie du kažkokie dalykai yra žinojimas ir protas, – ar per žinojimą pasiekiame protą, ar per protą – žinojimą?

EV. – Manau, jog šiedu dalykai taip susipynę tarpusavyje, kad per bet kurį iš jų galima pasiekti

[5] HOMERAS, *Odisėja*, 17, 291.

possit. Namque ad ipsam rationem non perveniremus, nisi ad eam perveniendum esse sciremus. Praeccessit ergo scientia, ut ad rationem per eam perveniremus.

A. – Quid? ad ipsam scientiam quam dicis praecedere sine ratione pervenitur?

E. – Numquam hoc dixerim: nam est ita summa temeritas.

A. – Per rationem igitur?

E. – Non ita est.

A. – Ergo per temeritatem?

E. – Quis hoc dixerit?

A. – Per quid igitur?

E. – Per nihil, quia scientia insita est nobis.

...tam firma ratio...

51. A. – Oblitus mihi videris, quid inter nos superius convenerit, cum rogassem utrumnam putares tunc esse scientiam, cum res aliqua firma ratione percipitur. Nam respondisti, ut opinor, hanc tibi videri humanam scientiam: nunc vero dicis posse hominem habere aliquam scientiam, cum rem nulla ratione perceperit. Quis autem non videat nihil sibi adversius esse, quam ista duo sunt: et non esse scientiam, nisi cum res aliqua firma ratione percipitur; et esse cuiusdam rei scientiam nulla ratione perceptae. Itaque nosse cupio, utrum horum eligas, nam utrumque verum esse nullo pacto potest.

E. – Hoc eligo quod paulo ante dixi: nam illud superius temere me dedisse confiteor. Cum enim

kitą. Nes ir paties proto nepasiektume, jei nežinotume, kad reikia jį pasiekti. Vadinasi, priekyje eina žinojimas, kad per jį pasiektume protą.

AUG. – Na, o ar pats žinojimas, kurį sakai einant pirmiau, pasiekiamas be proto?

EV. – Niekad taip nepasakyčiau: juk tai būtų visiškas negalvojimas.

AUG. – Vadinasi, per protą?

EV. – Ne.

AUG. – Vadinasi, per negalvojimą?

EV. – Kas galėtų taip pasakyti?

AUG. – Bet per ką gi?

EV. – Per nieką, kadangi žinojimas glūdi mumyse.

51. AUG. – Man regis, pamiršai, ką buvome sutarę anksčiau, kai klausiau, ar manai žinojimą esant tada, kai koks nors dalykas perprantamas tvirtu protu. Juk, kiek pamenu, atsakei, kad toks tau atrodąs žmogiškasis žinojimas; dabar gi sakai, esą žmogus galįs turėti kažkokį žinojimą, nors ir neperpratęs dalyko jokiu protu. Ar gali kam nepasirodyti, jog šiedu dalykai prieštarauja tarpusavyje: kad ir nesą žinojimo, jei dalykas neperprantamas kokiu nors tvirtu protu; ir esąs kokio nors dalyko, kad ir neperprasto jokiu protu, žinojimas. Todėl noriu žinoti, kurį iš jų renkiesi, nes abu išties jokiu būdu negali būti teisingi.

...pasiekia tiek tvirtas protas...

EV. – Renkuosi, ką pasakei ką tik: nes prisipažįstu ankstesniam pritaręs pernelyg neapgal-

ratione inter nos verum quaeramus, idque fiat rogando et respondendo: quomodo posset ad summam pervenire qua concluditur ratio, nisi prius aliquid concederetur? Concedi autem recte qui posset quod nesciretur? Ita ista ratio nisi inveniret in me aliquid cognitum, quo innitens ad incognitum duceret; nihil omnino per illam discerem, nec eam prorsus rationem nominarem. Quamobrem frustra mihi non assentiris ante rationem necessario esse in nobis aliquam scientiam, unde ipsa ratio sumat exordium.

A. – Geram tibi morem, et te quidem ut institui, quoties alicuius dati poenitet, emendare permittam: sed ne, quaeso, abutaris ista licentia, et negligenter, cum interrogo, attendas; ne assidue male concessa etiam de iis quae bene conceduntur dubitare te cogant.

E. – Perge potius ad cetera: quamvis enim addam vigilantiae meae quidquid possum (nam et me pudet de sententia cadere toties), numquam tamen deterrear pudori huic reniti, et lapsum meum, te praesertim manum dante, corrigere. Neque enim est ideo suscipienda pertinacia, quia optanda constantia.

...quam ratiocinatio persequitur.

27. 52. A. – Proveniat tibi plane ista constantia quam citissime potest: ita mihi placitam sententiam protulisti. Sed nunc fito quam praesentissimus ad ista quae volo. Quaero enim abs te, quid tibi interesse videatur inter rationem et ratiocinationem.

votai. O kadangi abudu ieškome tiesos protu, ir tai vyksta klausiant ir atsakant – kaip galėtų protas prieiti prie apibendrinančios esmės, jeigu pirm jo nieko nebūtų? Tačiau ar kas galėtų teisingai apibendrinti tai, ko nežino? Taigi jei protas neaptiktų manyje nieko žinomo, kuo besiremdamas vestų prie nežinomo, – per jį visiškai nieko neišmokčiau, ir iš viso net nevadinčiau jo protu. Dėl to be reikalo nepritari man, kad pirm proto būtinai mumyse turįs būti koks nors žinojimas, iš kur pradžią gauna patsai protas.

AUG. – Padėsiu tau ir leisiu pasitaisyti, kieksyk tik gėdijiesi kam nors pritaręs; tik, susimildamas, nepiktnaudžiauk tuo leidimu, ir kai klausiu, nepažiūrėk pro pirštus; kad neimtum nederamai abejoti net ir dėl tų [dalykų], kuriems pritarei teisingai.

EV. – Verčiau pereik prie kitų: mat net ir sustiprinęs savo budrumą kiek įmanydamas (nes ir man gėda, kad tieksyk atsisakiau savo nuomonės), vis dėlto niekad nepabūgčiau pasipriešinti šitai gėdai ir ištaisyti savo klaidą, ypač kai tiesi man ranką. Juk nereikia užsispirti dėl to, kad pastovumas yra geidautinas.

27. 52. AUG. – Tepasiekia tave tasai pastovumas kiek įmanoma greičiau: taip mielą man mintį paskelbei. Betgi dabar kuo atidžiau sek, ko noriu. Klausiu tavęs, kaip manai, koks skirtumas tarp proto ir protavimo.

...tiek ir protavimas.

E. – Non satis valeo ista discernere.

A. – Hoc ergo intuere, utrum existimes homini iam adolescenti, vel viro, aut (ut omnem ambagem auferam) sapienti sine intermissione inesse rationem, dum mente sanus est, sicut bonam valetudinem corpori, dum peste ac vulneribus caret; an sicut ambulare, sedere, loqui, modo inesse, modo deesse.

E. – Sanae menti semper puto inesse rationem.

A. – Quid hoc? dum per ea quae conceduntur ac manifesta sunt, vel interrogando alium, vel connectendo alia, perducimus nos ad alicuius rei cognitionem; videturne tibi aut nos, aut quivis sapiens semper facere?

E. – Non semper: non enim semper homo quilibet aut sapiens, quantum opinor, vel secum vel cum alio quaerit aliquid disserendo: nam qui quaerit, nondum invenit; ita si semper quaerit, numquam invenit. Sapiens autem iam invenit, ut nihil aliud dicam, vel ipsam sapientiam, quam, cum esset stultus, disserendo fortasse, aut quoquo modo alio poterat, requirebat.

A. – Recte dicis: quare intellegas volo non esse istam rationem, dum per ea quae conceduntur atque cognita sunt ad aliquid incognitum ducimur: hoc enim non semper, ut iam consensimus, inest menti sanae; ratio autem semper.

EV. – Nevisiškai įstengiu juos atskirti.

AUG. – Taigi pasidėmėk, ar manai, kad žmoguje, jau pasiekusiame jaunuolio ar vyro amžių, arba (kad išvengčiau bet kokios dviprasmybės) išminčiuje protas slypi nuolatos, kol [žmogus] yra sveikos sąmonės, kaip kad gera sveikata slypi kūne, kol jo nekamuoja maras ar žaizdos; ar, kaip vaikščiojimas, sėdėjimas, kalbėjimas – tai būna, tai nebūna.

EV. – Manau, kad sveikoje sąmonėje protas glūdi visada.

AUG. – Na, o kai per pripažintus arba aiškius dalykus ar klausinėdami kitą, ar iš anų darydami išvadas vedame save prie kokio nors dalyko pažinimo, ar, – manai, mes arba koks nors išminčius tai daro nuolatos?

EV. – Ne visada: mat kaip manau, ne nuolatos bet kuris žmogus ar išminčius pats sau ar su kitu aiškinasi ką nors besvarstydamas; juk kas ieško, dar nėra radęs; taigi jei ieško nuolatos – niekada neranda. O išminčius jau yra radęs, – nekalbu apie kita, – netgi pačią išmintį, kurios, kol dar buvo kvailas, ieškojo, galbūt besvarstydamas, ar gal kokiu kitu jam priimtinu būdu.

AUG. – Teisybę sakai: todėl noriu, kad suprastum: protas nėra tai, kai per pripažintus ar aiškius dalykus esame vedami prie ko nors nežinomo; mat, kaip jau pripažinome, tai ne visada glūdi sveikoje sieloje; tuo tarpu protas – visada.

Scientia pluris quam ratio est...

53. E. – Intellego; sed quorsum ista?

A. – Quia paulo ante dixisti, propterea me tibi debere assentiri scientiam nos habere ante rationem, quod cognito aliquo nititur, dum nos ratio ad incognitum ducit: nunc autem invenimus non rationem vocandam esse dum hoc agitur; non enim sana mens agit hoc semper, cum semper habeat rationem; sed recte ista fortasse ratiocinatio nominatur; ut ratio sit quidam mentis aspectus, ratiocinatio autem rationis inquisitio, id est, aspectus illius, per ea quae aspicienda sunt, motio. Quare ista opus est ad quaerendum, illa ad videndum. Itaque cum ille mentis aspectus, quem rationem vocamus, coniectus in rem aliquam, videt illam, scientia nominatur: cum autem non videt mens, quamvis intendat aspectum, inscitia vel ignorantia dicitur. Non enim et his corporalibus oculis omnis qui aspicit, videt; quod in tenebris facillime animadvertimus. Ex quo liquet, ut opinor, aliud esse aspectum, aliud visionem; quae duo in mente rationem et scientiam nominamus. Nisi quid te adversus haec movet, aut parum dilucide ista distincta arbitraris.

E. – Per mihi haec distinctio placet, et libenter assentior.

A. – Vide ergo nunc, utrum nos aspicere putes, ut videamus; an videre, ut aspiciamus.

E. – Hinc vero ne caecus quidem quisquam dubitaverit, aspectum esse propter visionem, non visionem propter aspectum.

53. EV. – Suprantu; bet kur link suki?

Žinojimą turi daugiau [žmonių], nei protą...

AUG. – Mat neseniai pasakei, esą aš turiu tau pritarti, kad žinojimą turime dar pirm proto, nes protas, vesdamas mus prie nežinomo, remiąsis kažkuo žinomu; dabar gi atskleidėme, kad to darymas nevadintinas protu; juk sveika siela nedaro to nuolatos, o protą turi visada; tačiau galbūt teisinga tai pavadinti protavimu; kaip protas yra tam tikras sielos žvilgsnis, taip protavimas – proto paieška, t. y. to žvilgsnio judesys per tuos dalykus, kuriuos reikia pastebėti. Todėl vienas reikalingas ieškoti, kitas – matyti. Taigi kai tas sielos žvilgsnis, kurį vadiname protu, mestas į kokį nors dalyką, jį mato, – vadinamas žinojimu; o kai siela nemato, nors ir kreipia žvilgsnį, – vadinamas nežinojimu ar neišmanymu. Juk ir žvelgdamas šiomis kūniškomis akimis ne kiekvienas mato; ypač tai žymu tamsoje. Iš to, kaip manau, aišku, kad žvilgsnis yra viena, regėjimas – kas kita; tuos du atitinkamus du sielos dalykus vadiname protu ir žinojimu. Nebent kas nors tave verčia nesutikti, arba manai, jog tai nepakankamai aiškiai atskirta.

EV. – Man tas atskyrimas labai patinka; mielai jį priimu.

AUG. – Taigi dabar pamąstyk, ar mes žvelgiame, kad matytume; ar matome, kad žvelgtume.

EV. – Išties nė aklas nesuabejotų, kad žvilgsnis yra dėl regėjimo, o ne regėjimas dėl žvilgsnio.

A. – Fatendum igitur visionem pluris quam aspectum esse pendendam.

E. – Fatendum omnino.

A. – Ergo et scientiam pluris quam rationem.

E. – Consequens video.

A. – Placetne tibi meliores aut feliciores esse hominibus bestias?

E. – Advertat Deus tam immanem amentiam.

A. – Recte sane exhorruisti; sed ad id nos cogit sententia tua: dixisti enim eas habere scientiam, et non habere rationem. Rationem autem habet homo, per quam vix ad scientiam pervenitur. Sed ut concedam facile perveniri; quid nos adiuvabit ratio, ut bestiis nos anteponendos putemus, cum illae habeant scientiam, et hanc pluris quam rationem pendendam esse compertum sit?

...eaque bestiae carent.

28. 54. E. – Cogor omnino, aut scientiam bestiis non concedere, aut nihil recusare, quin mihi merito anteponantur. Sed, quaeso, explica illud, quod de cane Ulyssis commemoravi, qualenam sit: nam eius admiratione commotus tam inaniter latravi.

A. – Quid autem hoc putas esse, nisi vim quamdam sentiendi, non sciendi? Sensu enim nos bestiae multae superant, cuius rei causam non hic locus est ut quaeramus, mente autem, ratione, scientia, nos illis Deus praeposuit. Sed ille sensus ea quibus tales animae delectantur, accedente consuetudine cuius magna vis est, potest discernere; atque eo

AUG. – Vadinasi, tenka pripažinti, kad labiau už žvilgsnį reikia vertinti regėjimą.

EV. – Žinoma, reikia pripažinti.

AUG. – Vadinasi, ir žinojimą – labiau už protą.

EV. – Manau, kad taip išeina.

AUG. – Ar sutinki, kad žvėrys geresni ir laimingesni už žmones?

EV. – Teapsaugo Dievas nuo tokios beprotybės.

AUG. – Visiškai teisingai pasibaisėjai; bet į tai mus veda tavo mintis: juk sakei, esą jie turį žinojimą, bet neturį proto. O žmogus turi protą, per kurį vargais negalais pasiekia žinojimą. Bet net jei pasiektų jį lengvai – kuo mums pagelbės protas, kad manytumės esą pranašesni už žvėris, jeigu jie turi žinojimą, o jį, kaip buvo patirta, reikią vertinti labiau už protą?

...o žvėrys jo neturi.

28. 54. EV. – Esu visiškai priverstas arba nepripažinti žvėrims žinojimo, arba sutikti, kad jiems pelnytai suteikiama viršenybė prieš mane. Bet, maldauju, paaiškink, kas gi tai yra, ką prisiminiau apie Uliso šunį; juk tai juo susižavėjęs taip be reikalo sulojau.

AUG. – Kaip manai, kas gi tai yra, jei ne tam tikra jutimo, bet ne žinojimo galia? Juk jutimu daugybė žvėrių mus lenkia; tik dabar ne laikas ieškoti to dalyko priežasties; gi mąstymu, protu, žinojimu Dievas mums suteikė pirmenybę. Betgi tasai jutimas, pridėjus dar įprotį su didžiule jo jėga, gali atskirti tai, kas džiugina tokias sielas; ir juo leng-

facilius, quod anima belluarum magis corpori affixa est, cuius illi sunt sensus quibus utitur ad victum voluptatemque, quam ex eodem illo corpore capit. Humana vero anima per rationem atque scientiam, de quibus agimus, quod sunt ista longe praestantiora sensibus, suspendit se a corpore quantum potest, et ea quae intus est libentius fruitur voluptate; quantoque insensus declinat, tanto magis similiorem hominem pecori facit. Inde est quod etiam pueri vagientes, quanto alieniores a ratione sunt, tanto facilius discernunt sensu etiam contactum coniunctionemque nutricum, nec odorem aliarum possunt sustinere, cum quibus consuetudo non fuit.

Nobis et Deo debemur.

55. Quamobrem, quamvis aliud ex alio inciderit, libenter tamen in eo sermone demoror, quo admonetur anima, ne se ultra quam necessitas cogit refundat in sensus; sed ab his potius ad seipsam colligat, et repuerascat Deo: quod est novum hominem fieri, vetere exuto; a quo incipere propter neglectam Dei legem certa est necessitas, quo neque verius neque secretius quidquam Scripturis divinis continetur. Vellem hinc plura dicere, ac meipsum constringere, dum quasi tibi praecipio, ut nihil aliud agerem quam redderem mihi, cui me maxime debeo: atque ita Deo fieri, quod ait Horatius: *Amicum mancipium domini*[6]. Quod omnino fieri non

[6] HORATIUM, *Serm.* 2, 7, 2-3.

viau, kad žvėrių siela labiau prikaustyta prie kūno, kuriam priklausančiais jutimais ji naudojasi siekdama maisto ir malonumo, patiriamo vėlgi iš to paties kūno. Gi žmogaus siela per mąstymą ir žinojimą, kuriuos laikome daug pranašesniais už jutimus, kiek galėdama pakyla nuo kūno ir mieliau mėgaujasi viduje glūdinčiu malonumu; o kuo labiau nukrypsta į jutimus, tuo panašesnį į gyvulį žmogų daro. Todėl taip jau yra, kad net rėkiantys kūdikiai, kuo tolimesni protui, tuo lengviau jutimu atskiria žindyvių prisilietimą ir jų artumą, ir negalėdami pakęsti kvapo tų, prie kurių nėra pripratę.

Esame skolingi sau ir Dievui.

55. Todėl, nors viena sutrukdė kitam, vis dėlto mielai gaištu laiką šitokiu pokalbiu, kuris pataria sielai nenuklysti į jutimus labiau nei verčia būtinybė, o verčiau nuo jų atsipeikėti ir vėl tapti vaikiška prieš Dievą; tai ir reiškia tapti nauju žmogumi, nusivilkus senąjį; ir pradėti nuo to labiausiai būtina dėl Dievo įstatymo nepaisymo; ir už tai Šventuosiuose Raštuose nėra nieko teisingesnio ir paslaptingesnio. Apie tai norėčiau dar daug pasakyti, ir tarsi patardamas tau pats save pažaboti, kad nedaryčiau nieko kita, tik grįžčiau į save, nes sau labiausiai esu save skolingas; ir tapti Dievui tuo, kaip sako Horacijus: *Ištikima viešpaties nuosavybe*[6].

[6] Horacijus, *Satyros*, 2, 7, 2-3

potest, nisi ad eius reformemur imaginem, quam nobis ut pretiosissimum quiddam et carissimum custodiendam dedit, dum nos ipsos nobis tales dedit, qualibus nihil possit praeter ipsum anteponi. Hac autem actione nihil mihi videtur operosius, et nihil est cessationis similius: neque tamen eam suscipere aut implere animus potest, nisi eo ipso adiuvante cui redditur. Unde fit ut homo eius clementia reformandus sit, cuius bonitate ac potestate formatus est.

Rursus quid sit sensus inspicitur.

56. Sed ad propositum redire cogimur. Quare vide utrum tibi iam probatum sit, feras non habere scientiam, totamque illam velut imaginem scientiae, quam miramur, vim esse sentiendi.

E. – Probatum sane; et si quid de hoc diligentius quaerendum est, aliud tempus aucupabor: nunc nosse cupio quid hinc conficias.

29. A. – Quid aliud putas, nisi definitionem illam sensus, ut antea quod nescio quid plus quam sensum includebat, ita nunc contrario vitio vacillare, quod non omnem sensum potuit includere? Habent enim ferae sensum, nec habent scientiam: quidquid autem non latet, scitur; et omne quod scitur, ad scientiam profecto pertinet. De quibus omnibus iam mihi tecum convenit. Aut igitur non est verum, sensum esse passionem corporis non latentem animam; aut eo carent bestiae, quia

Tai visiškai neįmanoma, jei nesikeičiame pagal jo atvaizdą, kurį, kaip vertingiausią ir brangiausią, davė mums išsaugoti, davęs mums save pačius tokius, kad už mus negali būti nieko aukštesnio, išskyrus jį patį. Neįsivaizduoju veiksmo, sunkiau įvykdomo už šį, bet ir panašesnio į neveiklumą; siela negali jo priimti ar išpildyti be pagalbos tojo, kuriam atsiteisia. Todėl žmogus turi pasikeisti per gailestingumą to, kurio gerumu ir galybe buvo sukurtas.

56. Bet esame priversti grįžti prie svarbiausio dalyko. Todėl pažvelk, ar tau atrodo jau įrodyta, kad žvėrys neturį žinojimo, ir visa ta nelyg žinojimo regimybė, kuria stebimės, tėra jutimo galia.

Vėl svarstoma, kas yra jutimas.

EV. – Visiškai įrodyta; ir jeigu dar reikia ką nors apie tai aptarti kruopščiau, tykosiu kito laiko; dabar noriu sužinoti, kokią išvadą iš čia išrutuliosi.

29. AUG. – Kaip manai, kokią gi daugiau, jei ne tą, kad jutimo apibrėžimą, anksčiau apėmusį kažin ką daugiau negu jutimą, dabar klibina atvirkščia yda, – nes jis nepajėgė aprėpti visų jutimų? Juk žvėrys turi jutimą, o žinojimo neturi; ir visa, kas nėra paslėpta, yra žinoma; ir visa, kas žinoma, tikrai priklauso žinojimui. Dėl visų šitų dalykų mudu sutariame. Vadinasi, arba netiesa, kad jutimas yra kūno potyris, nepaslėptas nuo sielos; arba žvėrys jo neturi, nes neturi žinojimo; o jutimą

scientia carent: sensum autem concedimus bestiis: definitio ergo illa vitiosa est.

E. – Fateor nihil me invenire quo resistam.

Scientiae est non latere per rationem...

57. A. – Accipe aliud quo magis nos huius definitionis pudeat. Nam meministi, ut opinor, tertium definitionis vitium tibi demonstratum, quo prorsus nihil est turpius; cum ex neutra parte vera est, qualis est illa hominis, homo est animal quadrupes: nam sive, omnis homo animal est quadrupes; sive, omne animal quadrupes homo est, qui dicit atque affirmat, insanit profecto, si non iocatur.

E. – Verum dicis.

A. – Quid? si in hoc etiam vitio ista nostra deprehenditur, putasne quidquam magis esse quod sit explodendum atque exterminandum de anima?

E. – Quis id recuset? Sed nollem, si fieri potest, etiam hic tamdiu detineri, atque interrogatiunculis agitari.

A. – Nihil est quod metuas, iam enim confectum est negotium: an tibi nondum persuasum est, cum de differentia ferarum et hominum ageretur, aliud esse sentire, aliud scire?

E. – Immo maxime.

A. – Aliud ergo sensus, aliud scientia.

E. – Ita est.

žvėrims pripažinome; vadinasi, apibrėžimas blogas.

EV. – Prisipažįstu: nerandu, kuo atsikirsti.

57. AUG. – Įsidėmėk dar štai ką, kas privers mus dar labiau gėdytis tokio apibrėžimo. Juk, manau, prisimeni trečiąją tau parodytą apibrėžimo ydą, už kurią gėdingesnės tikrai nėra; kaip tas žmogaus apibrėžimas „žmogus yra keturkojis gyvūnas" nėra teisingas iš nei vienos pusės; juk kas nejuokaudamas sako ir tvirtina, neva „kiekvienas žmogus yra keturkojis gyvūnas" arba „kiekvienas keturkojis gyvūnas yra žmogus", – tas tikrai pamišęs.

Kas nėra paslėpta per protą, priklauso žinojimui...

EV. – Tiesą sakai.

AUG. – Na, o jeigu tas mūsiškis sielos [apibrėžimas] pasirodo beturįs tą pačią ydą, – ar manai, kad yra dar kas nors, ką labiau reikėtų atmesti ir pašalinti?

EV. – Kas gi prieštarautų? Bet, jei tik įmanoma, nenorėčiau ir čia užtrukti taip ilgai bei leistis kankinamas klausimėliais.

AUG. – Nėra tau ko baimintis, juk darbas jau baigtas; argi, kai buvo kalbama apie žvėrių ir žmonių skirtumą, dar neįsitikinai, jog žinoti yra viena, o justi – kas kita?

EV. – Žinoma.

AUG. – Vadinasi, jutimas yra viena, žinojimas – kas kita.

EV. – Taip.

A. – Non autem sentimus ratione, sed aut visu, aut auditu, aut olfactu, aut gustatu, aut tactu.

E. – Assentior.

A. – Et omne quod scimus, ratione scimus: nullus igitur sensus scientia est. Quidquid autem non latet, ad scientiam pertinet: ad nullum ergo sensum pertinet non latere, ut nullus homo quadrupes recte dici potest. Quamobrem ista nostra definitio suscepta tua, non solum alienos terminos invasisse, neque aliquid sui iuris reliquisse, sed nihil omnino habuisse proprium, totumque alienum occupasse convicta est.

E. – Quid ergo agemus? Patierisne illam de iudicio ita discedere? Quamquam enim ego ei defensionem qualem potui praebuerim, tu tamen ipsam litis formulam, quae nos decepit, composuisti. Et ego quidem tametsi obtinere non potui, bona fide adfui, quod mihi satis est: tu vero si praevaricationis arguaris, quid facias, a quo et producta est ut iurgaret audenter, et oppugnata ut turpiter cederet?

A. – Numquidnam est hic quisquam iudex, a quo huic vel mihi metuendum sit? Ego te privatim quasi adhibitus iurisconsultus, instruendi causa, refellere volui, ut cum ad iudicium ventum fuerit paratus assistas.

58. E. – Est ergo aliquid quod pro ista proferas, quam mihi invalidissimo temere defendendam tuendamque commendas?

A. – Est certe.

AUG. – Tačiau juntame ne protu, bet arba rega, arba klausa, arba uosle, arba skoniu, arba lytėjimu.

EV. – Sutinku.

AUG. – Ir visa, ką žinome, sužinome protu; taigi joks jutimas nėra žinojimas. O kas nepaslėpta, priklauso žinojimui; vadinasi, kas nepaslėpta, nepriklauso jokiam jutimui, kaip kad jokio žmogaus negalima teisingai pavadinti keturkoju gyvūnu. Todėl įrodyta, jog tasai mūsų apibrėžimas, tavo priimtas, ne tik įsibrovė į svetimas valdas ir nepasiliko nieko teisėtai, bet ir visiškai neturėjo ničnieko savo.

EV. – Tai ką gi mums daryti? Ar leisi jam [apibrėžimui] taip išsisukti nuo teismo? Aš jau pamėginau jį ginti, kiek įstengiau, tačiau tu pats išdėstei pačią mus apgavusią ginčo taisyklę. Nors apginti ir neįstengiau, vis dėlto gyniau sąžiningai, ko iš manęs pakanka; o ką gi darysi tu, jei būsi apkaltintas veidmainyste, kai pats ir sugalvojai jį, idant būtų drąsiai ginčijamas ir priremtas gėdingai pasiduotų?

AUG. – Argi yra čia koks nors teisėjas, kurio jam ar man reikėtų bijoti? Aš tik norėjau tarsi privačiai pasikviestas patarti teisininkas tau parodyti, kas klaidinga, kad kai bus prieita prie teismo, pasirodytum prityręs.

58. EV. – Vadinasi, turi ką paskelbti vietoj šito, kurį man, visiškam neišmanėliui, pasiūlei neapgalvotai ginti ir saugoti?

AUG. – Žinoma, turiu.

...per se non latere est sensus.

30. E. – Quidnam id est, obsecro?

A. – Quia quamquam sit aliud sensus, aliud scientia, illud tamen non latere utrique commune est; ut ipsi homini et bestiae, quamvis plurimum differant, animal tamen esse commune est. Non latet enim quidquid animae apparet, sive per temperationem corporis, sive per intellegentiae puritatem; atque illud primum sensus, hoc autem alterum scientia sibi vindicavit.

E. – Manet ergo illa definitio tuta et probata?

A. – Manet vero.

E. – Ubinam ergo deceptus sum?

A. – Ubi rogavi, utrum omne quod non latet sciatur: tu enim huic rogationi temere assensus es.

E. – Nam quid velles dicerem?

A. – Non continuo esse scientiam si quid non latet, sed si per rationem non latet: cum autem per corpus non latet, sensum vocari, si per seipsam non lateat corporis passio. An ignoras quibusdam philosophis et peracutis visum esse, ne idipsum quidem quod mente comprehenditur, ad nomen aspirare scientiae, nisi tam firma comprehensio sit, ut ab ea mens nulla ratione queat dimoveri?

Quae patitur corpus animam non latere...

59. E. – Accipio ista gratissime: sed quaeso quoniam quid sit sensus, subtilissime quantum arbitror explicatum est, referamus nos ad illam quaestionem,

30. EV. – Bet, susimildamas, kas gi tai?

AUG. – Mat nors jutimas ir yra viena, o žinojimas – kas kita, vis dėlto nebūti paslėptam yra bendras ir vieno, ir kito bruožas; kaip žmogaus ir žvėries, nors jie ir nepaprastai skiriasi, bendras bruožas yra buvimas gyvūnu. Juk nėra paslėpta niekas, kas sielai atsiskleidžia ar per kūno sandarą, ar per supratimo grynumą; ir tą pirmąjį pasisavino jutimas, antrąjį gi – žinojimas.

...kas nepaslėpta savaime, yra jutimas...

EV. – Taigi tavo apibrėžimas lieka tvirtas ir išmėgintas?

AUG. – Išties lieka.

EV. – Kurgi aš apsigavau?

AUG. – Kai paklausiau, ar visa, kas nėra paslėpta, yra žinoma; mat tu neapgalvotai atsakei teigiamai.

EV. – Kaip, tavo manymu, turėjau atsakyti?

AUG. – Nebūtinai žinojimas yra tada, jei kas nėra paslėpta; bet tik tada, kai nėra paslėpta per protą; o kai nėra paslėpta per kūną, vadinama jutimu, jei kūno potyris nėra paslėptas pats savaime. Ar nežinai, kad kai kuriems filosofams, ir dargi labai įžvalgiems, atrodo, jog netgi tam, kas suvokiama protu, netinka žinojimo vardas, jeigu suvokimas nėra toks tvirtas, kad proto jokiu būdu nebūtų įmanoma nuo jo atitraukti?

59. EV. – Su didžiausiu malonumu tai priimu; tik meldžiu, kadangi jau, manau, kuo smulkiausiai buvo išaiškinta, kas yra jutimas, dabar grįžkime

Ką kūnas patiria, o nuo sielos nėra paslėpta...

propter quam explicandum hoc susceperamus. Attuleram enim argumentum, quo tantam probarem animam esse, quantum eius est corpus, eo quod tangentem a capite usque ad pedis extremum pollicem sentit quaquaversum tetigeris; atque inde ad sensus definitionem morarum plenissimam, sed forte necessario, delati sumus. Itaque ipsum fructum tanti operis iam ostende, si placet.

A. – Est omnino, atque uberrimus; nam totum quod quaerebamus, effectum est. Si enim sensus est corporis passio per seipsam non latens animam, quod ut firmissime teneremus, diutius quam velles sermocinati sumus; meministine tandem nos comperisse ibi sentire oculos ubi non sunt, vel potius ibi pati?

E. – Memini.

A. – Etiam illud dedisti, nisi fallor, nec modo dubitas dandum fuisse, animam multo quam totum corpus est esse meliorem ac potentiorem.

E. – Hinc vero dubitare nefarium puto.

A. – Age, si corpus potest ibi pati aliquid ubi non est, propter quamdam cum anima contemperationem, quod oculis in cernendo accidere inventum est; adeone animam crassam et pigram putamus, per quam ipsi oculi tantum possunt, ut eam lateat corporis passio, si non ibi iaceat, ubi passio ipsa contingit?

prie klausimo, dėl kurio ir pradėjome šitai aiškintis. Mat buvau pateikęs argumentą, kuriuo įrodžiau sielą esant tokio dydžio, kokio dydžio yra jos kūnas, nes jį liečiant junta nuo galvos iki pat kojų pirštų galiukų, visur, kur tik paliestum; ir nuo čia leidomės apibrėžinėti jutimą, kur užgaišome labai ilgai, gal ir ne be reikalo. Taigi, jei tinka, dabar jau parodyk tokio darbo vaisius.

AUG. – Jų esama, dargi labai apsčiai; juk padaryta viskas, ko siekėme. Taigi jei jutimas yra kūno potyris, kuris pats savaime nėra paslėptas nuo sielos, ir kad tai kuo tvirčiausiai suprastume, prašnekėjome ilgiau, nei norėjai; ar prisimeni, kaip pagaliau sužinojome, kad akys junta ten, kur jų nėra, ar kad veikiau tenai patiria?

EV. – Atsimenu.

AUG. – Jei neklystu, sutikai ir su tuo, kad siela daug geresnė ir galingesnė už kūną, ir neabejoji, kad sutikti reikėjo.

EV. – Išties manau, kad tuo abejoti – nusikaltimas.

AUG. – Nagi, jei kūnas gali ką nors patirti ten, kur nėra, būdamas saviškai susimaišęs su siela, – aptikome, kad šitaip atsitinka akims bežiūrint. Ar todėl turime laikyti sielą tokia tingia ir aptukusia, kad joje pačios akys tokios stiprios, jog kūno potyris lieka nuo jos paslėptas, jeigu [jos] nėra toje vietoje, kur įvyksta tas potyris?

...ibi fit ubi oculi non sunt...

60. E. – Multum me movet ista conclusio, et ita multum ut omnino stupeam, et non solum quid respondeam, sed prorsus ubi sim non inveniam. Quid enim dicam? sensum non esse, cum corporis passio per seipsam non latet animam? quid erit aliud, si hoc non est? Oculos nihil pati cum videmus? Absurdissimum est. Eos ibi pati ubi sunt? at seipsos non vident, nec ubi sunt quidquam est praeter ipsos. Non esse oculis animam potentiorem, cum eadem sit istorum potentia? nihil est dementius. An hoc dicendum est, potentius esse ibi pati, ubi quidque sit, quam ubi non sit? sed si hoc verum esset, non esset praestantior visus ceteris sensibus.

A. – Quid quod ictum aliquem, vel incidens quidpiam, vel humoris perturbationem cum ibi patiantur oculi ubi sunt; neque hoc animam latet, nec ista passio visus, sed tactus vocatur: et tamen talia pati oculus posset etiam in exanimo corpore, quamvis deesset anima, quam passio non lateret; illud autem quod pati non potest oculus, nisi adsit anima, id est quod videndo patitur, hoc solum ibi patitur, ubi non est? Ex quo cui non videatur, nullo loco animam contineri? Siquidem oculus, quod est corpus, id tantum non loco suo patitur, quod numquam sine anima pateretur.

...ergo anima non est in loco.

61. E. – Quid igitur faciam, quaeso te? Nonne istis rationibus confici potest, animas nostras non esse in corporibus? quod si ita est, nonne ubi sim

60. EV. – Toji išvada labai mane trikdo, dargi taip smarkiai, kad esu visiškai nustėręs, ir ne tik nebežinau, ką atsakyti, bet net ir kur esu. Ką turėčiau sakyti? Kad kai kūno potyris pats savaime nėra paslėptas nuo sielos, tai nėra jutimas? Jei nėra, tai kas gi [jis] yra? Akys nieko nepatirią, kai matome? Visiška nesąmonė. Jos patirią ten, kur yra? Bet pačios savęs nemato, nors ten, kur yra, nėra nieko kito, tik jos. Siela nesanti galingesnė už akis, nes abiejų galia vienoda? Kvailiau nesugalvosi. Ar reikia sakyti, kad stipriau patiria ten, kur kas nors yra, negu ten, kur nėra? Betgi jei tai būtų teisybė, rega nebūtų pranašesnė už kitus jutimus.

...atsitinka ten, kur akių nėra...

AUG. – Na, o jeigu kokį nors smūgį, – kai kas nors įkrenta ar kai sudirgina skystis, – akys patiria ten, kur jos yra – tai nėra paslėpta nuo sielos, ir tas potyris vadinamas ne rega, o lytėjimu; ir vis dėlto akis galėtų tai patirti net ir bedvasiame kūne, nors ir nebūtų sielos, nuo kurios potyris nebūtų paslėptas; tačiau tai, ko akis negali patirti, jei nėra sielos, t. y. tai, ką patiria regėdama, patiria vien ten, kur jos nėra? Argi iš to kam nors neaišku, kad siela nėra susijusi su jokia vieta? Juk akis, būdama kūnas, ne savo vietoje patiria tik tai, ko niekada nepatirtų be sielos.

61. EV. – Tai ką gi man daryti, atsakyk? Argi iš tų minčių negalima padaryti išvados, kad mūsų sielų nėra mūsų kūnuose? Jeigu taip yra, argi ne-

...vadinasi, siela nėra vietoje.

nescio? Quis enim mihi eripit, quod ego ipse anima sum?

A. – Ne perturbere, ac magis bono animo facito sis. Ista enim cogitatio et consideratio ad nosmetipsos nos invitat, et quantum licet avellit a corpore. Quod autem tibi visum est, non esse animam in corpore viventis animantis, quamquam videatur absurdum, non tamen doctissimi homines, quibus id placuerit, defuerunt, neque nunc arbitror deesse: sed, ut ipse intellegis, res est subtilissima, et ad quam cernendam mentis acies satis purganda est. Nunc attende potius quid aliud afferas, quo convincas animam vel longam vel latam esse, vel quid eiusmodi: nam illud argumentum tuum de tangendi sensu, sentis non attingere veritatem, nec valere aliquid ut eam per totum corpus tamquam sanguinem diffusam esse convincat: aut si iam quod afferas nihil habes, videamus quae restant.

žinau kur esąs? Kas man paneigs, kad aš pats esu siela?

AUG. – Nesijaudink, o pasistenk geriau nusiteikti. Juk pats svarstymas ir apmąstymas mus kreipia prie savęs pačių ir kiek įmanoma atplėšia nuo kūno. Tačiau kaip tau pasirodė, kad sielos nėra gyvojo kūne, – nors tai ir atrodo absurdiška, – vis dėlto netrūko ir dabar, manau, netrūksta taip manančių didžiai mokytų žmonių. Visgi, kaip pats supranti, dalykas yra labai subtilus, ir kad jį pažintum, reikia pakankamai nuskaistinti sielos žvilgsnio skvarbumą. Dabar veikiau pažiūrėk, ką pridursi dar, kuo įrodytum sielą esant ilgą ar plačią, ar ką nors panašaus; nes supranti, kad tas tavo argumentas apie lytėjimo pojūtį tiesos nepasiekia ir nepajėgia įtikinti, esą ji [siela] pasklidusi po visą kūną tarsi kraujas; betgi jei neturi ką pridurti, pažiūrėkime, kas dar lieka.

An anima in partes dividatur
(31, 62 – 32, 69)

De quodam vermiculo narrat.

31. 62. E. – Nihil haberem fortasse, nisi recordarer quantum pueri mirari soleremus palpitantes lacertarum caudas amputatas a cetero corpore; quem motum sine anima fieri nullo modo mihi persuadere possum: neque quo pacto fiat, ut nullum sit animae spatium, quando praecidi etiam cum corpore potest, intellego.

A. – Possem respondere aerem et ignem, quae duo per animae praesentiam tenentur in corpore terrendo et humido, ut omnium quattuor fiat contemperatio, dum post eiusdem animae abscessum ad superna evadunt, ac sese expediunt, movere illa corpuscula tanto concitatius, quanto plaga recentiore subito erumpunt: deinde porro motum languescere, postremo desinere, dum minus minusque fit quod effugit, ac deinde totum evolat. Sed ab hoc me revocat quod his hausi oculis pene

Ar siela skirstoma dalimis
(31, 62 – 32, 69)

31. 62. EV. – Berods neturėčiau ką pridurti, jei neprisiminčiau, kaip dažnai vaikystėje stebėdavomės betrūkčiojančiomis nuo kūno nutrauktomis driežų uodegomis; niekaip negaliu patikėti, kad tas judesys galėtų įvykti be sielos; ir nesuprantu, kaip tai galėtų įvykti, jeigu jokio sielos gabalėlio nebūtų galima nukirsti drauge su kūnu.

Pasakoja apie tūlą kirminėlį.

AUG. – Galėčiau atsakyti taip: kai oras ir ugnis, – kurie laikosi žemiškame ir drėgname kūne per sielos buvimą, susimaišius visiems keturiems elementams, – išėjus tai pačiai sielai pakyla į viršų ir išsivaduoja, tie kūneliai juda tuo greičiau, kuo naujesniu smūgiu staiga išsiveržia; tolyn labyn judesys silpnėja, galiausiai liaujasi, kadangi pabėgančių lieka vis mažiau ir mažiau, ir galiausiai visi išskrenda. Bet nuo šito mane sulaiko tai, ką pats šiomis akimis stebėjau, mažne ilgiau, negu

serius quam credi potest; sed certe non serius quam deberem. Cum enim nuper in agro essemus Liguriae, nostri illi adulescentes qui tunc mecum erant studiorum suorum gratia, animadverterunt humi iacentes in opaco loco reptantem bestiolam multipedem, longum dico quemdam vermiculum: vulgo notus est, hoc tamen quod dicam numquam in eo expertus eram. Verso namque stilo quem forte habebat, unus illorum animal medium percussit: tum ambae partes corporis ab illo vulnere in contraria discesserunt, tanta pedum celeritate, ac nihilo imbecilliore nisu, quam si duo huiuscemodi animantia forent. Quo miraculo exterriti, causaeque curiosi, ad nos, ubi simul ego et Alypius considebamus, alacriter viventia frusta illa detulerunt. Neque nos parum commoti, ea currere in tabula quaquaversum poterant cernebamus: atque unum ipsorum stilo tactum contorquebat se ad doloris locum, nihil sentiente alio, ac suos alibi motus peragente. Quid plura? Tentavimus, quatenus id valeret; atque vermiculum, immo iam vermiculos in multas partes concidimus: ita omnes movebantur, ut nisi a nobis illud factum esset, et comparerent vulnera recentia, totidem illos separatim natos, ac sibi quemque vixisse crederemus.

Quae ratione tenentur non abicienda...

63. Sed tunc ego quod illis adolescentibus dixi, cum intenti me intuerentur, tibi nunc dicere vereor: iam enim tantum processimus, ut nisi tibi aliter

galima patikėti; bet tikrai ne ilgiau, negu turėjau stebėti. Neseniai, kai lankėmės Ligūrijos lauke, mūsų jaunuoliai, buvę ten su manimi dėlei savo mokslų, ant žemės gulėdami pastebėjo ūksmingoje vietoje ropojantį daugiakojį gyvūnėlį, kažkokį ilgą kirminėlį; jį visi žino, tačiau to, ką papasakosiu, niekada nebuvo tekę apie jį sužinoti. Mat apvertęs stilių, atsitiktinai turėtą su savimi, vienas iš jų gyvūnėlį perkirto per pusę; tada abi kūno dalys nuo to pjūvio nuėjo į priešingas puses, ir dar taip greitai, ir nė kiek ne silpnesne eisena, tarsi būtų ėję du gyvi tos pačios rūšies padarai. Išsigandę tokio stebuklo ir nekantraudami sužinoti priežastį, mitriai atgabeno tuos gyvus gabalus ten, kur sėdėjome mudu su Alypijumi. Ir mes nemenkai susijaudinę stebėjome, kaip tie bėgioja po lentelę į visas puses; vienas iš jų, paliestas stiliumi, pasisukdavo į skausmo vietą, kitas nejausdavo nieko, tik judėdavo toliau. Kas dar? Išmėginome, kiek buvo galima; kirminėlį, dabar jau kirminėlius, sukapojome į daugel dalių; visi taip judėjo, kad jei ne patys būtume tai padarę, ir nebūtų matęsi šviežių žaizdų, – būtume pagalvoję, kad tiek jų atskirai ir užgimė ir kiekvienas sau gyvena.

63. Bet dabar baiminuosi tau pasakyti tai, ką pasakiau tiems jaunuoliams, kai atsidėję į mane žiūrėjo; juk jau taip toli pasistūmėjome, kad jei neatsakysiu

Kas aprėpiama protu, to nereikia atmesti...

respondero quod secundum meam causam probabiliter valet, tanta nostra intentio per tam longum munita sermonem ab uno vermiculo penetrata succubuisse videatur. Illis autem praeceperam, ut in studiis, sicuti coeperant, suum cursum tenerent; ita eos opportunius aliquando ad quaerenda et discenda ista, si res moneret, esse venturos. Sed quae illis discendentibus cum Alypio sermocinatus sum, cum uterque nostrum pro suo quisque modulo recordaretur et coniectaret et quaereret, si exponere velim, longe plura nobis dicenda sunt, quam ab ipso principio tantis ambagibus atque anfractibus dicta sunt. Non apud te tamen tacebo quod sentio. Nisi mihi tunc multa iam nota essent de corpore, de specie quae inest corpori, de loco, de tempore, de motu, quae subtilissime atque abstrusissime propter hanc ipsam quaestionem disseruntur; ad dandam palmam iis, qui corpus esse animam dicunt, declinarem. Quapropter te, ut possum, etiam atque etiam moneo, ne temere aut in libros aut in disputationes loquacissimorum hominum, nimiumque sensibus his corporis credentium te praecipites, donec corrigas firmesque vestigia, quae usque ad ipsum Deum animam ducunt, ne ab illo secretissimo et tranquillissimo mentis habitaculo, a quo nunc, dum haec incolit, peregrina est, studiis facilius et laboribus, quam inertia desidiaque avertaris.

tau taip, kaip gerai tinka mano nuomonei [paremti], – atrodys, jog tokios didžiulės mūsų pastangos subyrėjo įsibrovus vieninteliam kirminėliui. O jiems patariau, kad savo moksluose laikytųsi savo krypties, kaip buvo pradėję; kad taip jiems patogiau bus imtis tai tyrinėti ir mokytis, jei bus reikalas. Tačiau jei panorėčiau išdėstyti, ką šnekėjomės mudu su Alypijumi, aniems išsiskirsčius, kai ir vienas, ir kitas savo galva ir svarstėme, ir spėliojome, ir klausinėjome, – tektų mums kalbėtis daug ilgiau, negu čia nuo pat pradžios buvo prikalbėta su visomis užuolankomis ir aplinkiniais išvedžiojimais. Vis dėlto neslėpsiu nuo tavęs, ką galvoju. Jei tada nebūčiau jau daug žinojęs apie kūną, apie kūne slypintį pavidalą, apie vietą, apie laiką, apie judėjimą, ką labai smulkiai ir painiai nagrinėjame vis vardan to paties klausimo, – būčiau linkęs palmės šakelę įteikti tiems, kurie sako sielą esant kūną. Todėl tave, kiek įmanydamas, vėl ir vėl perspėju, kad neapdairiai nepultum stačia galva į svarstymus ar į knygas didžiausių plepių, per daug pasikliaujančių šio kūno jutimais, kol pataisysi ir sustiprinsi vėžes, vedančias sielą iki paties Dievo, kad mokslai ir darbai dar lengviau už tinginystę ir neveiklumą nenutolintų tavęs nuo tos slapčiausios ir tyliausios sielos buveinės, kuriai ji dabar, kol čia gyvena, yra svetima.

...si cuiusdam rei causa lateat.

64. Nunc autem accipe contra illud quo, ut sentio, multum moveris, non quod robustius de multis, sed quod brevius; neque quod mihi probabilius quam cetera, sed quod tibi aptius eligere potui.

E. – Dic, oro te, quam citissme potes.

A. – Primum illud dico, si maxime causa lateat, cur in concisione quorumdam corporum illa contingant, non continuo nos hoc uno ita perturbari oportere, ut tam multa quae superius luce clariora tibi visa sunt, falsa esse arbitremur. Fieri enim potest ut huius rei causa nos lateat, quae vel humanae naturae occultata est; vel sit alicui homini cognita, nec iste a nobis interrogari possit; aut etiam hoc ingenio ipsi simus, ut satisfacere nobis interrogatus non possit. Numquidnam ex eo qudqud ex contraria parte firmissime didicimus, ac verissimum esse confitemur, labi nobis atque extorqueri debet? Atqui si illa maneant integra, quae interrogatus certa et indubia esse respondisti; nihil est quod istum vermiculum pueriliter metuamus, quamquam vivacitatis et numerositatis eius causam non valeamus affere. Si enim apud te de aliquo fixum immotumque constaret, quod esset vir bonus, eumque in latronum convivio quos persequerere deprehenderes, atquo aliquo casu, antequam abs te interrogari posset, moreretur; quamlibet causam putares potius illius cum scelera-

64. O dabar išklausyk, ką pasakysiu prieš tai, kas, manau, labai tave trikdo, – ne todėl, kad būtų už daugelį tvirtesnis [argumentas], bet todėl, kad trumpesnis; nepajėgiau atrinkti nieko, kas man atrodytų įtikimiau už kitus, o vien tai, kas labiau tiktų tau.

...jei kokio nors dalyko priežastis paslėpta.

EV. – Sakyk, maldauju, kiek įmanydamas greičiau.

AUG. – Pirmiausia pasakysiu štai ką: jei visiškai neaiški priežastis, kodėl suskaldžius kai kuriuos kūnus šitaip atsitinka, – nebūtina mums dėl to vieno dalyko taip jaudintis, kad nuspręstume buvus klaidingus tiek daug dalykų, kurie anksčiau tau atrodė aiškūs kaip dieną. Juk gali būti, kad šio dalyko priežastis mums neaiški, nes yra nuslėpta nuo žmogaus prigimties; arba žinoma kokiam nors žmogui, bet mes negalime jo pasiklausti; arba patys esam tokios prigimties, kad ir paklaustas negalėtų mūsų patenkinti. Negi visa, ką labai tvirtai išmokome iš priešingos pusės ir pripažįstame esant visiškai teisinga, turi išsprūsti ir išsisukti nuo mūsų? Vis dėlto, jei lieka neliečiama tai, ką paklaustas atsakei esant tikra ir neabejotina, – nėra mums ko vaikiškai bijotis to kirminėlio, nors ir neįstengiame nurodyti jo gyvybingumo ir gausumo priežasties. Juk jeigu tu, būdamas tvirtai įsitikinęs ir neabejodamas dėl ko nors, kad jis geras žmogus, užkluptum jį puotaujant su plėšikais, kuriuos persekiojai, ir dėl kokios nors priežasties jis numirtų, tau nespėjus jo išklausti, – tu, net jei tau niekad ir nepaaiškėtų, greičiau susigalvotum bet kokią kitą

tis coniunctionis atque convivii, etiamsi te semper lateret, quam scelus et societatem. Cur ergo non, cum tam multis argumentis superius editis, atque abs te firmissime comprobatis, planum tibi factum sit non loco animam contineri, atque ob hoc nullius talis esse quantitatis, qualem in corporibus cernimus, aliquam suspicaris esse causam, cur nonnullum animal concisum in omnibus partibus vivat; non eam tamen quod cum corpore anima concidi potuerit? Quam si reperire non possumus, quaerenda nonne est potius vera, quam falsa credenda?

Sonum quod et signum...

32. 65. Deinde quaero abs te, utrum putes in verbis nostris aliud esse ipsum sonum, aliud quod sono significatur.

E. – Ego utrumque idem puto.

A. – Dic mihi ergo, sonus ipse unde procedat cum loqueris.

E. – Quis dubitet a me procedere?

A. – Abs te ergo sol procedit, dum nominas solem?

E. – De sono me, non de re ipsa interrogasti.

A. – Aliud ergo sonus est, aliud res quam significat sonus: tu autem utrumque idem esse dixeras.

E. – Age, iam concedo aliud esse signficantem sonum, aliud rem quae significatur.

A. – Dic ergo, utrum posses gnarus latinae

jo susiėjimo ir puotavimo su piktadariais priežastį, tik ne nusikaltimą ir ne bendrininkavimą jame. Kodėl gi po to, kai anksčiau tau buvo pateikta tiek daug įrodymų, kuriems pats visiškai pritarei, ir tau paaiškėjo, kad siela neapribojama vieta, kad nė vieno siela dėl to nesanti tokio dydžio, kokį matome esant kūnų dydį, – kodėl gi neįtari esant kitą priežastį, dėl kurios suskaldytas gyvūnas lieka gyvas visose dalyse, o ne tą, kad sielą būtų galima supjaustyti kartu su kūnu? Jei negalime jos [priežasties] surasti, ar ne verčiau ieškoti tikrosios, užuot patikėjus melaginga?

Garsas, būdamas kartu ir ženklas...

32. 65. Galiausiai klausiu tavęs, ar manai, kad mūsų žodžiuose garsas yra viena, o kas juo žymima – kita.

EV. – Manau, kad abu yra tas pats.

AUG. – Taigi pasakyk man, iš kur išeina garsas tau kalbant.

EV. – Kas suabejotų, kad iš manęs?

AUG. – Vadinasi, iš tavęs išeina saulė, kai ją mini?

EV. – Juk paklausei manęs apie garsą, ne apie dalyką.

AUG. – Taigi garsas yra viena, o juo žymimas dalykas – kas kita; tu gi sakei, kad abu jie – tas pats.

EV. – Tiek to, jau sutinku, kad viena yra žymintysis ženklas, kita – juo žymimasis dalykas.

AUG. – Taigi pasakyk, ar, mokėdamas lotynų

linguae nominare in loquendo solem, si non intellectus solis praecederet sonum.

E. – Nullo modo possem.

A. – Quid? antequam ipsum nomen de ore procedat, si volens id enuntiare aliquandiu te in silentio teneas; nonne in tua cogitatione manet, quod expressa voce alius auditurus est?

E. – Manifestum est.

A. – Quid? cum ipse sol tantae sit magnitudinis, num illa notio eius, quam cogitatione ante vocem tenes, aut longa, aut lata, aut quid eiusmodi videri potest?

E. – Nullo modo.

...scissum non significat...

66. A. – Age, iam dic mihi: cum ore ipsum nomen erumpit tuo, atque id ego audiens solem cogito, quem tu ante vocem et cum ipsa voce cogitasti, et nunc fortasse ambo cogitamus; nonne tibi videtur nomen ipsum veluti accepisse abs te significationem, quam ad me per aures deportaret?

E. – Videtur.

A. – Cum ergo nomen ipsum sono et significatione constet, sonus autem ad aures, significatio ad mentem pertineat; nonne arbitraris in aliquo animante, sonum esse corpus, significationem autem quasi animam soni?

E. – Nihil mihi videtur similius.

A. – Attende nunc, utrum nominis sonus per litteras dividi possit, cum anima eius, id est signi-

kalbą, galėtum kalbėdamas paminėti saulę, jei saulės suvokimas nepralenktų saulę žyminčio garso.

EV. – Negalėčiau, jokiu būdu.

AUG. – Na, o jeigu dar pirm pačiam vardui išeinant iš burnos, kurį laiką tylėtum; ar tavo mintyje nėra to, ką ištarus balsu išgirs kitas?

EV. – Žinoma.

AUG. – Na, o kadangi saulė yra tokia didžiulė, – ar jos įsivaizdavimas, kurį turi mintyse anksčiau, negu ištari balsu, – ar jis gali būti ilgas, ar platus, ar kas nors panašaus?

EV. – Jokiu būdu.

...suskaldytas praranda reikšmę...

66. AUG. – Nagi, dabar pasakyk man: kadangi pats vardas išsiveržia iš tavo burnos, ir aš jį girdėdamas įsivaizduoju saulę, kurią tu, pirm ištardamas balsu, mąstei su pačiu balsu, ir dabar galbūt mąstome abu; ar tau neatrodo, kad pats vardas tarsi gauna iš manęs prasmę, kurią nusiuntė man per ausis?

EV. – Atrodo.

AUG. – Taigi kadangi pats vardas susideda iš garso ir reikšmės, ir garsas susijęs su ausimis, reikšmė gi – su mąstymu; ar nemanai, kad varde, kaip ir kame nors gyvame, garsas yra kūnas, o reikšmė – nelyg garso siela?

EV. – Manau, tiksliau nepasakysi.

AUG. – Dabar pažvelk, ar vardo garsą galima suskaidyti raidėmis, nors jo sielos, t. y. reikšmės,

ficatio, non possit. Siquidem ipsa est quam paulo ante in nostra cogitatione nec latam nec longam respondisti tibi videri.

E. – Prorsus assentior.

A. – Quid, cum per litteras singulas sonus ille dividitur, videtur tibi significationem illam retinere?

E. – Quomodo possunt singulae litterae significare, quod nomen quod ex his confit significat?

A. – At cum, perdita significatione, discerptus in litteris sonus est; num aliud putas esse factum, quam dilaniato corpore discessisse animam, et quasi mortem quamdam nominis contigisse?

E. – Non solum assentior, sed ita libenter, ut nihil me magis in hoc sermone delectaverit.

...si verba excipias quorum partes...

67. A. – Si ergo satis perspexisti in hac similitudine, quomodo possit dissecto corpore anima non secari; accipe nunc quomodo frusta ipsa corporis, cum anima secta non sit, vivere possint. Iam enim concessisti, et recte, ut opinor, significationem quae quasi anima soni est, dum nomen editur, per seipsam nullo pacto dividi posse, cum ipse sonus, quod velut corpus eius est, possit. Sed in solis nomine ita soni est facta divisio, ut nulla pars eius significationem aliquam retineret. Itaque illas litteras, dilacerato corpore nominis, tamquam exanima membra, id est, significatione carentia, considerabamus. Quamobrem si aliquod nomen invenerimus, quod divisum queat etiam singulis partibus

negalima. Juk būtent apie ją ką tik atsakei, kad tau neatrodanti nei plati, nei ilga.

EV. – Visiškai sutinku.

AUG. – Na, o kai garsas išskaidomas paskiromis raidėmis, ar tau atrodo išlaikąs reikšmę?

EV. – Kaipgi paskiros raidės gali reikšti tai, ką reiškia iš jų sudarytas žodis?

AUG. – O kai prasmei išnykus garsas yra suskaldytas raidėmis, – ar nemanai, kad įvyksta ne kas kita, kaip sielos pasitraukimas iš sudraskyto kūno, ir vardą ištinka tarytum mirtis?

EV. – Sutinku, ir dargi su džiaugsmu, nes dar niekas šiame pašnekesyje manęs labiau nenudžiugino.

... išskyrus nebent žodžius, kurių dalys...

67. AUG. – Jeigu iš šio palyginimo pakankamai supratai, kaip, perkirtus kūną, galima neperkirsti sielos, – dabar suprask, kaip gali gyventi patys kūno gabalai, nors siela nėra padalyta. Juk jau pripažinai, ir, kaip manau, teisingai, kad reikšmė, būdama nelyg garso siela, kai sakomas vardas, pati savaime jokiu būdu negali būti padalyta. Bet saulės vardo garsas padalijamas taip, kad nė viena jo dalis neišsaugo jokios reikšmės. Taigi laikėme, kad tos raidės, išskaidžius vardo kūną, lieka tarsi bedvasiai, t. y. prasmės neturintys nariai. Todėl jei rasime kokį nors vardą, kuris ir išskaidytas galėtų ką nors reikšti paskiromis dalimis, – turėtum

quidpiam significare; concedas oportet, non omnimodam veluti mortem tali praecisione factam esse, cum tibi membra separatim considerata quodlibet significantia et quasi spirantia videbuntur.

E. – Concedam omnino, et ut iam idipsum sones, flagito.

A. – Accipe: nam dum viciniam solis attendo, de cuius nomine superius egimus, Lucifer mihi occurrit. Qui profecto inter secundam et tertiam syllabam scissus nonnihil priore parte significant, cum dicimus: „Luci", et ideo in hoc plusquam dimidio corpore nominis vivit. Extrema etiam pars habet animam: nam cum ferre aliquid iuberis, hanc audis. Qui enim posses obtemperare, si quis tibi diceret: „Fer codicem", si nihil significaret: „Fer"? quod cum additur Luci, Lucifer sonat, et significant stellam; cum autem demitur, nonnihil significant, et ob hoc quasi retinet vitam.

... etiam scissa significant.

68. Cum autem locus et tempus, quibus omnia quae sentiuntur occupantur, vel potius quae occupant, quod oculis sentimus per locum, quod auribus per tempus dividitur. Ut enim vermiculus ille plus loci totus, quam pars eius occupabat; ita maiorem temporis moram tenet, cum Lucifer dicitur, quam si Luci tantummodo diceretur. Quare si hoc significatione vivit in ea diminutione temporis, quae diviso illo sono facta est, cum eadem significatio divisa non sit (non enim ipsa per tempus disten-

sutikti, kad ne kiekvieną ištinka tarsi mirtis, nes nariai, atskirai įsivaizduoti, tau pasirodys kažką žymintys ir tarsi kvėpuojantys.

EV. – Visiškai sutinku ir prisispyręs prašau tai nusakyti.

AUG. – Gerai. Kai įsivaizduoju saulės, apie kurios vardą anksčiau kalbėjome, kaimynus, man ateina į galvą Aušrinė – *Lucifer.* Perkirtus jį [vardą] tarp antrojo ir trečiojo skiemens, iš tiesų šį tą reiškia pirmoji jo dalis, kai sakome *Luci,* todėl toje didesnėje vardo kūno pusėje yra siela. Turi sielą ir antroji jo dalis; ją girdi, kai tau paliepiama ką nors atnešti. Juk argi galėtum paklusti kam nors, tau tarusiam: Atnešk [*fer*] knygą, jeigu *fer* nieko nereikštų? Pridėtas prie *Luci,* skamba *Lucifer* [Aušrinė] ir reiškia žvaigždę; o atskirai taip pat šį tą reiškia ir dėl to tarsi išlaiko gyvybę.

68. Juk yra vieta ir laikas, kuriais užpildoma visa, kas juntama, arba veikiau kurie užpildo; todėl tai, ką juntame akimis, – skaldoma vietoje, ką ausimis – laike. Mat kaip tas kirminėlis visas užima daugiau vietos, negu jo dalis, – taip daugiau laiko užima pasakyti *Lucifer,* negu sakant vien tik *Luci.* Todėl jeigu dėl šios reikšmės dalis lieka gyva šiame laiko sutrumpinime, kuris įvyko suskaldžius garsą, kai pati reikšmė nebuvo suskaldyta (juk ne ji pati

...net ir perkirstos šį tą reiškia.

debatur, sed sonus); ita existimandum est, secto vermiculi corpore, quamquam in minore loco pars eo ipso quo pars erat viveret, non omnino animam sectam, nec loco minore minorem esse factam, licet integri animantis membra omnia per maiorem locum porrecta simul possederit. Non enim locum ipsa, sed corpus quod ab eadem agebatur, tenebat: sicut illa significatio non distenta per tempus, omnes tamen nominis litteras suas moras ac tempora possidentes, velut animaverat atque compleverat. Hac similitudine interim contentus sis peto, qua te sentio delectatum. Quae autem subtilissime de hoc disputari possunt, ita ut non similitudinibus quae fallunt, sed rebus ipsis satis fiat, ne in praesentia exspectes: nam et concludendus est tam longus sermo, et multis aliis quae tibi desunt, animus ad haec intuenda et dispicienda praecolendus est, ut possis intellegere liquidissime, utrum quod a quibusdam doctissimis viris dicitur ita sese habeat, animam per seipsam nullo modo, sed tamen per corpus posse partiri.

Una an plures animae?

69. Nunc accipe a me, si voles, vel potius recognosce per me, quanta sit anima non spatio loci ac temporis, sed vi ac potentia: nam ita, si meministi, propositum ac distributum iamdiu nobis est. De numero vero animarum, nescio quid tibi respondeam, cum hoc ad istam quaestionem pertinere putaveris: citius enim dixerim non esse omnino

driekiasi laike, tik garsas); taip pat reikia manyti, kad supjausčius kirminėlio kūną vis dėlto mažesnėje vietoje dalis gyvena dėl to, kad buvo dalis, o siela visai nebuvo padalyta, nei mažesnėje vietoje netapo mažesnė, nors nepažeisto gyvojo visi nariai, nutįsę per didesnę vietą, kartu turėjo ją užėmę. Juk ji [siela] buvo užėmusi ne vietą, bet savo valdomą kūną; taip ir ta reikšmė, nenusidriekusi laike, vis dėlto tarsi gaivino ir užpildė visas vardo raides, turinčias savo trukmes ir laikus. Trokštu, kad tuo tarpu pasitenkintum šiuo palyginimu, kuris, manau, tave pradžiugino. O ką galima labai smulkiai apie šitai diskutuoti, idant pakaktų pačių dalykų, o ne panašybių, dažnai klaidinančių, – šito dabar nesitikėk; juk jau ir užbaigti reikia tokį ilgą pokalbį, o be to, tavo siela turi įžvelgti bei suvokti daugelį kitų dalykų, kurių tau trūksta, idant galėtum aiškiausiai suprasti, ar yra taip, kaip sako kai kurie didžiai mokyti vyrai, – jog siela jokiu būdu negali būti padalyta pati savaime, o tik per kūną.

Ar siela viena, ar jų daug?

69. Dabar, jei nori, išklausyk manęs, arba veikiau per mane sužinok, kokio dydžio siela yra ne pagal vietos ar laiko tarpsnį, bet pagal jėgą ir galią: juk, jei prisimeni, šitai paminėjome ir atskyrėme jau seniai. Tačiau išties nežinau, ką tau atsakyti apie sielų skaičių, nors jau ir sumanei, jog tai susiję su šituo klausimu: mat veikiau sakyčiau, kad visiškai

quaerendum, aut certe tibi nunc differendum, quam vel numerum ac multitudinem non pertinere ad quantitatem, vel tam involutam quaestionem modo a me tibi posse expediri. Si enim dixero unam esse animam, conturbaberis, quod in altero beata est, in altero misera; nec una res simul et beata et misera potest esse. Si unam simul et multas dicam esse, ridebis; nec mihi facile, unde tuum risum comprimam, suppetit. Sin multas tantummodo esse dixero, ipse me ridebo, minusque me mihi displicentem, quam tibi, perferam. Audi ergo quod ex me bene te audire posse polliceor; quod vero aut ambobus, aut alteri nostrum ita onerosum est, ut fortasse opprimat, ne subire aut imponere velis.

E. – Cedo prorsus, et quod tibi congruenter mecum videtur agi posse, quantum valeat anima, exspecto ut exponas.

nereikia aiškintis arba bent jau dabar tau skelbti, kuo skaičius arba daugybė nesusiję su didybe, ar kad tokį painų klausimą tau išnarplioti tegalįs tik aš. Juk jeigu pasakysiu, jog siela yra viena, – sutriksi, kodėl vieno ji – laiminga, kito – nelaiminga; nes vienas dalykas negali kartu būti ir laimingas, ir nelaimingas. Jei pasakysiu, kad kartu yra ir viena, ir daug, – juoksies; ir man nelengva rasti, kuo sutureti tavo juoką. Jei pasakysiu, kad yra tik daug, – pats iš savęs juoksiuos, ir sunkiau man būtų pakelti savo nepasitenkinimą savimi, negu tavąjį. Taigi išklausyk, ką, kaip žadu, gali iš manęs gero išgirsti; bet nenorėk prisiimti ar pakelti to, kas taip sunku mums abiems arba vienam iš mūsų, jog gali prispausti.

EV. – Visiškai sutinku, ir, tikiuosi, išdėstysi, kas tau atrodo įmanoma aptarti sutartinai su manimi.

Quanta sit anima septem gradus demonstrant (33, 70 – 36, 81)

Praebet vitam et animationem.

33. 70. A. – O utinam doctissimum aliquem, neque id tantum, sed etiam eloquentissimum, et omnino sapientissimum, perfectumque hominem de hoc ambo interrogare possemus! Quonam ille modo quid anima in corpore valeret, quid in seipsa, quid apud Deum cui mundissima proxima est in quo habet summum atque omne bonum suum, dicendo ac disputando explicaret! Nunc autem cum mihi ad hanc rem desit alius, audeo tamen tibi non deesse: sed hoc mercedis est, quod dum, quid valeat anima, indoctus expedio; quid ipse valeam, securus experior. In primis tamen tibi amputem latissimam quamdam et infinitam exspectationem, ne me de omni anima dicturum putes, sed tantum de humana, quam solam curare debemus, si nobismetipsis curae sumus. Haec igitur primo, quod cuivis animadvertere facile est, corpus hoc terrenum

Kokio dydžio yra siela, parodo septynios pakopos (33, 70 – 36, 81)

33. 70. AUG. – O, kad apie šitai abudu galėtume pasiklausti kokį nors mokyčiausią žmogų, ir ne tik mokyčiausią, bet dar ir iškalbingiausią, ir iš visų protingiausią, ir tobulą! Nes tik tasai kalbėdamas ir svarstydamas išaiškintų, ką siela pajėgia kūne, ką – pati savyje, ką – pas Dievą, kuriam tobuliausioji yra artima ir kuriame turi aukščiausiąjį ir visuotinį savo gėrį! Tačiau dabar, nors man šitam pokalbiui trūksta kito, vis dėlto ryžtuosi tau padėti; bet už tai gaunu užmokestį, kad aiškindamas, kiek pajėgia siela, – to nežinau; užtat ramiai išmėginsiu, kiek pajėgiu pats. Tačiau pirmiausia apkarpysiu tavo didžiulius ir beribius lūkesčius, kad nemanytum mane kalbėsiant apie kiekvieną sielą, o tik apie žmogaus [sielą], kuria vienintele turime rūpintis, jei rūpinamės savimi pačiais. Taigi pirmiausia, – ką kiekvienam lengva pastebėti, – ji savo buvimu

Parodo gyvybę ir gyvavimą.

atque mortale praesentia sua vivificat; colligit in unum, atque in uno tenet, diffluere atque contabescere non sinit; alimenta per membra aequaliter, suis cuique redditis, distribui facit; congruentiam eius modumque conservat, non tantum in pulchritudine, sed etiam in crescendo atque gignendo. Sed haec etiam homini cum arbustis communia videri queunt: haec enim etiam dicimus vivere, in suo vero quidque illorum genere custodiri, ali, crescere, gignere videmus atque fatemur.

Sensum et appetitum.

71. Ascende itaque alterum gradum, et vide quid possit anima in sensibus, ubi evidentior manifestiorque vita intellegitur. Non enim audienda est nescio quae impietas rusticana plane, magisque lignea quam sunt ipsae arbores quibus patrocinium praebet, quae dolere vitem quando uva decerpitur, et non solum sentire ista cum caeduntur, sed etiam videre atque audire credit: de quo errore sacrilego alius est disserendi locus. Nunc quod institueram, intende quae sit vis aniame in sensibus, atque in ipso motu manifestioris animantis, quorum nobis cum iis quae radicibus fixa sunt nulla potest esse communio. Intendit se anima in tactum, et eo calida, frigida, aspera, lenia, dura, mollia, levia, gravia sentit atque discernit. Deinde innumerabiles differentias saporum, odorum, sonorum, formarum, gustando, olfaciendo, audiendo videndoque diiudicat. Atque in iis omnibus ea quae secundum naturam

atgaivina šitą žemišką ir mirtingą kūną; surenka į vieną ir viename laiko, neleidžia išsilieti ir ištirpti; padaro, kad maistas pasiskirstytų lygiai per visus kūno narius, atiduodant kiekvienam savo; išsaugo jo darnumą ir ribas, – ne tik grožiu, bet ir augimu bei gimdymu. Bet šitai gali pasirodyti bendra žmogui ir medžiams; juk ir juos sakome augant, ir matome bei pripažįstame kiekvieną iš jų savo ruožtu apsisaugant, maitinantis, augant ir gimstant.

Jutimas ir siekis.

71. Užlipk dabar pakopa aukščiau, ir pažvelk, ką siela gali jutimuose, kuriuose, kaip suprantame, gyvybė aukštesnė ir aiškesnė. Nereikia klausytis kažin kokių visiškai bedieviškų ir nemokšiškų plepalų, dargi labiau sumedėjusių, negu patys medžiai, kuriais neva rūpinamasi, – atseit šakelei skaudą, kai raškoma vynuogė, o kertant medžius, jie ne tik jaučią, bet dargi matą ir girdį; tačiau tą šventvagišką paklydimą reikės aptarti kitoje vietoje. Dabar, kaip pasiūliau, pažvelk, kokia yra sielos galia jutimuose ir pačiame aukštesnio gyvojo [padaro] judėjime, dėl kurių mes negalime turėti nieko bendra su tais, kurie yra prisitvirtinę šaknimis. Siela įsitempia į lytėjimą, juo junta bei atpažįsta karštus, šaltus, šiurkščius, švelnius, kietus, minkštus, lengvus, sunkius [kūnus]. Todėl skoniu, uosle, klausa ir rega atskiria nesuskaičiuojamai daug skirtingų skonių, kvapų, garsų, formų. Ir iš jų

sui corporis sunt adsciscit atque appetit; reiicit fugitque contraria. Removet se ab his sensibus certo intervallo temporum, et eorum motus quasi per quasdam ferias reparans, imagines rerum quas per eos hausit secum catervatim et multipliciter versat, et hoc totum est somnus et somnia. Saepe etiam gestiendo ac vagando facilitate motus delectatur, et sine labore ordinat membrorum concordiam; pro copulatione sexus agit quod potest, atque in duplici natura, societate atque amore molitur unum. Fetibus non iam gignendis tantummodo, sed etiam fovendis, tuendis alendisque conspirat. Rebus inter quas corpus agit, et quibus corpus sustentat, consuetudine sese innectit, et ab eis quasi membris aegre separatur: quae consuetudinis vis etiam seiunctione rerum ipsarum atque intervallo temporis non discissa, memoria vocatur. Sed haec rursus omnia posse animam etiam in bestiis nemo negat.

Artes et disciplinam.

72. Ergo attollere in tertium gradum, qui iam est homini proprius, et cogita memoriam non consuetudine inolitarum, sed animadversione atque signis commendatarum ac retentarum rerum innumerabilium, tot artes opificium, agrorum cultus, exstructiones urbium, variorum aedificiorum ac moliminum multimoda miracula; inventiones tot signorum in litteris, in verbis, in gestu, in cuiuscemodi sono, in picturis atque figmentis; tot gentium linguas, tot instituta, tot nova, tot instaurata; tan-

visų priima atitinkančius jos kūno prigimtį ir trokšta jų; priešingus gi atmeta ir jų vengia. Pasitraukia nuo tų jutimų tam tikru laiko tarpsniu, ir tarsi per tam tikrą poilsio metą atgaivindama jų judesius, iš jų pasisemtų dalykų atvaizdus būriais daugeriopai dėlioja, ir visa tai yra miegas bei sapnai. Dažnai džiaugiasi vien judesio gebėjimu gestikuliuoti ir svyruoti, ir be vargo reguliuoja kūno darną; daro, ką gali, kad lytys susijungtų, ir dvilypėje prigimtyje, bendrystėje bei meilėje sukuria vieną. Dalyvauja ne tik gimdant palikuonis, bet ir auginant, globojant bei maitinant. Papratimu įsipina tarp dalykų, kuriais valdo kūną, kuriais kūną maitina, – ir tarsi atsiskiria nuo jų kūno nariais; toji papratimo galia, nenukertama nei atskyrimu nuo pačių dalykų, nei laiko nuotoliu, vadinama atmintimi. Bet vėlgi niekas neneigia, kad visa tai siela pajėgia ir žvėryse.

72. Pasikelk į trečią pakopą, būdingą jau vien tik žmogui, ir apmąstyk atmintį domėdamasis ne joje įaugusiais dalykais, bet daugybės perduotų ir išlaikytų nesuskaičiuojamų dalykų pastebėjimu bei ženklais, – tai tokie gausūs meistrų menai, miestų statymai, įvairiausi visokiausių statinių ir didžiulių pastatų stebuklai; išradimai šitiekos ženklų, – raštais, žodžiais, judesiais, visokiais garsais, paveikslais ir atvaizdais; šitiek skirtingų tautų kalbų, šitiek sumanymų, šitiek naujovių, šitiek

Menai ir mokslas.

tum librorum numerum et cuiuscemodi monumentorum ad custodiendam memoriam, tantamque curam posteritatis; officiorum, potestatum, honorum dignitatumque ordines, sive in familiis, sive domi militiaeque in republica, sive in profanis, sive in sacris apparatibus; vim ratiocinandi et excogitandi, fluvios eloquentiae, carminum varietates, ludendi ac iocandi causa milleformes simulationes, modulandi peritiam, dimetiendi subtilitatem, numerandi disciplinam, praeteritorum ac futurorum ex praesentibus coniecturam. Magna haec et omnino humana. Sed est adhuc ista partim doctis atque indoctis, partim bonis ac malis animis copia communis.

Purificationes et virtutes.

73. Suspice igitur atque insili quatro gradui, ex quo bonitas incipit, atque omnis vera laudatio. Hinc enim anima se non solum suo, si quam universi partem agit, sed ipsi etiam universo corpori audet praeponere, bonaque eius bona sua non putare, atque potentiae pulchritudinique suae comparata discernere atque contemnere: et inde quo magis se delectat, eo magis sese abstrahere a sordibus, totamque emaculare ac mundissimam reddere et comptissimam; roborare se adversus omnia, quae de proposito ac sententia dimovere moliuntur; societatem humanam magni pendere, nihilque velle alteri quod sibi nolit accidere; sequi auctoritatem ac praecepta sapientium, et per haec

atnaujinimų; tokia gausybė knygų ir visokiausių paminklų atminčiai išsaugoti, toks didelis rūpestis būsimosiomis kartomis; aibės tarnybų, pareigybių, garbingų postų ir titulų – tiek šeimose, tiek valstybėje taikos ir karo metu, tiek tamsuoliškose, tiek šventose apeigose; protavimo ir mąstymo galia, iškalbos upės, eilių įvairovė, tūkstanteriopi palyginimai, skirti žaisti ar juokauti, dainavimo meistriškumas, matavimo tikslumas, skaičiavimo mokslas, praeities ir ateities spėjimas pagal dabartį. Didu visa tai, ir vien tik žmonių. Be to dar, toji gausybė iš dalies yra bendra mokytiems ir nemokytiems, iš dalies – geroms ir blogoms sieloms.

Apsivalymai ir dorybės.

73. Taigi pažvelk aukštyn ir užšok į ketvirtąją pakopą, nuo kurios prasideda gerumas ir bet kokia tikroji šlovė. Mat nuo čia siela išdrįsta vertinti save labiau ne tik už savąjį, bet ir už pasaulio kūną, jei užima kokią nors jo dalį; ir jo gėrybių nelaikyti savosiomis gėrybėmis, o, palyginus su savo galybe ir grožiu, atskirti ir paniekinti; ir todėl, kuo labiau save džiugina, tuo labiau tolsta nuo purvo, visa apsivalo ir vėl darosi visiškai švari ir graži; užsigrūdina atsispirti viskam, kas stengiasi nukreipti nuo tikslo ir nuomonės; aukštai vertina žmonių draugiją, kitam nelinki nieko, ko nenorėtų patirti; seka išminčių autoritetu bei pavyzdžiais ir tiki,

loqui sibi Deum credere. In hoc tam praeclaro actu animae inest adhuc labor, et contra huius mundi molestias atque blanditias magnus acerrimusque conflictus. In ipso enim purgationis negotio subest metus mortis saepe non magnus, saepe vero vehementissimus: non magnus tum cum robustissime creditur (nam videre hoc utrum sit verum, non nisi perpurgatae animae licet) tanta Dei providentia iustitiaque gubernari omnia, ut nulli mors inique accidere possit, etiamsi eam forte iniquus intulerit. Vehementer autem formidatur mors in hoc iam gradu, cum et illud eo creditur infirmius, quo sollicitius quaeritur; et eo ipso minus videtur, quo tranquillitas propter metum minor est, investigandis obscurisimis rebus pernecessaria. Deinde quo magis magisque sentit anima, eo ipso quo proficit, quantum intersit inter puram et contaminatam; eo magis timet, ne, deposito isto corpore, minus eam possit Deus quam seipsa ferre pollutam. Nihil autem difficilius quam et metuere mortem, et ab illecebris huius mundi, sicut pericula ipsa postulant, temperare. Tanta est tamen anima, ut etiam hoc possit adiuvante sane iustitia summi et veri Dei, qua haec universitas sustentatur et regitur; qua etiam factum est, ut non modo sint omnia, sed ita sint, ut omnino melius esse non possint. Cui sese in opere tam difficili mundationis suae adiuvandam et perficiendam piissime tutissimeque committit.

kad per juos bylojąs Dievas. Tokią puikią sielos veiklą lydi vargas ir didelis bei aštrus susidūrimas su šio pasaulio sunkumais ir vilionėmis. Juk pačiame apsivalymo triūse slypi mirties baimė, tarpais nedidelė, tačiau tarpais labai smarki; nedidelė tada, kai tvirčiausiai tikima (mat suvokti, ar tai tiesa, leista tik visiškai apsivaliusiai sielai), jog viską valdo tokie dideli Dievo teisingumas ir apvaizda, kad nė vieno mirtis negali ištikti neteisingai, net jei kartais ją sukeltų nedorėlis. O smarkiai baiminamasi mirties šioje pakopoje, kai juo silpniau tikima, kuo neramiau ieškoma; ir tuo mažiau suprantama, kuo labiau dėl baimės mažėja ramybės, ypač reikalingos tyrinėti neaiškiems dalykams. Po to, kuo siela, žengdama į priekį, vis daugiau ir daugiau supranta, koks didžiulis skirtumas tarp tyros ir susitepusios, – tuo labiau bijo, kad, nelikus šito kūno, Dievas ją suteptą dar sunkiau tegalės pakelti, negu ji pati. Bet nieko nėra sunkiau, kaip ir bijotis mirties, ir susilaikyti nuo šio pasaulio pagundų, kaip įspėja patys pavojai. Tačiau siela yra tokia didi, kad ir šitai gali, išmintingai padedant aukščiausiojo ir tikrojo Dievo teisingumui, kuris šį pasaulį palaiko ir valdo; kuris ne vien padarė, kad viskas yrą, bet ir kad yra taip, jog geriau niekaip negali būti. Kuriam kuo pamaldžiausiai ir saugiausiai atsiduoda, kad padėtų ir užbaigtų tokį sunkų apsivalymo darbą.

Constantiam et tranquillitatem.

74. Quod cum effectum erit, id est, cum fuerit ab omni tabe anima libera maculisque diluta, tum se denique in seipsa laetissime tenet, nec omnino aliquid metuit sibi aut ulla sua causa quidquam angitur. Est ergo iste quintus gradus: aliud est enim efficere, aliud tenere puritatem; et alia prorsus actio qua se inquinatam redintegrat, alia qua non patitur se rursus inquinari. In hoc gradu omnifariam concipit quanta sit: quod cum conceperit, tunc vero ingenti quadam et incredibili fiducia pergit in Deum, id est, in ipsam contemplationem veritatis, et illud, propter quod tantum laboratum est, altissimum et secretissimum praemium.

Dirigit ad contemplationem.

75. Sed haec actio, id est, appetitio intellegendi ea quae vere summeque sunt, summus aspectus est animae, quo perfectiorem, meliorem rectioremque non habet. Sextus ergo erit iste gradus actionis: aliud est enim mundari oculum ipsum animae, ne frustra et temere aspiciat, et prave videat; aliud ipsam custodire atque firmare sanitatem; aliud iam serenum atque rectum aspectum in id quod videndum est dirigere. Quod qui prius volunt facere quam mundati et sanati fuerint, ita illa luce reverberantur veritatis, ut non solum nihil boni, sed etiam mali plurimum in ea putent esse, atque ab ea nomen veritatis abiudicent, et cum quadam libidine et voluptate miserabili in suas tenebras, quas eorum morbus pati potest, medicinae male-

74. Kai tai jau pasiekta, kai siela išsivaduoja iš visų kančių ir nusiplauna visas dėmes, tada pagaliau labai džiugiai laikosi savyje, ničnieko nesibaimina, niekaip kitaip dėl savęs nesikankina. Ir tai yra penktoji pakopa; mat vienas dalykas – tapti tyram, kitas – tyrumą išsaugoti; savo ruožtu – vienoks veiksmas, kai susiteršusi atsinaujina, kitoks – kai nebepakenčia susiteršti iš naujo. Šioje pakopoje visokeriopai suvokia, kokio dydžio yra; tai suvokusi, su didžiuliu ir nepaprastu pasitikėjimu krypsta į Dievą, t. y. į tiesos suvokimą, ir tai, dėl ko buvo taip daug vargta, yra aukščiausiasis ir slaptingiausiasis atlygis.

Pastovumas ir ramybė.

75. Tačiau šis veiksmas, t. y. siekis suprasti tai, kas teisinga ir aukščiausia, yra aukščiausias sielos žvilgsnis, ir už jį tobulesnio, geresnio ir teisingesnio neturi. Taigi čia bus šeštoji veikimo pakopa: mat viena yra apvalyti pačią sielos akį, kad nežvelgtų bergždžiai ir neapdairiai ir nematytų blogai; kas kita – sergėti ir stiprinti pačią sveikatą; dar kita – jau giedrą ir tiesų žvilgsnį kreipti į tai, ką reikia pamatyti. O kurie nori tai daryti anksčiau, negu apsivalys ir išsigydys – taip juos pritrenkia toji teisybės šviesa, kad galvoja ne tik nesant joje nieko gero, bet ir [esant] baisiai daug blogo, ir atima iš jos tiesos vardą, ir plūsdami gydymą su kokiais nors geismais bei apgailėtinais malonumais bėga atgal į savo tamsybes, kurias jų liga gali pakęsti.

Atsideda apmąstymams.

dicentes refugiant. Unde divino afflatu, et prorsus ordinatissime illud a Propheta dicitur: *Cor mundum crea in me, Deus, et spiritum rectum innova in visceribus meis*[7]. Spiritus enim rectus est, credo, quo fit ut anima in veritate quaerenda deviare atque errare non possit. Qui profecto in ea non instauratur, nisi prius cor mundum fuerit, hoc est, nisi prius ipsa cogitatio ab omni cupiditate ac faece rerum mortalium sese cohibuerit et eliquaverit.

Firmat in contemplatione.

76. Iamvero in ipsa visione atque contemplatione veritatis, qui septimus atque ultimus animae gradus est, neque iam gradus, sed quaedam mansio, quo illis gradibus pervenitur; quae sint gaudia, quae perfructio summi et veri boni, cuius serenitatis atque aeternitatis afflatus, quid ego dicam? Dixerunt haec quantum dicenda esse iudicaverunt magnae quaedam et incomparabiles animae, quas etiam vidisse ac videre ista credimus. Illud plane ego nunc audeo tibi dicere. Nos si cursum quem nobis Deus imperat, et quem tenendum suscepimus, constantissime tenuerimus, perventuros per Virtutem Dei atque Sapientiam ad summam illam causam, vel summum auctorem, vel summum principium rerum omnium, vel si quo alio modo res tanta congruentius appellari potest: quo intellecto, vere videbimus quam sint omnia sub sole

[7] Ps 50, 12.

Todėl Dievo įkvėptas visiškai teisingai sako pranašas: *Sukurk man tyrą širdį, Dieve, ir atnaujink manyje ištikimą [teisingą] dvasią*[7]. O būtent teisinga dvasia, tikiu, ir padaro, kad siela ieškodama tiesos negalėtų nuklysti ir klaidžioti. Ir tikrai ji neatnaujinama sieloje, jeigu pirmiau šioji nebuvo tyra, t. y. jeigu pirmiau pačios mintys neišsivalė nuo visų geismų ir mirtingų dalykų nuosėdų.

76. Tačiau jau pačiame tiesos regėjime ir suvokime, kuris yra septintoji ir paskutinė sielos pakopa, ir net ne pakopa, bet tam tikra būsena, iki kurios prieinama tomis pakopomis, – kaip galėčiau apsakyti, kokie ten džiaugsmai, koks mėgavimasis aukščiausiuoju ir vieninteliu gėriu, kokios giedros ir amžinybės dvelksmas? Juk, kiek manė esant reikalinga pasakyti, tai apsakė kai kurios didžios ir neprilygstamos sielos; jos, tikime, tai regėjo ir regi. Dabar gi aš drįstu tau pasakyti, kas žinoma. Jeigu mes kuo tvirčiausiai laikysimės kelio, kurį mums nurodo Dievas, ir kurio pradėjome laikytis, tai per Dievo Gerumą ir Išmintį pasieksime tąją aukščiausiąją priežastį, arba aukščiausiąjį kūrėją, arba aukščiausiąją visų dalykų pradžią, ar dar kaip nors kitaip tinkamiau galima pavadinti tokį didį dalyką; tai supratę, tikrai pamatysime, kaip

Tvirtėja mąstydama.

[7] Ps 51, 12.

vanitas vanitantium[8]. Vanitas enim est fallacia, vanitantes autem vel falsi, vel fallentes, vel utrique intelleguntur. Licet tamen dignoscere quantum inter haec, et ea quae vere sunt, distet; et quemadmodum tamen etiam ista omnia Deo auctore creata sint, et in illorum comparatione nulla sint; per se autem considerata, mira atque pulchra. Tunc agnoscemus quam vera nobis credenda imperata sint, quamque optime ac saluberrime apud matrem Ecclesiam nutriti fuerimus, quaeve sit utilitas lactis illius quod apostolus Paulus parvulis se potum dedisse praedicavit[9]: quod alimentum accipere, cum quis matre nutritur, utilissimum est; cum iam grandis est, pudendum: respuere cum opus est, miserandum; reprehendere aliquanto aut odisse, sceleris et impietatis: tractare autem ac dispensare commode, laudis et caritatis plenissimum est. Videbimus etiam naturae huius corporeae tantas commutationes et vicissitudines, dum divines legibus servit, ut etiam ipsam resurrectionem carnis, quae partim tardius, partim omnino non creditur, ita certam teneamus, ut certius nobis non sit, solem cum occiderit, oriturum. Iamvero eos qui ad exemplum salutis nostrae ac primitias, a Filio Dei potentissimo, aeterno, incommutabili susceptum hominem, eumdemque natum esse de virgine,

[8] Eccle 1, 2.
[9] 1 Cor 3, 2; Hebr 5, 12; Pt 2, 2.

visa yra tuščiųjų tuštybė [vanitas vanitantium][8]. Juk tuštybė yra apgaulė, o tuštieji įsivaizduojami arba kaip klystantys, arba klaidinantys, arba ir vienaip, ir kitaip. Tačiau galima pažinti, kaip smarkiai nutolę šitieji nuo tų, kurie yra teisingi; kaip vis dėlto ir jie visi sukurti Dievo kūrėjo ir palyginus su anais yra niekas, tačiau įsivaizduojami patys savaime – nuostabūs ir gražūs. Tada pažinsime, kokiais teisingais dalykais mums nurodyta tikėti bei kaip geriausiai ir tinkamiausiai buvome išmaitinti [prie] motinos Bažnyčios, ir kokia nauda yra to pieno, kurį apaštalas Paulius sakėsi davęs kūdikiams gerti[9]: motinos maitinamam toks maistas tikrai labai naudingas; užaugusiam gėdingas; bet išspjauti jį, kai reikalingas – apgailėtina; pagaliau peikti ir nekęsti – nusikalstama ir bedieviška; o deramai vartoti ir paskirstyti – pagarbos ir meilės kupina. Taip pat suprasime, kaip kinta bei kaitaliojasi ir ši kūniška prigimtis, tarnaudama dieviškiems įstatymams, ir net pats kūno prisikėlimas, – kuriuo tikima iš dalies vangiai, iš dalies visai netikima, – mums pasirodys toks aiškus, jog aiškiau neatrodys net tai, jog nusileidusi saulė patekės. O tų, kuriems kelia juoką, kad galingiausias, amžinasis, nekintamas Dievo Sūnus, duodamas mūsų išganymo pavyzdį ir pradžią, tapo žmogumi,

[8] Koh 1, 2.
[9] 1 Cor 3, 2; Žyd 5, 12; 2 Pt 2.

ceteraque huius historiae miracula irrident, sic contemnemus, tamquam eos pueros, qui cum pictorem propositis tabulis, quas intueatur, pingentem viderint, non putent posse hominem pingi, nisi aliam picturam, qui pingit, aspexerit. Tanta autem in contemplanda veritate voluptas est, quantacumque ex parte eam quisque contemplari potest, tanta puritas, tanta sinceritas, tam indubitanda rerum fides, ut neque quidquam praeterea scisse se aliquando aliquis putet, cum sibi scire videbatur; et quo minus impediatur anima toti inhaerere veritati, mors quae antea metuebatur, id est ab hoc corpore omnimoda fuga et elapsio, pro summo munere desideretur.

Uni Deo honor praebendus.

34. 77. Audisti quanta vis sit animae ac potentia: quod ut breviter colligam, quemadmodum fatendum est, animam humanam non esse quod Deus est; ita praesumendum, nihil inter omnia quae creavit Deo esse propinquius. Ideoque divine ac singulariter in Ecclesia catholica traditur: „Nullam creaturam colendam esse animae" (libentius enim loquor his verbis quibus mihi haec insinuata sunt), sed ipsum tantummodo rerum, quae sunt, omnium Creatorem, ex quo omnia, per quem omnia, in quo omnia; id est incommutabile principium, incommutabilem sapientiam, incommutabilem caritatem, unum Deum verum atque perfectum, qui numquam non fuerit, numquam non erit, numquam

kad gimė iš mergelės, ir kiti šios istorijos stebuklai, – jų taip nepaisysime, kaip vaikų, kurie, matydami dailininką piešiant pasidėjus prieš akis paveikslą ir žvilgčiojant į jį, manytų, esą žmogus negalįs piešti, nežiūrėdamas į kitą paveikslą. O tiesos suvokime slypi toks didis džiaugsmas, – kad ir kokia dalimi kiekvienas gali ją suvokti, – toks tyrumas, toks tikrumas, toks neabejotinas dalykų patvirtinimas, kad nė vienas nebegalvoja ką nors žinojęs tada, kai manėsi žinąs; ir kuo mažiau kliūčių sielai įsišaknyti visoje tiesoje, – [tuo labiau] anksčiau bijotos mirties, t. y. visokeriopo pabėgimo ir atsiskyrimo nuo kūno, imama ilgėtis kaip aukščiausiosios dovanos.

Vieną Dievą tereikia garbinti.

34. 77. Išklausei, kokia didi yra sielos jėga ir galybė; trumpai apibendrinčiau – kaip reikia pripažinti žmogaus sielą nesant tuo, kuo yra Dievas, taip reikia ir numanyti, jogei tarp visų Dievo kūrinių jam nieko nėra artimesnio [už ją]. Todėl Katalikų Bažnyčia vieningai ir ypatingai pabrėžia: „Jokio kūrinio nedera sielai garbinti" (mat mieliau kalbu tais žodžiais, kuriais man šitai buvo įdiegta), vien tik patį visų esamų dalykų Kūrėją, iš kurio visa, per kurį visa, kuriame visa; t. y. nekintamą pradžią, nekintamą išmintį, nekintamą gailestingumą, vienintelį tikrąjį tobuląjį Dievą, kurs visada buvo, visada bus, niekada nebuvo kitoks, niekada kitoks

aliter fuerit, numquam aliter erit; quo nihil sit secretius, nihil praesentius; qui difficile invenitur ubi sit, difficilius ubi non sit; cum quo esse non omnes possunt et sine quo esse nemo potest: et si quid de illo incredibilius, convenientius tamen atque aptius homines dicere valemus. Hic ergo solus Deus animae colendus est, neque discrete, neque confuse. Quidquid enim anima colit ut Deum, necesse est ut melius esse, quam seipsam, putet. Animae autem natura nec terra, nec maria, nec sidera, nec luna, nec sol, nec quidquam omnino quod tangi, aut his oculis videri potest, non denique ipsum, quod videri a nobis non potest, caelum melius esse credendum est. Immo haec omnia longe deteriora esse, quam est quaelibet anima, ratio certa convincit; si modo eam veri amatores ducentem per insolita quaedam, et ob hoc ardua, constantisime atque observantissime sequi audeant.

Hominibus subveniendum.

78. Si quid vero aliud est in rerum natura praeter ista quae sensibus nota sunt, et prorsus quae aliquod spatium loci obtinent, quibus omnibus praestantiorem animam humanam esse diximus: si quid ergo aliud est eorum quae Deus creavit, quiddam est deterius, quiddam par: deterius, ut anima pecoris; par, ut angeli: melius autem nihil. Et si quando est aliquid horum melius, hoc peccato eius fit, non natura. Quo tamen non usque adeo fit deterior, ut ei pecoris anima praeferenda, aut

nebus; už kurį nieko nėra slaptesnio, nieko galingesnio; sunku atrasti, kur jis yra, dar sunkiau – kur jo nėra; su kuriuo gyventi ne visi gali, be jo – negali niekas; arba ką nors dar nuostabiau, tinkamiau ir deramiau mes, žmonės, galėtume pasakyti apie jį. Taigi vienintelį Dievą turi garbinti siela, ne atskirai, ne be tvarkos. Mat ką siela garbina kaip Dievą, būtinai turi tą laikyti geresniu už save. O už sielos prigimtį, reikia tikėti, nėra geresni nei žemė, nei jūros, nei žvaigždės, nei mėnuo, nei saulė, nei niekas, ką galima paliesti arba šiomis akimis regėti, galų gale nei dangus, kurio regėti negalime. Išties teisingas mąstymas įrodo, jog jie visi daug menkesni už bet kurią sielą, jeigu tik tikrieji mylėtojai išdrįsta sekti ją kuo pastoviausiai ir rūpestingiausiai per nežinomus ir dėl to sunkius dalykus.

Žmonėms reikia padėti.

78. Jeigu dalykų prigimtyje yra dar kas nors be to, kas žinoma mūsų jutimams ir užima kokią nors vietą, – už visa tai, kaip sakėme, siela yra pranašesnė, – taigi jeigu tarp Dievo sukurtųjų esama ko nors tokio, tai jis arba menkesnis [už sielą], arba lygus [jai]; menkesnė, pavyzdžiui, gyvulio siela; lygūs, pavyzdžiui, angelai; tačiau geresnio nieko nėra. O jei kada kas nors būna geresnis už jas, taip atsitinka dėl jos nuodėmės, ne dėl prigimties. Tačiau netampa tiek blogesnė, kad gyvulio sielą

conferenda sit. Deus igitur solus ei colendus est, qui solus eius est auctor. Homo autem quilibet alius, quamquam sapientissimus et perfectissimus, vel prorsus quaelibet anima rationis compos atque beatissima, amanda tantummodo et imitanda est, eique, pro merito atque ordine, quod ei congruit deferendum. Nam: *Dominum Deum tuum adobaris, et illi soli servies*[10]. Errantibus vero cognatis animis et laborantibus, quantum licet atque praeceptum est, opem ferendam esse sciamus, ita ut hoc ipsum cum bene agitur, Deum per nos agere intellegamus. Neque quidquam nobis proprium vindicemus inanis gloriae cupiditate decepti, quo uno malo a summo in ima demergimur. Neque vitiis oppressos, sed ipsa vitia; neque peccantes, sed ipsa peccata oderimus. Omnibus enim subventum velle debemus, etiam qui nos laeserunt, aut laedere, aut omnino laedi volunt. Haec est vera, haec perfecta, haec sola religio, per quam Deo reconciliari pertinet ad animae, de qua quaerimus, magnitudinem, qua se libertate dignam facit: nam ille ab omnibus liberat, cui servire omnibus utilissimum est, et in cuius servitio placere perfecta et sola libertas est. Sed video me paene excessisse metas propositi mei, ac sine ulla interrogatione tamdiu tibi multa dixisse: neque id me poenitet. Nam cum sint ista per tam multas Ecclesiae scripturas dispersa, quamquam

[10] Deut 6, 13, 10, 20; Mt 4, 10.

galima būtų jai prilyginti ar laikyti pranašesne. Taigi ji turi garbinti vienintelį Dievą, vienintelį jos kūrėją. O bet kurį kitą žmogų, tegu ir išmintingiausią ir tobuliausią, ar apskritai bet kokią sielą, turinčią protą ir didžiai palaimintą, reikia vien mylėti ir ja sekti, atiduodant jai, kas dera pagal nuopelnus ir tvarką. Nes *Viešpatį, savo Dievą, tegarbinsi ir jam vienam tetarnausi*[10]. O klystančioms ir vargstančioms gimingoms sieloms mokėkime ateiti į pagalbą, kiek įmanoma ir nurodyta, taip, kad gerai tai darydami suprastume Dievą veikiant per mus. Ir ničnieko neprisiskirtumėme sau, tuščios garbės troškimo apimti – vien jau tos blogybės pakanka nuo viršūnių nusiristi į prarają. Ir nekęstumėme ne ydomis prislėgtųjų, o pačių ydų; ne nusidedančiųjų, o pačių nuodėmių. Turime norėti visiems ateiti į pagalbą, net tiems, kurie mus įskaudino, skaudina ar apskritai nori įskaudinti. Šitas yra tikrasis, tobulasis, vienintelis tikėjimas; susitaikymas per jį su Dievu priklauso sielos didybei, kurią čia aiškinamės, kuri daro ją vertą laisvės; nes nuo visko išlaisvina tasai, kuriam tarnauti yra kuo naudingiausia visiems, o jo tarnystėje mėgautis – šitai yra tobula ir vienintelė laisvė. Tačiau matau, kad bemaž peržengiau savo užsibrėžto plano ribas, ir visai neklausinėjamas tiek daug tau prišnekėjau; ir to nesigėdinu. Kadangi visi tie

[10] Įst 6, 13; 10, 20; Mt 4, 10

ea non incommode collegisse videamur, plene tamen intellegi nequeunt; nisi quisque in illorum septem quarto gradu fortiter agens, pietatemque custodiens, et ad ea percipienda sanitatem ac robur comparans, inquirat omnia singillatim, diligentissime ac sagacissime: namque illis omnibus gradibus inest distincta et propria pulchritudo, quos actus melius appellamus.

Quae res aliis verbis explicantur.

35. 79. Quaerimus quippe de animae potentia, et fieri potest ut haec omnia simul agat, sed id solum sibi agere videatur quod agit cum difficultate, aut certe cum timore. Agit enim hoc multo quam cetera attentior. Ascendentibus igitur sursum versus, primus actus, docendi causa, dicatur animatio; secundus, sensus; tertius, ars; quartus, virtus; quintus, tranquillitas; sextus, ingressio; septimus, contemplatio. Possunt et hoc modo appellari: de corpore; per corpus; circa corpus; ad seipsam; in seipsa; ad Deum; apud Deum. Possunt et sic: pulchre de alio; pulchre per aliud; pulchre circa aliud; pulchre ad pulchrum; pulchre in pulchro; pulchre ad pulchritudinem; pulchre apud pulchritudinem. De quibus omnibus post requires, si quid videbitur aperiendum: nunc ideo volui toties ista signare vocabulis, ne te moveat cum alii nominibus eadem vocant, aut aliter etiam partiuntur; et ob

[dalykai] išbarstyti per daugybę Bažnyčios raštų, tai nors atrodo, kad ne be reikalo juos surinkome, vis dėlto neįmanoma jų iki galo suprasti; nebent kas nors, drąsiai triūsdamas ketvirtojoje iš tų septynių pakopų, išsaugodamas pamaldumą ir įgaudamas sveikatos bei tvirtybės tai suprasti, viską aiškinasi atskirai, labai akylai ir kruopščiai; nes kiekvienoje pakopoje slypi ypatingas ir tik jai būdingas grožis; o jas mums labiau tiktų vadinti veiksmais.

Kai kurie dalykai paaiškinami kitais žodžiais.

35. 79. Aiškinamės juk apie sielos galybę, ir gali būti, jog visa tai [ji] daro išsyk, tačiau jai atrodo, kad daro tik tai, ką darydama patiria sunkumą ar baimę. Šitai juk daro daug dėmesingiau negu visa kita. Taigi kai vėl kyla aukštyn, pirmasis veiksmas, vardan mokymo, vadinamas įdvasinimu; antrasis – jutimu; trečiasis – menu; ketvirtasis – dorybe; penktasis – ramybe; šeštasis – įžengimu; septintasis – suvokimu. Galima juos vadinti ir šitaip: iš kūno; per kūną; aplink kūną; į save; savyje; į Dievą; pas Dievą. Galima ir taip: gražiai iš kito; gražiai per kitą; gražiai aplink kitą; gražiai į gražų; gražiai gražiame; gražiai į grožį; gražiai pas grožį. Apie juos visus paklausi vėliau, jei tik atrodys reikalinga išsiaiškinti; dabar gi panorau šitieksyk tai pažymėti žodžiais, idant tavęs netrikdytų, kai kiti tuos pačius dalykus vadina kitais vardais ar net kitaip skirsto, ir kad dėl to neat-

hoc aut ista aut illa improbes. Innumerabilibus enim modis eaedem res et appellari, et dividi possunt rectissime ac subtilissime; sed in tanta copia modorum utitur quisque, quo se congruenter uti existimat.

Quae vera sit libertas et religio.

36. 80. Deus igitur summus et verus lege inviolabili et incorrupta, qua omne quod condidit regit, subiicit animae corpus, animam sibi, et sic omnia sibi: neque in ullo actu eam deserit, sive poena, sive praemio. Id enim iudicavit esse pulcherrimum, ut esset quidquid est, quomodo est; et ita naturae gradibus ordinaretur, ut considerantes universitatem nulla offenderet ex ulla parte deformitas; omnisque animae poena et omne praemium conferret semper aliquid proportione iustiae pulchritudini dispositionique rerum omnium. Datum est enim animae liberum arbitrium, quod qui nugatoriis ratiocinationibus labefactare conantur, usque adeo caeci sunt, ut ne ista ipsa quidem vana atque sacrilega propria voluntate se dicere intellegant. Nec tamen ita liberum arbitrium animae datum est, ut quodlibet eo moliens, ullam partem divini ordinis legisque perturbet. Datum est enim a sapientissimo atque invictissimo totius creaturae Domino. Sed ista ut videnda sunt videre paucorum est; neque ad hoc quisquam nisi vera religione fit idoneus. Est enim religio vera, qua se uni Deo anima, unde se peccato velut abruperat, recon-

mestum vienų ar kitų. Juk tuos pačius dalykus galima kuo teisingiausiai ir kuo įžvalgiausiai vadinti bei skirstyti nesuskaičiuojamais būdais; bet ir esant tokiai būdų gausybei kiekvienas pasiremia tuo, kuris jam atrodo tinkamiausias.

Kokia yra tikroji laisvė ir religija.

36. 80. Taigi aukščiausiasis ir tikrasis Dievas nepajudinamu ir nepažeidžiamu įstatymu, kuriuo valdo visa, ką sukūrė, kūną pajungė sielai, sielą sau, ir taip – viską sau; ir jokiame veiksme jos [sielos] neapleidžia – arba bausme, arba atlygiu. Jis gi nusprendė esant visų gražiausia, kad būtų visa, kas tik yra, ir taip, kaip yra; ir kad gamtos pakopomis būtų paskirstyta taip, jog apmąstant visybę jokia dalimi nežeistų joksai bjaurumas; ir kiekviena sielos bausmė bei kiekvienas atlygis darnumu amžinai kaip nors prisidėtų prie teisingo visų dalykų grožio bei sutvarkymo. Juk sielai yra duotas laisvasis sprendimas, ir kas jį mėgina paneigti tuščiais išvedžiojimais – yra tokie akli, kad nesupranta šitaip bergždžiai ir šventvagiškai šneką taip pat savo valia. Tačiau laisvasis sprendimas sielai duotas ne taip, kad ką nors juo darydama galėtų kaip nors sujaukti bent dalelę dieviškosios tvarkos ir įstatymo. Juk yra duotas išmintingiausiojo ir nenugalimojo visos kūrinijos Viešpaties. Tačiau tai įžvelgti nedaugeliui suteikta; ir niekas netampa to vertas kitaip, kaip tik per tikrąją religiją. O tikroji religija – ta, per kurią siela susitaikymu

ciliatione religat. Innectit ergo animam in illo actu tertio, atque incipit ducere; purgat in quarto; reformat in quinto; introducit in sextio; pascit in septimo. Atque hoc fit alias citius, alias tardius, ut quaeque amore ac meritis valent: omnia tamen Deus iustissime, moderatissime, pulcherrime facit, quoquo modo sese habere voluerint de quibus facit. Iamvero etiam puerorum infantium consecrationes quantum prosint, obscurissima quaestio est, nonnihil tamen prodesse credendum est. Inveniet hoc ratio, cum quaeri oportuerit: quamquam et alia multa iamdiu quaerenda tibi potius aliquando, quam cognoscenda protulerim. Quod fiet utilissime, si duce pietate requirantur.

Iis qui legerint.

81. Quae cum ita sint, quis est qui iuste stomachetur, quod agendo atque administrando corpori anima data sit, cum tantus et tam divinus rerum ordo connecti melius non possit; aut quaerendum putet, qualis in hoc mortali et fragili corpore efficiatur, cum et in mortem propter peccatum iure contrusa sit, et virtute hic etiam possit excellere; aut qualis post hoc corpus futura sit, cum et poena mortis necessario menere debeat manente peccato, et virtuti pietatique sit Deus ipse, id est veritas ipsa, praemium? Quare si iam placet, tam longum sermonem terminemus aliquando, et implendis Dei

vėl susijungia su vieninteliu Dievu, kaip kad buvo nuo jo atsiskyrusi nuodėme. Apgaubia ji sielą trečiajame veiksme, ir pradeda vesti; apvalo ketvirtajame; pertvarko penktajame; įveda šeštajame; gano septintajame. Ir šitai kartais įvyksta lėčiau, kartais greičiau, žiūrint kiek kuri pajėgia meile ir nuopelnais; tačiau visa Dievas daro kuo teisingiausiai, kuo tvarkingiausiai, kuo gražiausiai, kad ir kaip panorėtų elgtis tie, dėl kurių [tai] daro. O kiek naudinga šventinti kūdikėlius – labai miglotas klausimas; vis dėlto reikia tikėti, kad kažkiek naudinga. Protas šitai atras, kai reikės išsiaiškinti; nors jau daug ir kitų dalykų atidėjau tau verčiau kada nors išsiaiškinti, kaip reikalingus pažinti. Ir tikrai tai bus didžiai naudinga, jei besiaiškinant bus vadovaujamasi pamaldumu.

81. Kad taip jau yra, argi kas nors būtų teisus rūstaudamas dėl to, jogei siela duota kūnui judinti ir valdyti, kai tokios didžiulės ir tokios dieviškos dalykų tvarkos geriau susieti neįmanoma; arba jei matytų reikalą klausti, kokia ji tampanti šiame mirtingame ir trapiame kūne, kai tuo tarpu ji dėl nuodėmės ir mirčiai atiduota teisingai, ir dorybe gali iškilti net ir čia būdama; arba kokia būsianti po šio kūno, tuo tarpu kai ir mirties bausmė būtinai turi išlikti, kol išlieka nuodėmė, ir atlygis už dorybę bei pamaldumą yra patsai Dievas, t. y. pati tiesa? Taigi jei sutinki, užbaikime pagaliau tokį ilgą Skaitytojams.

praeceptis vigilantissime et religiosissime operam demus: non est enim alia fuga de tantis malis. Si quid autem obscurius a me dictum est quam velles, facito ut memoriae mandatum alias opportunius requiras. Neque enim deerit nobis quaerentibus se, qui desuper est Magister omnium.

E. – Ego vero et hac oratione ita sum affectus, ut eam interpellare nefas putaverim: et si tibi modus sermonis his placet, tresque illae quaestiones, quae remanebant, tam breviter perstringendae in praesentia visae sunt; cedam iudicio tuo, ac deinceps tam magis rebus investigandis, non modo tempus propter tuas occupationes sed etiam meipsum opportuniorem observabo.

šnekesį, ir stenkimės kuo kruopščiausiai bei pamaldžiausiai vykdyti Dievo įsakymus; nes kitos priebėgos nuo šitiekos blogybių nėra. O jei ką nors pasakiau migločiau, nei norėjai, pasistenk tai prisiminti ir to paklausti kitu tinkamesniu laiku. Ir neapleis mūsų beieškančių tasai, kurs yra visų Mokytojas iš aukštybių.

EV. – Išties šioji kalba taip mane sujaudino, kad man atrodė nevalia ją nutraukti; ir jei tau norisi jau užbaigti šneką ir atrodė reikalinga taip glaustai sutraukti likusius tris klausimus – paklūstu tavo sprendimui; kai ateity aiškinsimės dar kitus tikrai didžius dalykus, žiūrėsiu ne tik laiko – nes esi taip užsiėmęs – bet kad ir pats būčiau labiau pasirengęs.

Apie sielos nemirtingumą

De immortalitate animae

BIBLIOGRAFIJA

Tekstų leidimai

PL 32, 1021, ed. MIGNE.
H. FUCHS, Artemis Verlag, Zürich, 1954.

Vertimai

Į prancūzų kalbą: BA, 5, 170, ed. P. DE LABRIOLLE, 1948. Edd. P. DE LABRIOLLE-E. GILSON, Paris 1955.

Į anglų kalbą: ed. E. TOURSCHER, Philadelphia 1937. FCh, 2, 15, ed. L. SCHOPP, 1947.

Į lenkų kalbą: SAPF, 2, ed. Marian TOMASZEWSKI 1953.

Į ispanų kalbą: trad. J. BEZIC, pref. O. N. DERISI, Buenos Ayres 1954.

Į vokiečių kalbą: (testo H. FUCHS) trad. pref. ann. H. P. MÜLLER, Zürich 1954.

Studijos ir straipsniai

Per l'esame del contenuto dell'opera rimandiamo a:

BOYER Ch., *Sant'Agostino filosofo,* Bologna 1965, pp. 148-152, 163-166.

CAYRÉ F., *Initiation à la philosophie de saint Augustin*, Paris 1947, pp. 112-114.

GILSON É. *Introduction à l'étude de saint Augustin*, 3me ed., Paris 1949, pp. 68-72.

GUITTON J., *Les temps et l'éternité chez Plotin et saint Augustin*, Paris 1959, pp. 149-153.

GUZZO A., *Agostino dal* Contra Academicos *al* De vera religione, Firenze 1925, pp. 89-95.

MONTANARI Pr., *Saggio di filosofia agostiniana*, Torino 1931, pp. 115-123.

MORICCA U., *S. Agostino, l'uomo e lo scrittore*, Torino 1930, pp. 134-136.

ZUM BRUNN Ém., *Le dilemme de l'être et du néant chez Saint Augustin*, in *Recherches Augustiniennes*, VI, 1969, pp. 1-102 (pp. 34-41).

Atskiromis temomis:

ACWORTH R., „St. Augustine and the teleological argument for the immortality of the soul", in *The Downside Review*, 75 (1957), pp. 215-221.

BARBOSA PINTO J., „Santo Agostinho e a Imortalidade da Alma. Originalidade da sua prova, in *Revista portuguesa de filosofia*, 11 (1955), pp. 154-165.

BLASQUEZ N., *La idea de substancia en San Agustín*, Madrid 1968.

DÖRRIE H., *Porphyrios, „Symmikta Zetemata"*. Ihre Stellung in System und Geschichte des Neuplatonismus nebst einem Kommentar zu den Fragmenten, München 1959, pp. 153 ss.

FORTIN E., „Saint Augustin et la doctrine néoplatonicienne de l'âme (Ep. 137, 11)", in *Augustinus Magister*, III, 1955, pp. 371-380.

MACCAGNOLO E., „Appunti per una interpretazione di Sant'Agostino", in *Sophia*, 23 (1955), pp. 223-232.

PÉPIN J., „Une nouvelle source de saint Augustin: le 'zetema' de Porphyre. Sur l'union de l'âme et du corps", in *Revue des études anciennes*, 66 (1966), 53-107 (pp. 79 ss.).

REY ALTUNA L., *La inmortalidad del alma a la luz de los filósofos*, Madrid 1959, pp. 131-145.

SAN MIGUEL J. R., „Los términos 'acto' y 'potencia' en la filosofía neoplatónica y agustiniana", in *Augustinus*, 4 (1959, pp. 203-237 (non vi è allegato l'uso nel trattato).

SCHNEIDER R., *Seele und Sein. Ontologie bei Augustin und Aristoteles*, Stuttgart 1957.

VERBEKE G., „Spiritualité et immortalité de l'âme chez saint Augustin", in *Augustinus Magister*, I (1954), pp. 329-334.

ĮVADAS

Traktatas susideda iš dviejų dalių.

Pirmoje dalyje (1, 1-6,11), nukreiptoje prieš peripatetikų (Aristotelio įsteigtos filosofinės mokyklos) natūralistus, nemirtingumas įrodomas remiantis minties amžinumu. Taigi, priešingai Stratonui, įrodoma, kad sieloje yra gryna mintis, o sykiu ir poreikis būti nepraeinamai; priešingai Aristoksenui ir Dikajarchui, įrodoma, kad siela – tai ne kūno darna, ji aukščiau už kūną kaip tik dėl to, kad yra mintis; priešingai Aleksandro iš Afrodisijos mąstymui, kad gryna mintis yra veiksminga, nepriklausomai nuo tapsmo ir nuo individo pavaldumo tapsmui, tad tuo būdu ji esti amžina ne tik savyje, bet ir mąstančiame subjekte arba pasyviajame intelekte, nes mintis yra tada, kai yra subjektas, vadinasi, arba subjektas yra pati mintis, arba subjektas yra mintyje, arba mintis yra jame.

Antrojoje dalyje (7, 12-16, 25) dėmesys nukreipiamas į stoikų ir epikūrininkų natūralizmą, o nemirtingumas

įrodomas remiantis negendamybe ir nekintamybe. Dvasia yra negendanti, kadangi nei pati savaime, nei kieno nors kito veikiama negali būti įtraukta į natūralų gimimo, augimo, irimo ir išnykimo procesą. Dvasia yra nekintama. Vadinasi, ji nėra pavaldi smukimo arba perkeitimo į žemesnę, tai yra kūnišką būtybę, procesui, kadangi dvasia nepriklauso nuo erdvės, jos neįmanoma netekti dėl nežinojimo ar miego, ji nedaloma ir neturi kiekybinių dalių. Taigi dvasia negali prarasti savo formos.

Apie sielos nemirtingumą

De immortalitate animae

Adversus peripateticos quosdam animum qua ratio est non interire explicat (1,1 - 6,11)

Adversus Stratonem animum in quo est disciplina non interire.

1. 1. Si alicubi est disciplina, nec esse nisi in eo quod vivit potest, et semper est, neque quidquam in quo quid semper est potest esse non semper; semper vivit inquo est disciplina. Si nos sumus qui ratiocinamur, id est animus noster, nec recte ratiocinari sine disciplina potest, nec sine disciplina esse animus, nisi in quo disciplina non est, potest, est in hominis animo disciplina. Est autem alicubi disciplina: nam est, et quidquid est nusquam esse non potest. Item disciplina non potest esse, nisi in eo quod vivit. Nihil enim quod non vivit, aliquid discit; nec esse in eo quod nihil discit, disciplina potest. Item semper est disciplina. Nam quod est atque immutabile est, semper sit necesse est. Esse autem disciplinam, nemo negat. Et quisquis fatetur fieri non posse, ut ducta per medium circulum linea non sit omnium, quae non per

Prieš kai kuriuos peripatetikus; aiškina sielą nežūstant, nes ji yra protas (1, 1 – 1, 16)

Prieš Stratoną: dvasia, kurioje yra mokslas, nežūsta.

1. 1. Jeigu kur nors yra mokslas, ir [jis] gali būti tik tame, kas gyvena; ir [jis] yra amžinai, ir [jeigu] niekas, kame yra kas nors, esantis amžinai, negali būti neamžinai; vadinasi, [tas], kame yra mokslas, gyvena amžinai. Jeigu esame protaujantieji mes, t. y. mūsų dvasia, o be mokslo neįmanoma teisingai protauti, ir be mokslo gali būti tik ta dvasia, kurioje nėra mokslo, – [vadinasi], žmogaus dvasioje yra mokslas. Tačiau mokslas yra kur nors; nes [jis] yra, o kas tik yra, [tas] negali būti niekur. Taigi mokslas gali būti tik tame, kas gyvena. Juk kas negyvena, nieko ir neišmoksta; ir mokslo negali būti tame, kuris nieko neišmoksta. Taip pat mokslas yra amžinai. Nes kas yra, ir yra nekintamai, būtinai turi būti amžinai. O juk niekas neneigia, kad mokslas yra. Ir kas pripažįsta esant neįmanoma, jog per apskritimo centrą išvesta linija

medium ducuntur maxima, idque esse alicuius disciplinae; immutabilem disciplinam esse non negat. Item nihil in quo quid semper est, potest esse non semper. Nihil enim quod semper est, patitur sibi subtrahi aliquando id in quo semper est. Iamvero cum ratiocinamur, animus id agit. Non enim id agit, nisi qui intellegit: nec corpus intellegit, nec animus auxiliante corpore intellegit; quia cum intellegere vult, a corpore avertitur. Quod enim intellegitur, eiusmodi est semper; nihilque corporis eiusmodi est semper: non igitur potest adiuvare animum ad intellectum nitentem, cui non impedire satis est. Item nemo sine disciplina recte ratiocinatur. Est enim recta ratiocinatio a certis ad incertorum indagationem nitens cognitio: nihilque certum est in animo quod ignorat. Omne autem quod scit animus, in sese habet; nec ullam rem scientia complectitur, nisi quae ad aliquam pertineat disciplinam. Est enim disciplina quarumcumque rerum scientia. Semper igitur animus humanus vivit.

Adversus Aristoxenum animum, quae ratio est, corporis harmoniam non esse.

2. 2. Ratio profecto aut animus est, aut in animo. Melior autem ratio nostra, quam corpus nostrum: et corpus nostrum nonnulla substantia est, et melius est esse substantiam, quam nihil: non est igitur ratio nihil. Rursum, quaecumque harmonia corporis est, in subiecto corpore sit necesse est inseparabiliter, nec aliud quidquam in illa harmonia

nebūtų didžiausia iš visų linijų, išvestų ne per centrą, ir [pripažįsta] tai priklausant tam tikram mokslui – [tas] neneigia mokslą esant nekintamą. Taip pat negali būti neamžinai niekas, kame kas nors gali būti amžinai. Mat niekas, esantis amžinai, niekada neleidžia atimti iš savęs to, kame amžinai yra. Taigi kai protaujame, šitai daro dvasia. Juk tai daro ne kas kitas, tik suprantantysis; o ir kūnas nesupranta, ir dvasia supranta be kūno pagalbos, nes, norėdama suprasti, nusigręžia nuo kūno. O [visa], kas suprantama, visada yra toks pat; gi niekas, kas kūniška, nebūna visada toks pat; vadinasi, [kūnas] negali pagelbėti dvasiai, siekiančiai supratimo, nes pakanka, kad jai nekliudytų. Taip pat be mokslo niekas teisingai neprotauja. Juk teisingas protavimas – tai tyrimas, siekiant išsiaiškinti neaiškius [dalykus] per aiškius; o dvasioje nėra aišku niekas, ko ji nežino. O visa, ką siela žino, [ji] turi savyje; ir žinojimu neaprėpiamas joks kitas dalykas, išskyrus tai, kas priklauso kokiam nors mokslui. Nes bet kokių dalykų žinojimas yra mokslas. Vadinasi, žmogaus dvasia gyvena amžinai.

Prieš Aristokseną: dvasia, būdama protas, nėra kūno darna.

2. 2. Protas iš tiesų yra arba dvasia, arba dvasioje. Tačiau mūsų protas geresnis už mūsų kūną; o mūsų kūnas yra tam tikra substancija, o būti substancija – geriau, negu būti niekuo; vadinasi, protas nėra niekas. Vėlgi, jei tik yra kokia nors kūno darna, ji būtinai ir neatskiriamai yra kūne kaip subjekte, ir toje darnoje neįsivaizduojama esant nieko

esse credatur, quod non aeque necessario sit in subiecto illo corpore, in quo et ipsa harmonia non minus inseparabiliter. Mutabile est autem corpus humanum, et immutabilis ratio. Mutabile est enim omne quod semper eodem modo non est. Et semper eodem modo est: duo et quatuor, sex. Item semper eodem modo est quod est, quod quatuor habent duo et duo; hoc autem non habent duo: duo igitur quatuor non sunt. Est autem ista ratio immutabilis: igitur ratio est. Nullo modo autem potest, mutato subiecto, id quod in eo est inseparabiliter non mutari. Non est igitur harmonia corporis animus. Nec mors potest accidere immutabilibus rebus. Semper ergo animus vivit, sive ipse ratio sit, sive in eo ratio inseparabiliter.

Adversus Alexandrum: a) anima quaedam virtus est et substantia...

3. 3. Quaedam constantiae virtus est, et omnis constantia immutabilis est, et omnis virtus potest aliquid agere, nec cum non agit aliquid, virtus non est. Omnis porro actio movetur, aut movet. Aut igitur non omne quod movetur, aut certe non omne quod movet, mutabile est. At omne quod ab alio movetur, nec movet ipsum, aliquid mortale est. Neque mortale quidquam immutabile. Quare de certo iam et sine ulla disiunctione concluditur, non omne quod movet mutari. Nullus autem motus sine substantia: et omnis substantia aut vivit, aut non vivit: atque omne quod non vivit, exanime est; nec est ulla exanimis actio. Illud igitur quod ita

kito, ko lygiai taip pat neišvengiamai nebūtų tame kūne kaip subjekte, kuriame ne mažiau neatskiriamai yra ir pati darna. Tačiau žmogaus kūnas yra kintamas, o protas – nekintamas. Juk kintama visa, kas nebūna visada taip pat. O du, keturi ar šeši visada esti taip pat. Taigi visada taip pat yra, kas yra, – kad keturi susideda iš dviejų ir dviejų, bet du iš jų nesusideda – vadinasi, du nelygu keturiems. Ir tokia tvarka nekintama; vadinasi, ji yra protas. Tačiau pasikeitus subjektui, jokiu būdu negali nepasikeisti tai, kas jame neatskiriamai yra. Vadinasi, dvasia nėra kūno darna. O nekintamų dalykų mirtis niekaip negali ištikti. Vadinasi, dvasia gyvena amžinai, ar ji pati būtų protas, ar protas neatskiriamai [būtų] joje.

Prieš Aleksandrą: a) siela yra tam tikra dorybė ir substancija...

3. 3. Pastovume esama tam tikros dorybės, o kiekvienas pastovumas yra nekintamas, ir kiekviena dorybė gali kažką daryti, bet ir nieko nedarydama yra dorybė. Toliau: kiekvienas veiksmas arba judinamas, arba judina. Vadinasi, arba ne visa, kas judinama, arba ne visa, kas judina, yra kintama. O visa, kas judinama kito, bet nejudina, yra kažkas mirtinga. Niekas, kas mirtinga, nėra nekintama. Iš čia tiesiogiai ir be jokios išimties plaukia, kad ne visa, kas judina, yra kintama. Tačiau nėra jokio judėjimo be substancijos; o bet kuri substancija arba gyvena, arba negyvena; o bet kas, kas negyvena, yra bedvasis; o bedvasio veiksmo nebūna.

movet ut non mutetur, non potest esse nisi viva substantia. Haec autem omnia per quoslibet gradus corpus movet. Non igitur omne quod corpus movet, mutabile est. Corpus autem non nisi secundum tempus movetur: ad hoc enim pertinet tardius et celerius moveri: conficitur esse quiddam quod tempore moveat, nec tamen mutetur. Omne autem quod tempore movet corpus, tametsi ad unum finem tendat, tamen nec simul potest omnia facere, nec potest non plura facere: neque enim valet quavis ope agatur, aut perfecte unum esse, quod in partes secari potest, aut ullum est sine partibus corpus, aut sine morarum intervallo tempus, aut vero vel brevissima syllaba enuntietur, cuius non tunc finem audias, cum iam non audis initium. Porro quod sic agitur, et exspectatione opus est ut peragi, et memoria ut comprehendi queat quantum potest. Et exspectatio futurarum rerum est, praeteritarum vero memoria. At intentio ad agendum praesentis est temporis, per quod futurum in praeteritum transit, coepti motus corporis exspectari finis potest sine ulla memoria. Quomodo enim exspectatur ut desinat, quod aut coepisse excidit, aut omnino motum esse? Rursus intentio peragendi quae praesens est, sine exspectatione finis qui futurus est, non potest esse: nec est quidquam quod aut nondum est, aut iam non est. Potest igitur in agendo quiddam esse, quod ad ea quae nondum sunt pertineat. Possunt simul in agente plura esse,

Vadinasi, kas judina taip, kad pats nėra judinamas, negali būti niekas kitas, kaip tik gyva substancija. O bet kuri pastaroji judina kūną tam tikromis pakopomis. Vadinasi, ne visa, kas judina kūną, yra kintama. Tačiau kūnas judinamas ne kitaip, kaip tik sulig laiku; su tuo susiję lėtesnis ir greitesnis judėjimas; iš to plaukia, kad yra kažkas, kas juda laike, tačiau nėra kintama. O visa, kas judina kūną laike, nors ir krypsta į tą patį tikslą, vis dėlto negali nei visko daryti išsyk, nei nedaryti daug; taip pat, kad ir kokiomis pastangomis būtų judinama, tai, ką galima suskaldyti dalimis, negali būti absoliučiai viẽna, ir nėra nei kūno be dalių, nei laiko be tarpsnių; net trumpiausio skiemens neįmanoma ištarti taip, kad jo pabaigą girdėtum ne tada, kai pradžios jau nebegirdi. Toliau: kai taip veikiama, reikia ir lūkesčio, kad būtų galima įvykdyti, ir atminties, kuri kiek įmanydama pajėgtų suvokti. Lūkestis priklauso ateities, atmintis – praeities dalykams. Tuo tarpu siekis veikti priklauso dabarčiai, per kurią ateitis pereina į praeitį, o laukti pradėto judesio pabaigos neįmanoma be jokios atminties. Juk kaipgi galima laukti, jogei pasibaigtų tai, kas arba jau pamiršta, kad prasidėjo, ar iš viso – kad yra judesys? Vėlgi siekio užbaigti tai, kas yra dabar, negali būti be būsimos pabaigos lūkesčio; nėra nieko, ko arba dar nėra, arba jau nebėra. Vadinasi, veikime gali būti kažkas, kas priklauso dar nesamiems [dalykams]. Veikiančiajame

cum ea plura quae aguntur simul esse non possint. Possunt ergo etiam in movente, cum in eo quod movetur non possint. At quaecumque in tempore simul esse non possunt, et tamen a futuro in praeteritum transmittuntur, mutabilia sint necesse est.

...Ideoque non mutatur nec interit;

4. Hinc iam colligimus, posse esse quiddam quod cum movet mutabilia, non mutatur. Cum enim non mutatur moventis intentio perducendi ad finem quem volet corpus quod movet, illudque corpus de quo aliquid fit eodem motu per momenta mutetur, atque illa intentio perficiendi quam immutatam manere manifestum est, et ipsa membra artificis, et lignum aut lapidem artifici subiectum moveat, quis dubitet consequens esse quod dictum est? Non igitur si qua mutatio corporum movente animo fit, quamvis in eam sit intentus, hinc eum necessario mutari, et ob hoc etiam mori arbitrandum est. Potest enim in hac intentione simul et memoriam praeteritorum et exspectationem futurorum habere, quae omnia sine vita esse non possunt. Quanquam etsi nullus interitus sine mutatione sit, et nulla mutatio sine motu; non tamen omnis mutatio interitum, omnisque motus mutationem operatur. Licet enim ipsum corpus nostrum, et motum plerumque qualibet actione, et mutatum certe vel aetate dicere, tamen nondum interisse, id est non esse sine vita. Liceat igitur et animum non continuo putare privari vita, quanquam ei fortasse per motum mutatio nonnulla contingat.

išsyk gali būti daug [ko], nors daug veikiamųjų išsyk negali būti. Vadinasi, gali [būti] daug ir judančiajame, nors judinamajame negali. O visa, kas laike negali būti išsyk, ir vis dėlto iš ateities persiunčiama į praeitį, būtinai yra nekintama.

...ir todėl nekinta ir nepražūna;

4. Iš to darome išvadą, kad gali būti kažkas, kas, judindamas kintamus [dalykus], nekinta. Mat nekinta judančiojo siekis nuvesti kūną, kurį judina, iki norimo tikslo; ir tas kūnas, dėl kurio kas nors daroma, kas mirksnį kinta dėl to paties judėjimo; ir tas siekis užbaigti, kuris akivaizdžiai išlieka nekintamas, judina ir kūrėjui pavaldų medį, ir akmenį, – tai kas gi suabejos to, kas buvo pasakyta, [logišku] nuoseklumu? Vadinasi, jeigu dvasiai judant ir įvyksta koks nors kūnų kitimas, tai nors [dvasios] siekis ir būtų į jį nukreiptas, – dėl to dar nereikia manyti, kad būtinai kintanti ir ji [dvasia], ir kad per tai taip pat mirštanti. Juk šiame siekyje gali išsyk būti ir praeities atsiminimas, ir ateities lūkestis, – o visa tai neįmanoma be gyvybės. Nors ir jokia žūtis neištinka be kitimo, nė joks kitimas – be judėjimo, – vis dėlto ne kiekvienas kitimas sukelia žūtį, bet kiekvienas judėjimas – kitimą. Galima sakyti, kad pats mūsų kūnas, nors ir labai išjudintas kokiu nors veiksmu, ir pakeistas, greičiausiai dėl amžiaus, vis dėlto dar nežuvo, t. y. neliko be gyvybės. Todėl tebūnie leista manyti, kad ir dvasia nebūtinai netenka gyvybės, net dėl judėjimo galbūt ir patirdama tam tikrą kitimą.

b) quia in animo ars est atque ratio...

4. 5. Si enim manet aliquid immutabile in animo, quod sine vita esse non possit; animo etiam vita sempiterna maneat necesse est. Nam hoc prorsus ita se habet, ut si primum est, sit secundum. Est autem primum. Quis enim, ut alia omittam, aut rationem numerorum mutabilem esse audeat dicere, aut artem quamlibet non ista ratione constare; aut artem non esse in artifice, etiam cum eam non exercet; aut eius esse, nisi in animo; aut ubi vita non sit, esse posse; aut quod immutabile est, esse aliquando non posse; aut aliud esse artem, aliud rationem? Quamvis enim ars una multarum quasi quidam coetus rationum esse dicatur, tamen ars etiam una ratio dici verissime atque intellegi potest. Sed sive hoc, sive illud sit, non minus immutabilem artem esse conficitur: artem autem non solum esse in animo artificis, sed etiam nusquam esse nisi in animo manifestum est, idque inseparabiliter. Nam si ars ab animo separabitur, aut erit praeterquam in animo, aut nusquam erit, aut de animo in animum continuo transibit. At ut sedes arti nulla sine vita est, ita nec vita cum ratione ulli nisi animae. Nusquam porro esse quod est, vel quod immutabile est non esse aliquando non potest. Si vero ars de animo in animum transit, in illo mansura deserens istum; nemo artem docet nisi amittendo, aut etiam non nisi docentis obli-

4. 5. Juk jeigu sieloje lieka kas nors nekintama, kas negali būti be gyvybės, – sieloje būtinai turi išlikti ir amžinasis gyvenimas. Nesgi tiesiog taip jau yra, kad jei yra pirma, bus ir antra. O pirma yra. Jau net neminint kitko, – kas gi išdrįstų sakyti, neva skaičių tvarka esanti kintama, ar neva koks nors menas nesiremiąs šia tvarka; ar kad kūrėjuje menas neglūdįs tada, kai šis juo neužsiima; ar kad galįs priklausyti jam, nebūdamas sieloje; ar kad galįs būti ten, kur nėra gyvybės; ar kad galį kada nors nebūti to, kas nekintama; ar kad menas esą viena, o protas – kas kita? Nors vienas menas apibūdinamas tarsi įvairių dėsnių [rationum] sankaupa, tačiau taip pat meną galima visiškai teisingai vadinti ir suprasti kaip vieną protą [ratio]. Betgi ar vienaip būtų, ar kitaip – vis tiek išvada ta pati: menas yra nekintamas; gi akivaizdu, jog menas ne tik glūdi kūrėjo dvasioje, bet ir nėra niekur kitur, kaip tik dvasioje, ir neatskiriamai [nuo jos]. Juk jeigu menas atsiskirs nuo dvasios, arba bus kur nors ne dvasioje – tai arba niekur nebus, arba būtinai pereis iš dvasios į dvasią. O kadangi menas neturi kitos vietos, kaip tik gyvybę, taip ir gyvybės su protu nėra niekur kitur, kaip tik sieloje. Toliau: to, kas yra, arba kas yra nekintama, negali kada nors nebūti. O jeigu menas pereitų iš dvasios į dvasią, palikdamas vieną, kad būtų kitoje – niekas negalėtų mokyti meno kitaip, kaip tik prarasdamas ją [dvasią], arba netgi kiekvienas galėtų tapti mokytas vien per

b) nes sieloje yra menas ir protas...

vione fit aliquis peritus, sive morte. Quae si absurdissima et falsissima sunt, sicuti sunt, immortalis est animus humanus.

...etiam nobis imperitis aut obliviscentibus;

6. At enim si ars aliquando est, aliquando non est in animo, quod per oblivionem atque imperitiam satis notum est; nihil ad eius immortalitatem affert argumenti huius connexio, nisi negetur antecedens hoc modo. Aut est aliquid in animo, quod in praesenti cogitatione non est; aut non est in erudito animo ars musica, cum de sola geometrica cogitat. Hoc autem falsum est; illud igitur verum. Non autem quidquam se habere animus sentit, nisi quod in cogitationem venerit. Potest igitur aliquid esse in animo, quod esse in se animus ipse non sentiat. Id autem quamdiu sit, nihil interest. Namque si diutius fuerit in aliis animus occupatus, quam ut intentionem suam in ante cogitata facile possit reflectere, oblivio vel imperitia nominatur. Sed cum vel nos ipsi nobiscum ratiocinantes, vel ab alio bene interrogati de quibusdam liberalibus artibus ea quae invenimus, non alibi quam in animo nostro invenimus: neque id est invenire, quod facere aut gignere; alioquin aeterna gigneret animus inventione temporali. Nam aeterna saepe invenit; quid enim tam aeternum quam circuli ratio, vel si quid aliud in huiuscemodi artibus? Nec non

mokančiojo užmiršimą ar netgi mirtį. Jeigu šitai yra visiška nesąmonė ir melagystė, – o taip ir yra, – vadinasi, žmogaus dvasia yra nemirtinga.

6. O jeigu menas kartais būna dvasioje, kartais nebūna, – paprastai taip atsitinka dėl užmiršimo ar nepatyrimo, – jos nemirtingumui įrodyti niekuo nepagelbės minėtoji išvada, jei ką tik pasakytoji nebus paneigta štai kaip. Arba dvasioje yra kas nors, apie ką šiuo metu nemąstoma; arba išlavintoje dvasioje nėra muzikos meno [tuo metu], kai [ji] mąsto vien apie geometriją. Tačiau tai neteisinga; vadinasi, teisinga anoji [ankstesnė išvada]. Dvasia jaučia turinti tik tai, apie ką tuo metu mąsto. Vadinasi, gali dvasioje būti kažkas, ko pati dvasia nesijaučia turinti savyje. Kaip ilgai tai trunka, neturi reikšmės. Nes jeigu dvasia būna užsiėmusi kitais dalykais per ilgai, kad be vargo galėtų savo siekį vėl nukreipti į anksčiau mąstytus dalykus, – tai vadinama užmiršimu arba nežinojimu. Bet jeigu mes, patys sau samprotaudami arba kieno kito vykusiai paklausti, ką nors atradome apie laisvuosius menus, – tai atradome ne kur kitur, kaip tik dvasioje; o atrasti nėra tas pat, kas daryti ar gimdyti; priešingu atveju dvasia laikinais atradimais gimdytų amžinuosius [dalykus]. Juk dažnai atranda amžinuosius: kas gi galėtų būti taip amžina, kaip apskritimo taisyklė [ratio], ar kas nors panašaus tokio pobūdžio menuose? Negalima sakyti,

...net ir mums nežinant arba pamiršus...

fuisse aliquando, nec non fore comprehenditur. Manifestum etiam est, immortalem esse animus humanum, et omnes veras rationes in secretis eius esse, quamvis eas sive ignoratione sive oblivione, aut non habere, aut amisisse videatur.

c) quia quaelibet animi mutatio...

5. 7. Nunc autem quatenus accipienda sit animi mutatio videamus. Si enim subiectum est animus, arte in subiecto existente, neque subiectum immutari potest quin et id quod in subiecto est immutetur; qui possumus obtinere immutabilem esse artem atque rationem, si mutabilis animus in quo illa sunt esse convincitur? Quae autem maior quam in contraria solet esse mutatio? Et quis negat animum, ut omittam caetera, stultum alias, alias vero esse sapientem? Prius ergo quot modis accipiatur, quae dicitur animae mutatio, videamus; qui, ut opinor, manifestiores duntaxat clarioresque nobis duo sunt genere, specie vero plures inveniuntur. Namque aut secundum corporis passioes, aut secundum suas, anima dicitur immutari. Secundum corporis, ut per aetates, per morbos, per dolores, labores, offensiones, per voluptates. Secundum suas autem, ut cupiendo, laetando, metuendo, aegrescendo, studendo, discendo.

... animo non adimit ineo esse rationem,

8. Hae omnes mutationes, si non necessario argumento sunt mori animam, nihil quidem metuendae sunt per se ipsae separatim: sed ne rationi nostrae

nei kad [to] kada nors nebuvę, nei kad nebūsią. Taip pat akivaizdu, jogei žmogaus siela yra nemirtinga, ir visos teisingos prasmės [rationes] glūdi jos slaptavietėse, nors dėl neišmanymo ar užmiršimo ir atrodytų, neva dvasia jų neturinti ar jas praradusi.

5. 7. Dabar pažiūrėkime, kiek galima perprasti dvasios kitimą. Jeigu dvasia yra subjektas, o menas yra subjekte, ir subjekto negalima pakeisti taip, kad nepasikeistų ir tai, kas yra subjekte; kaip galime turėti nekintamą meną ir protą, jei įrodyta, kad kintama yra dvasia, kurioje jie yra? O koks gi kitimas didesnis už kitimą į priešingą pusę? O kas gi neigtų dvasią – jau neminiu kitko – tarpais būnant kvailą, tarpais – protingą? Taigi pirmiausia pažiūrėkime, keliais būdais galima perprasti tai, kas vadinama sielos kitimu; manau, kad mums suprantamesnės ir aiškesnės yra dvi rūšys, tačiau atmainų esama daug[iau]. Nes sakoma, kad siela kinta arba priklausomai nuo kūno potyrių, arba nuo savo pačios [potyrių]. Priklausomai nuo kūno [potyrių] – kai [kinta] dėl amžiaus, dėl ligų, dėl skausmų, vargų, nelaimių, dėl malonumų. Priklausomai nuo savo pačios [potyrių] – kai [kinta] trokšdama, džiaugdamasi, bijodama, liūdėdama, stengdamasi, mokydamasi.

c) kadangi bet koks dvasios kitimas...

8. Visi šie kitimai, jeigu jie nėra neginčijamas įrodymas, kad siela miršta, neturėtų kelti baimės patys savaime atskirai; bet reikėtų pažiūrėti, ar jie ne-

...iš dvasios neatima joje esančio proto,

adversentur, qua dictum est, mutato subiecto omne quod in subiecto est necessario mutari, videndum est. Sed non adversantur. Nam illud secundum hanc mutationem subiecti dicitur, per quam omnino mutare cogitur nomen. Nam si ex albo cera nigrum colorem ducat alicunde, non minus cera est; et si ex quadrata rotundam formam sumat, et ex molli durescat, frigescatque ex calida: at ista in subiecto sunt, et cera subiectum. Manet autem cera non magis minusve cera, cum illa mutentur. Potest igitur aliqua mutatio fieri eorum quae in subiecto sunt, cum ipsum tamen iuxta id quod hoc est ac dicitur, non mutetur. At si eorum quae in subiecto sunt, tanta commutatio fieret, ut illud quod subesse dicebatur, dici iam omnino non posset; veluti cum calore ignis cera in auras discedit, eamque mutationem patitur ut recte intellegatur mutatum esse subiectum, quod cera erat, et cera iam non est: nullo modo aliqua ratione quidquam eorum, quae in illo subiecto ideo erant quia hoc erat, remanere putaretur.

ideoque non interire;

9. Quamobrem si anima subiectum est, ut supra diximus, in quo ratio inseparabiliter, ea necessitate qua quaeque in subiecto esse monstrantur, nec nisi viva anima potest esse anima, nec in ea ratio potest esse sine vita, et immortalis est ratio; immortalis est anima. Prorsus enim nullo pacto non existente subiecto suo immutabilis ratio permane-

prieštarauja mūsų išvadai, kad, pakitus subjektui, visa, kas yra subjekte, būtinai kinta. Vis dėlto neprieštarauja. Nes sakoma, jog taip atsitinka per tokį subjekto kitimą, dėl kurio turi visiškai pasikeisti vardas. Juk vaškas, vietoj baltos spalvos kažkodėl įgavęs juodą, vis tiek tebėra vaškas; ir jeigu vietoj keturkampės formos įgyja apvalią, ir jeigu buvęs minkštas sukietėja, ar buvęs šiltas atšąla – visa tai esti subjekte, o subjektas – vaškas. Vaškas lieka nė kiek ne daugiau ir ne mažiau vaškas, aniems pakitus. Vadinasi, gali pasikeisti esantieji subjekte, tuo tarpu kai pats [subjektas] nepakinta atžvilgiu to, dėl kurio vadinamas [subjektu]. O jeigu subjekte esantieji pasikeistų taip, kad nebebūtų galima sakyti jame slypint to, kas slypėjo anksčiau, – pavyzdžiui, kai nuo ugnies karščio vaškas išgaruoja į orą, ir patiria tokį kitimą, jog aiškiai suprantama pasikeitus subjektą, kuris buvo vaškas, bet nebėra vaškas, – tada jokiu būdu nebegalima manyti, esą subjekte išliko kas nors iš anksčiau buvusių [subjekte], buvusių dėl to, kad buvo jis [subjektas].

9. Todėl, jeigu siela yra toks subjektas, kuriame, kaip sakėme anksčiau, protas [yra] neatskiriamai per tą būtinybę, kuri įrodo subjekte kažką esant; ir jeigu tik gyva siela gali būti siela, ir proto joje negali būti be gyvybės, o protas yra nemirtingas – [vadinasi], siela yra nemirtinga. Juk nieku gyvu nekintamas protas negalėtų išlikti, kai nebebūtų jo

todėl [ji] nežūsta;

ret. Quod eveniret, si tanta accideret animae mutatio, ut eam non animam faceret, id est mori cogeret. Nulla autem illarum mutationum, quae sive per corpus, sive per ipsam animam fiunt (quamvis utrum aliquae per ipsam fiant, id est quarum ipsa sit causa, non parva sit quaestio), id agit ut animam non animam faciat. Iam igitur non solum per se, verum nec nostris rationibus formidandae sunt.

d) quod ratio in animo est vel animus in ratione est...

6. 10. Ergo incumbendum omnibus ratiocinandi viribus video, ut ratio quid sit, et quoties definiri possit sciatur, ut secundum omnes modos et de animae immortalitate constet. Ratio est aspectus animi, quo per seipsum, non per corpus verum intuetur: aut ipsa veri contemplatio, non per corpus; aut ipsum verum quod contemplatur. Primum illud in animo esse nemo ambigit: de secundo et tertio quaeri potest; sed et secundum sine animo esse non potest. De tertio magna quaestio est, utrum verum illud quod sine instrumento corporis animus intuetur sit per seipsum, et non sit in animo, aut possit esse sine animo. Quoquolibet modo autem se habeat, non id posset contemplari animus per seipsum, nisi aliqua coniunctione cum eo. Nam omne quod contemplamur, sive cogitatione capimus, aut sensu aut intellectu capimus. Sed ea quae sensu capiuntur, extra etiam nos esse sentiuntur, et locis continentur, unde nec percipi quidem posse affirmantur. Ea vero quae intelleguntur, non

subjekto. O taip atsitiktų, jei įvyktų toks sielos pokytis, kuris padarytų ją nebe siela, t. y. priverstų mirti. Tačiau nė vienas iš tų kitimų, įvykstančių ar kūno, ar pačios sielos dėka (nors ar vyksta kai kurie dėl jos pačios savaime, t. y. ar ji esti jų priežastis – išties nemenkas klausimas), nepadaro taip, kad siela nebebūtų siela. Vadinasi, [tie kitimai] neturėtų kelti baimės nei patys savaime, nei mūsų išvadoms.

d) kadangi protas yra dvasioje arba dvasia prote...

6. 10. Taigi manau, kad protaujant reikia sutelkti visas jėgas, norint pažinti, kas yra protas ir kokiais būdais jį galima apibrėžti, idant visokiais būdais būtų paaiškintas ir sielos nemirtingumas. Protas yra dvasios žvilgsnis, kuriuo [ji] pati savaime, be kūno pagalbos, įžvelgia tiesą; arba pats tiesos suvokimas, be kūno pagalbos; arba pati suvokiamoji tiesa. Niekas neabejoja, kad pirmasis yra dvasioje; dėl antrojo ir trečiojo gali kilti klausimų; visgi ir antrasis negali būti be dvasios. Dėl trečiojo kyla didelis klausimas, ar toji tiesa, kurią dvasia įžvelgia be kūno pagalbos, yra pati savaime ir nėra dvasioje, ar [ji] gali būti be dvasios. Kad ir kaip ten su ja būtų, dvasia negalėtų to suvokti pati savaime, nebūdama kaip nors su tuo susijungusi. Nes visa, ką suvokiame, užčiuopiame arba mintimi, arba jutimu, ar supratimu. Bet tai, kas užčiuopiama jutimu, juntama esant už mūsų ir apribojama vietomis, todėl pasirodo neįmanoma perprasti. O tai, kas suprantama, suprantama

quasi alibi posita intelleguntur, quam ipse qui intellegit animus: simul enim etiam intelleguntur non contineri loco.

...aut animus ipsa ratio est.

11. Quare ista coniunctio intuentis animi, et eius veri quod intuetur, aut ita est ut subiectum sit animus, verum autem illud in subiecto; aut contra subiectum verum, et in subiecto animus; aut utrumque substantia. Horum autem trium si primum est, tam est immortalis animus quam ratio, secundum superiorem disputationem, quod inesse illa nisi vivo non potest. Eadem necessitas in secundo est. Nam si verum illud quod ratio dicitur, nihil habet commutabile sicut apparet; nihil commutari potest quod in eo tanquam in subiecto est. Remanet igitur omnis pugna de tertio. Nam si animus substantia est, et substantia rationi coniungitur; non absurde quis putaverit fieri posse, ut manente illa hic esse desinat. Sed manifestum est quamdiu a ratione non separatur eique cohaeret, necessario eum manere atque vivere. Separari autem qua tandem vi potest? Num corporea, cuius et potentia infirmior, et origo inferior, et ordo separatior? Nullo modo. Animali ergo? Sed etiam in quo modo? An alter animus potentior quisquis est, contemplari rationem non potest, nisi alterum inde separaverit? At neque ratio cuiquam contemplanti defuerit, si omnes contemplentur: et cum nihil sit ipsa ratione potentius, qua nihil est incommutabilius; nullo

esant ne kur nors kitur padėta, o ten, kur yra pati suprantančioji dvasia, – bet kartu suprantama, kad vietomis tai neribojama.

11. Todėl įžvelgiančios dvasios bei įžvelgiamosios tiesos ryšys toks, kad arba dvasia yra subjektas, o toji tiesa – subjekte; arba priešingai – tiesa subjektas, o dvasia subjekte; arba ir viena, ir kita – substancija. Jeigu yra pirmasis [atvejis] iš šių trijų, tai dvasia tiek pat nemirtinga, kiek ir protas, pagal ankstesnįjį svarstymą, jog jis [protas] galįs būti tik gyvoje [dvasioje]. Ta pati būtinybė yra ir antrajam. Nes jeigu tiesa yra tai, kas vadinama protu, – tuomet akivaizdu, kad [ji] neturi nieko kintama; niekas, kas yra joje kaip subjekte, pakisti negali. Taigi visas ginčas lieka dėl trečiojo. Juk jeigu dvasia yra substancija, ir yra susijungusi su protu, taip pat substancija – niekam nepasirodys absurdiška, kad jam išliekant šioji galinti liautis egzistavusi. Tačiau aišku, kad kol dvasia neatskirta nuo kūno ir yra su juo susikabinusi, jis būtinai išlieka ir gyvena. Kokia gi pagaliau jėga galėtų jį atskirti? Negi kūniška, kurios ir galia silpnesnė, ir kilmė žemesnė, ir sąranga kitoniška? Vadinasi, dvasinė? Bet vėlgi – kokiu būdu? Ar yra kokia nors kita galingesnė dvasia, negalinti suvokti proto, kol neatskiria nuo jo kitos [dvasios]? Tačiau proto netrūktų nė vienam iš suvokiančiųjų, jeigu suvoktų visi; ir kadangi nieko nėra galingesnio už patį protą, nes

...arba dvasia yra pats protas.

pacto erit animus nondum rationi coniunctus, eo qui est coniunctus potentior. Restat ut aut ipsa ratio a se ipsum separet, aut ipse animus ab ea voluntate separetur. Sed nihil est in illa natura invidentiae, quominus fruendam se animo praebeat. Deinde quo magis est, eo quidquid sibi coniungitur facit ut sit, cui rei contrarius est interitus. Voluntate autem animum separari a ratione non nimis absurde quis diceret, si ulla ab invicem separatio posset esse rerum quas non continet locus. Quod quidem dici adversus omnia superiora potest, quibus alias contradictiones opposuimus. Quid ergo? Iamne concludendum est, animum esse immortalem? an etiamsi separari non potest, exstingui potest? At si illa rationis vis ipsa sua coniunctione afficit animum; neque enim non afficere potest; ita profecto afficit ut ei esse tribuat. Est enim maxime ipsa ratio, ubi summa etiam incommutabilitas intellegitur. Ita quaecumque ex se afficit, cogit esse quodammodo. Non ergo exstingui animus potest, nisi a ratione separatus; separari autem non potest, ut supra ratiocinati sumus: non potest igitur interire.

nėra nieko nekintamesnio, – tai dvasia, dar nesusijungusi su protu, jokiu būdu nebus galingesnė už tą, kuri susijungusi. Lieka, kad arba pats protas ją nuo savęs atskiria, arba pati dvasia [savo] valia nuo jo atsiskiria. Tačiau [proto] prigimtyje nėra jokio pavydo, kad neleistų dvasiai juo džiaugtis. Be to, – kas dar svarbiau, – [protas] kiekvienam su juo susijungusiam suteikia buvimą, – o žūtis priešinga buvimui. Jei kas sakytų dvasią atsiskiriant nuo proto [savo] valia – būtų ne mažiau kvaila, jei tik apskritai įmanomas dalykų, neapribotų vieta, abipusis atskyrimas. Taip galima sakyti tik prieštaraujant viskam, kas anksčiau pasakyta, kam pateikėme kitus priešingus argumentus. Tad kaip gi? Ar jau reikia daryti išvadą, kad dvasia nemirtinga? Ar net negalėdama atsiskirti, gali išnykti? Bet jeigu proto jėga pačiu savo prisijungimu veikia dvasią, nes negali neveikti, – tai tikrai veikia ir tuo, kad suteikia jai buvimą. Juk pats protas labiausiai yra ten, kur suprantama esant aukščiausiąjį nekintamumą. Taigi jis tarytum verčia būti visus, kuriuos pats veikia. Vadinasi, dvasia negali išnykti, neatsiskyrusi nuo proto; tačiau atsiskirti negali, kaip išprotavome anksčiau; vadinasi, negali ir pražūti.

Adversus stoicos et epicureos censentes animam aut corpus esse aut corpus fieri posse (7,12 - 16,25)

Adversus eos qui censerent: a) animum insipientia deficere cum nec corpus divisione deficiat;

7. 12. At enim aversio ipsa a ratione per quam stultitia contingit animo, sine defectu eius fieri non potest: si enim magis est ad rationem conversus eique inhaerens, ideo quod inhaeret incommutabili rei quae est veritas, quae et maxime et primitus est; cum ab ea est aversus, idipsum esse minus habet, quod est deficere. Omnis autem defectus tendit ad nihilum; et interitum nullum magis proprie oportet accipi, quam cum id, quod aliquid erat, nihil fit. Quare tendere ad nihilum, est ad interitum tendere. Qui cur non cadat in animum, vix est dicere, in quem defectus cadit. Dantur hic caetera: sed negatur esse consequens interire id quod tendit ad nihilum, id est ad nihilum pervenire. Quod in corpore quoque animadverti potest. Nam quoniam quodlibet corpus pars est mundi sensibilis, et ideo quanto maius est locique plus occupat, tanto magis

Prieš stoikus ir epikūrininkus, teigiančius, kad siela arba esanti kūnas, arba galinti tapti kūnu (7, 12 – 16, 25)

Prieš taip teigiančiuosius: a) dvasia dėl kvailumo patiria stoką, nors nė kūnas dalijamas nesunyksta;

7\. 12. Nusigręžti nuo proto, dėl ko dvasią ištinka kvailumas, ji negali nepatirdama stokos; juk jei yra labiau atsigręžusi į protą ir jame įsišaknijusi, būdama įsišaknijusi nekintamame dalyke, – o tiesa ir yra tokia, būdama ir didžiausia, ir pirminė, – tai nuo jo nusigręždama mažiau beturi buvimo, kas ir reiškia stoką. O bet kokia stoka krypsta į nieką; jokios žūties negalima įsivaizduoti labiau tiesiogiai, nei tada, kai buvusysis kuo nors tampa niekuo. Todėl krypti į nieką reiškia krypti į pražūtį. Jei tokia pražūtis neištinka dvasios, sunku pasakyti, ką ištinka stoka. Tam neprieštarauja ir kitkas; bet reikia paneigti, esą tai, kas krypsta į nieką, būtinai pražūna, t. y. virsta į nieką. Tai galima pastebėti ir kūne. Juk bet kuris kūnas yra juntamojo pasaulio dalis; todėl, kuo jis didesnis ir kuo daugiau vietos užima, tuo labiau priartėja prie

propinquat universo: quantoque id magis facit, tanto magis est. Magis enim est totum quam pars. Quare etiam minus sit, cum minuitur, necesse est. Defectum ergo patitur cum minuitur. Porro autem minuitur, cum ex eo aliquid praecisione detrahitur. Ex quo conficitur ut tali detractione tendat ad nihilum. At nulla praecisio perducit ad nihilum. Omnis enim pars quae remanet, corpus est, et quidquid hoc est, quantolibet spatio locum occupat. Neque id posset, nisi haberet partes in quas identidem caederetur. Potest igitur infinite caedendo infinite minui, ideo defectum pati atque ad nihilum tendere, quamvis pervenire nunquam queat. Quod item de ipso spatio et quolibet intervallo dici atque intellegi potest. Nam et de his etiam terminatis, dimidiam, verbi gratia, partem detrahendo, et ex eo quod restat, semper dimidiam, minuitur intervallum, atque ad finem progreditur, ad quem tamen nullo pervenitur modo. Quo minus hoc de animo formidandum est. Est enim profecto corpore melior et vivacior, a quo huic vita tribuitur.

b) animum in rerum natura esse...

8. 13. Quod si non id quod est in mole corporis, sed id quod in specie facit corpus esse, quae sententia invictiore ratione approbatur: tanto enim magis est corpus, quanto speciosus est atque pulchrius; tantoque minus est, quanto foedius ac deformius; quae defectio non praecisione molis, de qua iam satis actum est, sed speciei putatione contingit.

visumos; ir kuo labiau tai daro, tuo yra didesnis. Juk visybė didesnė negu dalis. Todėl mažėdama būtinai tampa mažesnė. Vadinasi, mažėdama patiria stoką. Toliau: mažėja, kai iš jos atimama kokia nors dalis. Iš to plaukia, kad dėl tokio atėmimo krypsta į nieką. Betgi joks dalies atėmimas neatveda į nieką. Juk kiekviena likusioji dalis yra kūnas, o kas tik yra kūnas, užima kokią nors erdvės vietą. O to negalėtų, jei neturėtų dalių, į kurias savo ruožtu galėtų būti dalijamas. Vadinasi, be paliovos dalijamas, gali be paliovos mažėti, dėl to patirti stoką ir krypti į nieką, tačiau virsti juo niekada negalėtų. Tą pat galima pasakyti apie pačią erdvę ir bet kokį nuotolį. Nes net ir iš jų, jau apibrėžtų, atėmus, sakykim, pusę, ir iš to, kas lieka, nuolatos atimant pusę, nuotolis mažinamas ir vis einama iki galo, iki kurio vis dėlto neįmanoma jokiu būdu prieiti. Juolab dar mažiau derėtų būgštauti dėl dvasios. Juk ji išties geresnė ir gyvybingesnė už kūną, nes jam suteikia gyvybę.

8. 13. Jeigu kūną daro kūnu ne tai, kas yra jo masėje, bet tai, kas yra jo pavidale [išvaizdoje], – o šią nuomonę patvirtina nenuginčijama išvada, – tai kūnas tuo vertesnis, kuo jis išvaizdesnis ir gražesnis; ir tuo menkesnis, kuo bjauresnis ir negražesnis; o tokia stoka įvyksta ne dėl masės atėmimo, apie kurį jau gana prikalbėta, o dėl pavidalo apkarpymo.

b) dvasia yra dalykų prigimtyje...

Quaerendum de hac re diligenter ac discutiendum est, ne quis affirmet animum tali defectu interire; ut quoniam specie aliqua sua privatur dum stultus est, credatur in tantum augeri posse hanc privationem, ut omni modo specie spoliet animum, et ea labe ad nihilum redigat cogatque interire. Quamobrem si potuerimus impetrare ut ostendatur, ne corpori quidem hoc posse adiccere, ut etiam ea apecie privetur qua corpus est; iure fortasse obtinebimus multo minus auferri posse animo quo animus est. Siquidem nemo se bene inspexit, qui non omni corpori qualemlibet animum praeponendum esse fateatur.

...Quia corpus, quod specie non interit, factum est,

14. Sit igitur nostrae ratiocinationis exordium, quod nulla res se facit aut gignit, alioquin erat antequam esset: quod si falsum est, illud est verum. Item quod factum ortumve non est, et tamen est, sempiternum sit necesse est. Quam naturam et excellentiam quisquis ulli corpori dat, errat vehementer quidem. Sed quid pugnamus? Multo enim magis eam dare animo cogimur. Ita si corpus ullum est sempiternum, nullus animus non sempiternus est, quoniam quilibet animus cuilibet corpori praeferendus est, et omnia sempiterna non sempiternis. At si, quod vere dicitur, factum est corpus,

Reikia kruopščiai patyrinėti ir aptarti šitą dalyką, idant kas nors neimtų tvirtinti, esą dėl tokios stokos dvasia žūstanti, – esą, būdama kvaila, praranda kažkokį savo pavidalą, tad neva reikią tikėti tokį praradimą galint išaugti tiek, kad iš dvasios būsiąs atimtas bet koks pavidalas, ir dėl tokios nelaimės ji būsianti nuvesta į nieką ir priversta žūti. Dėl to, jei pajėgtume įrodyti, jogei šitaip negali atsitikti nei su kūnu, kad iš jo būtų atimtas pavidalas, dėl kurio jis yra kūnas, – tai galbūt teisėtai laikytume, jog kur kas mažiau įmanoma iš dvasios atimti tai, dėl ko ji yra dvasia. Nes kiekvienas, kas gerai įsižiūri į save, pripažintų, kad kiekvieną dvasią reikia vertinti labiau už kūną.

14. Taigi mūsų samprotavimas teprasideda nuo to, kad nė vienas dalykas nekuria nė negimdo pats savęs, kitaip būtų [buvęs] dar pirm būdamas; jeigu pastarasis [teiginys] klaidingas, tai pirmasis – teisingas. Taip pat tai, kas nebuvo sukurta nei pagimdyta, o vis dėlto yra, – būtinai yra amžina. Jeigu tokią prigimtį bei viršenybę kas nors priskiria kokiam nors kūnui, – išties smarkiai klysta. Bet kam mums tai ginčyti? Juk taip dar labiau esame priversti ją priskirti dvasiai. Jei yra koks nors amžinas kūnas, tai dvasios nė vienos nėra neamžinos, kadangi bet kuri dvasia vertintina labiau už bet kokį kūną, ir visi amžini [dalykai] – labiau už neamžinus. O jeigu, – kaip teisingai sakoma, – kūnas

...nors kūnas, pavidalu nežūstantis, yra sukurtas,

aliquo faciente factum est, nec eo inferiore. Neque enim esset potens ad dandum ei quod faceret, quidquid illud est quod est, id quod faciebat. Sed ne pari quidem: oportet enim facientem melius aliquid habere ad faciendum, quam est id quod facit. Nam de gignente non absurde dicitur, hoc eum esse quod est illud quod ab eo gignitur. Universum igitur corpus ab aliqua vi et natura potentiore atque meliore factum est, non utique corporea. Nam si corpus a corpore factum est, non potuit universum fieri. Verissimum est enim quod in exordio ratiocinationis huius posuimus, nullam rem a se posse fieri. Haec autem vis et natura incorporea effectrix corporis universi praesente potentia tenet universum. Non enim fecit, atque discessit effectumque deseruit. Ea quippe substantia quae corpus non est, neque, ut ita dicam, localiter movetur, ut ab ea substantia quae locum obtinet, separari queat; et illa effectoria vis vacare non potest, quin id quod ab ea factum est, tueatur, et specie carere non sinat, qua est in quantumcumque est. Quod enim per se est, si destituatur ab eo per quod est, profecto non erit: et non possumus dicere id accepisse corpus cum factum est, ut seipso iam contentum esse posset, etiamsi a conditore desereretur.

buvo sukurtas, – tai buvo sukurtas kam nors sukūrus, ir ne žemesniam už save. Juk [žemesnis] nevaliotų tam, kurį sukūrė, suteikti visa, kas yra tai, ką sukūrė. Bet ir ne lygiam [sukūrus]: mat kuriantysis, kad kurtų, turi turėti kažką geresnio už tai, ką kuria. Tik apie gimdantįjį ne be reikalo sakoma, kad jis esąs tas pats, kaip ir tai, kas iš jo gimsta. Vadinasi, visuotinis kūnas yra sukurtas kažkokios galingesnės ir geresnės jėgos ir prigimties, ir tikrai ne kūniškos. Nes jeigu kūnas būtų kūno sukurtas, jis negalėtų būti visuotinis. Juk visiškai teisinga tai, nuo ko pradėjome šį samprotavimą: joks dalykas negali sukurti pats savęs. O šioji galia ir nekūniška prigimtis, visuotinio kūno kūrėja, visą pasaulį laiko veiksminga galybe. Nes sukūrusi ji nepasitraukė ir sukurtojo nepaliko. Ji yra substancija, kuri nėra kūnas; ir, sakyčiau, ji nejuda vietoje taip, kad vietą užimanti substancija galėtų nuo jos atsiskirti; ir toji kuriamoji jėga negali būti be veiklos, negali negloboti to, kas jos sukurta, ir neleidžia, kad prarastų pavidalą, kad ir koks įvairiopas jis būtų. Ir to, kas yra ne savaime, tikrai nebebūtų, jei atsiskirtų nuo to, per kurį yra; ir negalime sakyti, kad kūnas, kai buvo sukurtas, gavo galią būti pats sau pakankamas, net jei atsiskirtų nuo kūrėjo.

anima vero sibi existit;

15. Quanquam si ita est, magis habet animus, quem corpori praestare manifestum est. Atque ita de proximo immortalis probatur, si potest esse per seipsum. Quidquid enim tale est, incorruptibile sit necesse est, ac per hoc interire non possit, quia nihil se deserit. Sed corporis mutabilitas in promptu est, quod ipsius universi corporis universus motus satis indicat. Unde diligenter inspicientibus quantum talis natura inspici potest, ordinata mutabilitate id quod mutabile est mutari reperitur. Quod autem per se est, ne motu quidem opus habet ullo, omni copia sibi seipso existente; quia motus omnis ad aliud est, cuius indiget quod movetur. Adest igitur species universo corpori, meliore natura sufficiente atque obtinente quae fecit: quare illa mutabilitas non adimit corpori corpus esse, sed de specie in speciem transire facit motu ordinatissimo. Non enim quaepiam eius pars ad nihilum redigi sinitur, cum totum capessat vis illa effectoria nec laborante nec deside potentia, dans ut sit omne quod per illam est, in quantum est. Quamobrem nemo tam devius a ratione debet esse, cui aut non sit certum corpore animum esse meliorem, aut qui hoc concesso arbitretur corpori non accidere ut corpus non sit, animo accidere ut animus non sit. Quod si non accidit, neque animus esse nisi vivat, potest, nunquam profecto animus moritur.

o siela egzistuoja pati savaime;

15. Bet jei šitaip yra, to daugiau turi dvasia, akivaizdžiai pranokstanti kūną. Ir jeigu ji gali būti pati savaime, tas [labiausiai] įrodo ją esant nemirtingą. Mat kas tik toks yra, – būtinai yra ir nemirtingas, ir dėl to negali pražūti, nes niekas savęs nepalieka. Tačiau kūno kintamumas akivaizdus, ką pakankamai rodo paties visuotinio kūno visuotinis judėjimas. Atidžiai įsižiūrėjus, – kiek tokia prigimtis pajėgia įžiūrėti, – paaiškėja, kad tai, kas kintama, kinta tvarkingu kintamumu. O kas yra pats savaime, nereikalauja jokio judėjimo, nes visa turi pats savyje; o juk bet koks judėjimas krypsta į kitą, kurio judančiajam trūksta. Taigi visuotinis kūnas turi pavidalą, nes geresnioji prigimtis palaiko ir gina tai, ką sukūrė; todėl tas kintamumas neatima iš kūno buvimo kūnu, tačiau padaro, kad pereitų iš pavidalo į pavidalą kuo geriausiai sutvarkytu judėjimu. Mat nė vienos jo dalies neleidžiama paversti į nieką, kadangi toji kuriamoji jėga visą jį apima [savo] galybe, nepavargstančia ir nesiilsinčia, ir suteikia, kad būtų visa, kas yra per ją, kiek tik yra. Todėl niekas neturi taip nuklysti nuo proto, kad arba dvasios nelaikytų geresne už kūną, arba, su tuo sutikdamas, manytų, neva kūnui neatsitinką taip, kad būtų nebe kūnas, bet dvasiai atsitinką būti nebe dvasia. O jei taip neatsitinka, ir dvasia negyvendama negali būti dvasia, vadinasi, siela niekada nemiršta.

c) animam, quae ipsa vita est, posse se deserere;

9. 16. Quod si quisquam non eum interitum dicit formidandum animo, quo efficitur ut nihil sit quod aliquid fuit, sed eum quo dicimus es mortua quae vita carent; attendat quod nulla res seipsa caret. Est autem animus vita quaedam: unde omne quod animatum est, vivere; omne autem inanime quod animari potest, mortuum, id est vita privatum intellegitur. Non ergo potest animus mori. Nam si carere poterit vita, non animus sed animatum aliquid est. Quod si absurdum est, multo minus hoc genus interitus timendum est animo, quod vitae certe non est timendum. Nam prorsus si tunc moritur animus, cum eum deserit vita illa, ipsa vita quae hunc deserit multo melius intellegitur animus, ut iam non sit animus quidquid a vita deseritur, sed ea ipsa vita quae deserit. Quidquid enim vita desertum mortuum dicitur, id ab anima desertum intellegitur: haec autem vita, quae deserit ea quae moriuntur, quia ipsa est animus, et seipsam non deserit; non moritur animus.

d) vitam non esse corporis temperationem;

10. 17. Nisi forte vitam temperationem aliquam corporis, ut nonnuli opinati sunt, debemus credere. Quibus profecto nunquam hoc visum esset, si ea quae vere sunt incommutabilia permenent, eodem animo a corporum consuetudine alienato atque purgato videre valuissent. Quis enim bene se inspiciens, non expertus est tanto se aliquid intellexisse sincerius, quanto removere atque subducere inten-

9. 16. Jei kas nors sako, jog dvasiai reikią bijoti ne tos žūties, dėl kurios buvęs kažkas virsta niekuo, o tos, dėl kurios neturintį gyvybės vadiname mirusiu, – teatkreipia dėmesį į tai, kad nė vienas dalykas nestokoja pats savęs. O dvasia yra tam tikra gyvybė; todėl visa, kas turi dvasią, – gyvena; o visa, kas be dvasios, kas gali dvasią įgauti, suvokiama kaip negyva, t. y. be gyvybės. Vadinasi, dvasia negali mirti. Nes jeigu ji galėtų neturėti gyvybės, tai būtų ne dvasia, o kažkas, kas turi dvasią. O jeigu tai nesąmonė, tai dvasiai kur kas mažiau reikėtų bijoti tokio pobūdžio žūties, nes gyvybei jos bijoti tikrai nereikia. Vėlgi, jei dvasia miršta tada, kai ją apleidžia toji gyvybė, – kur kas teisingiau dvasia laikyti būtent ją paliekančią gyvybę, nes dvasia nėra tai, ką apleidžia gyvybė, bet toji pati apleidžiančioji gyvybė. Juk visa, ką apleido gyvybė, suvokiama kaip apleista dvasios, t. y. negyva; o kadangi šioji gyvybė, apleidžianti mirštančiuosius, pati yra dvasia, tai savęs pačios neapleidžia; [taigi] dvasia nemiršta.

c) siela, būdama pati gyvybė, negali nuo savęs atsiskirti;

10. 17. Nebent kartais privalome tikėti gyvybę esant tam tikrą kūno santvarką, kaip kai kurie manė. Tačiau jiems tikrai niekada nebūtų taip pasirodę, jeigu pačia siela, atskirta ir apvalyta nuo kūniškų įpročių, [jie] būtų įstengę regėti tikrai ir nekintamai išliekančius dalykus. Juk ar kas, atidžiai įsižiūrintis į save, nėra patyręs, kad tuo gryniau ką nors supranta, kuo labiau įstengia atitolinti proto siekį

d) gyvybė nėra kūno santvarka;

tionem mentis a corporis sensibus potuit? Quod si temperatio corporis esset animus, non utique id posset accidere. Non enim ea res quae naturam propriam non haberet, neque substantia esset, sed in subiecto corpore tanquam color et forma inseparabiliter inesset, ullo modo se ab eodem corpore ad intellegibilia percipienda conaretur avertere, et in quantum id posset, in tantum illa posset intueri, eaque visione melior et praestantior fieri. Nullo quippe modo forma vel color, vel ipsa etiam corporis temperatio, quae certa commixtio est earum quatuor naturarum quibus idem corpus subsistit, avertere se ab eo potest, in quo subiecto est inseparabiliter. Ad haec, ea quae intellegit animus cum se avertit a corpore, non sunt profecto corporea; et tamen sunt, maximeque sunt, nam eodem modo semper sese habent. Nam nihil absurdius dici potest quam ea esse quae oculis videmus, ea non esse quae intellegentia cernimus; cum dubitare dementis sit, intellegentiam incomparabiliter oculis antefferi. Haec autem quae intelleguntur eodem modo sese habentia, cum ea intuetur animus, satis ostendit se illis esse coniunctum, miro quodam eodemque incorporali modo, scilicet non localiter. Namque aut in illo sunt, aut ipse in illis. Et utrumlibet horum sit, aut in subiecto alterum in altero est, aut utrumque substantia est. Sed si illiud primum est, non est in subiecto corpore animus, ut color et forma: quia vel ipse substantia est, vel alteri

nuo kūno jutimų? O taip tikrai negalėtų atsitikti, jei dvasia būtų kūno santvarka. Nes toks dalykas, kuris neturi sau būdingos prigimties ir nėra substancija, bet neatskiriamai glūdi subjekte – kūne taip, kaip spalva ir forma, jokiu būdu nemėgintų nusigręžti nuo to paties kūno, kad suprastų pamąstomuosius dalykus, o tiek tegalėtų įžvelgti, kiek gali jis [kūnas], ir per tą matymą darytųsi geresnis bei tobulesnis. Išties jokiu būdu nei forma, nei spalva, nei dargi pati kūno santvarka – tam tikras susimaišymas keturių elementų, iš kurių susidaro pats kūnas – negali nusigręžti nuo to, kame neatskiriamai yra kaip subjekte. Be to, tai, ką supranta dvasia, nusigręždama nuo kūno, išties nėra kūniška; o vis dėlto tai yra, dargi labiausiai yra, nes visada esti vienoda. Juk neįmanoma pasakyti nieko kvailiau už tai, kad yra tai, ką regime akimis, ir nėra to, ką suvokiame supratimu; tuo tarpu kai tik beprotis galėtų suabejoti, ar supratimą vertinti nepalyginamai labiau negu akis. O kai dvasia įsižiūri į dalykus, kuriuos suprantame visada esant vienodus, ji pakankamai parodo esanti su jais susijungusi kažkokiu nuostabiu ir nekūnišku būdu, t. y. ne vieta. Arba jie yra joje, arba ji juose. Ir yra viena iš dviejų: arba viena yra kitame [kaip] subjekte, arba abu yra substancija. Jei [teisingas] yra pirmasis atvejis, tai dvasia nėra kūne [kaip] subjekte, nelyg spalva ir forma, nes arba pati yra substancija, arba [kaip] subjekte yra kitoje substancijoje,

substantiae quae corpus non est, in subiecto inest. Si autem hoc secundum verum est, non est in subiecto corpore tanquam color animus, quia substantia est. Temperatio autem corporis in subiecto corpore est tanquam color: non est ergo temperatio corporis animus, sed vita est animus: et se nulla res deserit; et id moritur quod vita deserit: non igitur animus mori potest.

e) animam per seipsam posse se privari...

11. 18. Rursus igitur si quid metuendum est, id est metuendum ne deficiendo animus intereat, id est dum ipsa existendi specie privatur. De qua re quanquam satis esse dictum arbitrer, et quam hoc fieri non possit certa ratione monstratum sit. Tamen etiam hoc attendendum est, non esse aliam causam huius formidinis, nisi quia fatendum est in defectu quodam esse animum stultum, et in essentia certione atque pleniore sapientem. Sed si, quod nemini dubium est, tunc est animus sapientissimus, cum veritatem, quae semper eodem modo est, intuetur, eique immobilis inhaeret divino amore coniunctus et illa omnium quae quoquomodo sunt summe maximeque est: aut ab illa est animus in quantum est, aut per seipsum est. Sed si per seipsum est, quoniam ipse sibi causa existendi est et nunquam se deserit, nunquam interit, ut supra etiam disputavimus. Si vero ex illa, diligenter opus est quaerere quae res ei possit esse contraria, quae animo auferat animum esse quod

kuri nėra kūnas. O jeigu teisingas antrasis atvejis, – tai dvasia nėra kūne [kaip] subjekte tarsi spalva, kadangi [pati] yra substancija. Tuo tarpu kūno santvarka kūne [kaip] subjekte esti tarsi spalva; vadinasi, dvasia nėra kūno santvarka, bet dvasia yra gyvybė; o joks dalykas neapleidžia pats savęs, o ką apleidžia gyvybė, tas miršta. Vadinasi, dvasia negali mirti.

11. 18. Vėlgi, jei ko ir reikia bijotis, tai bijotis reikia, kad dvasia nežūtų dėl stokos, t. y. kad nebūtų iš jos atimtas pats buvimo pavidalas. Visgi manau, kad apie šį dalyką buvo pasakyta pakankamai, ir tiksliu mąstymu įrodyta, kaip šito negali būti. Tačiau dar reikėtų atkreipti dėmesį, kad šitaip nuogąstauti nėra kitos priežasties, išskyrus tą, kad tenka pripažinti, jog kvaila dvasia patiria tam tikrą stoką, o protingosios buvimas – daug tikresnis ir pilnesnis. Bet jeigu, – kas niekam nekelia abejonės, – dvasia esti protingiausia tada, kai įžvelgia tiesą, visada vienodą, ir joje nepajudinamai įsišaknija, susijungdama su ja dieviška meile, ir toji [tiesa] yra aukščiausiai ir labiausiai iš visų [dalykų], kokie tik yra – tai dvasia, – tiek, kiek ji yra, – yra arba iš jos [tiesos], arba pati savaime. O jeigu [dvasia] yra pati savaime – tai, būdama pati savo buvimo priežastis ir niekada savęs neapleisdama, niekada nežūsta, kaip jau kalbėjome anksčiau. O jeigu [dvasia yra] iš jos [tiesos] – tai reikia atidžiai ieš-

e) siela negali [savęs] prarasti pati savaime...

illa praebet. Quid est igitur? An forte falsitas, quia illa veritas? Sed manifestum est, atque in promptu situm, quantum nocere animo falsitas possit. Num enim amplius potest quam fallere? At nisi qui vivit, fallitur nemo. Non igitur falsitas interimere animum potest. Quod si haec non potest quae contraria veritati est, auferre animo animum esse, quod ei veritas dedit (ita enim est invictissima veritas); quid aliud invenietur, quod auferat animo id quod est animus? Nihil profecto: nam nihil est contrario valentius ad id auferendum, quod fit ab eius contrario.

...aut ab alio;

12. 19. At si veritati contrarium ita quaeramus, non in quantum veritas est, sed in quantum summe maximeque est, quanquam in tantum est idipsum in quantum est est veritas; siquidem veritatem eam dicimus qua vera sunt omnia in quantumcumque sunt, in tantum autem sunt in quantum vera sunt; tamen nullo modo id defugerim, quod mihi evidentius suffragatur. Nam si nulla essentia in quantum essentia est, aliquid habet contrarium, multo minus habet contrarium prima illa essentia, quae dicitur veritas, in quantum essentia est. Primum autem verum est. Omnis enim essentia non ob aliud essentia est, nisi quia est. Esse autem non habet contrarium, nisi non esse: unde nihil est essentiae contrarium. Nullo modo igitur res ulla

koti, koks dalykas galėtų būti [toks] priešingas jai [tiesai], kad atimtų iš dvasios jos buvimą dvasia, teikiamą jai tiesos. Kas gi tai? Ar tik ne melas, juk ji – tiesa? Tačiau aišku ir akivaizdžiai matyti, kiek melas gali pakenkti dvasiai. Juk [jis] negali nieko daugiau, kaip tik apgauti? O apgaunamas tik tas, kuris gyvena. Vadinasi, melas negali atimti dvasios. Jeigu šis, būdamas priešingas dvasiai, negali atimti iš dvasios buvimo dvasia, kurį jai suteikė tiesa (juk tokia visiškai nenugalima yra tiesa), – ką kitą galima rasti, kas atimtų iš dvasios buvimą dvasia? Žinoma, nieko; nes niekas labiau už priešingą nepajėgia atimti to, ką sukuria jam priešingas.

12. 19. Bet jeigu tiesai priešingo ieškosime ne pagal tai, kiek ji yra tiesa, bet [pagal tai], kiek [ji] yra aukščiausiai ir labiausiai, – nors ji pati tiek ir yra, kiek yra tiesa; juk tiesa vadiname tai, dėl ko teisinga yra visa, kad ir kaip įvairiopa būtų, o yra tiek, kiek yra teisinga, – vis dėlto jokiu būdu nuo to neišsisukinėsiu, nes tai dar akivaizdžiau mane parems. Jei nė viena būtis, tiek, kiek yra būtis, neturi nieko [sau] priešingo, – dar mažiau tegali turėti priešingą toji pirminė būtis, vadinama tiesa, tiek, kiek [ji] yra tiesa. O pirmoji [prielaida] teisinga. Juk kiekviena būtis yra būtis ne dėl ko kito, kaip tik dėl to, kad yra. Buvimas tegali turėti vienintelę priešingybę – nebuvimą; todėl būčiai priešingas niekas. Vadinasi, nė vienas dalykas negali būti

...arba per kitą;

esse potest contraria illi substantiae, quae maxime ac primitus est. Ex qua si habet animus idipsum quod est (non enim aliunde hoc habere potest, qui ex se non habet, nisi ab illa re quae illo est animo praestantior), nulla res est qua id amittat, quia res ei rei est contraria qua id habet; et propterea esse non desinit. Sapientiam vero, quia conversione habet ad id ex quo est, aversione illam potest amittere. Conversioni namque aversio contraria est. Illud vero quod ex eo habet cui nulla res est contraria, non est unde possit amittere. Non igitur potest interire.

f) animam in deteriorem commutari essentiam aut quia velit...

13. 20. Hic forte oboriatur nonnulla quaestio, utrum sicut non interit animus, ita nec in deteriorem commutetur essentiam. Videri enim cuipiam potest, neque iniuria, id effectum esse ratiocinatione hac, ut animus ad nihilum non possit pervenire, converti autem in corpus forsitan possit. Si enim quod erat ante animus, corpus fuerit effectum, non utique omnino non erit. Sed hoc fieri non potest, nisi aut ipse id velit, aut alio cogatur. Nec continuo tamen animus, sive ipse id appetierit, sive coactus fuerit, poterit corpus esse. Illud enim sequitur ut, si sit, velit aut cogatur. At illud non sequitur ut, si velit aut cogatur, sit. Numquam autem volet: nam omnis eius appetitus ad corpus, aut ut id possideat, est, aut ut vivificet, aut ut quodammodo fabricetur, aut quolibet pacto ei consulat. Nihil autem horum fieri potest, si non sit corpore melior. At si

priešingas tai substancijai, kuri yra labiausiai ir pirmiausia. Jeigu iš jos dvasia turi tai, kad yra (juk jei to neturi iš savęs, tai negali turėti iš niekur kitur, tik iš dalyko, pranašesnio už pačią dvasią), – tai nėra nieko, dėl ko tai galėtų prarasti, kadangi nėra nieko, priešingo tam, iš kurio tai turi; todėl ir nesiliauja būti. Tačiau išmintį, – kadangi ją turi atsigręždama į tai, iš ko yra, – gali prarasti nusigręždama. Nes nusigręžimas priešingas atsigręžimui. O ką gauna iš to, kuriam nėra nieko priešinga, – to per nieką negali prarasti. Vadinasi, žūti negali.

f) siela kintanti į žemesnę būtį arba panorėjusi...

13. 20. Čia gali iškilti toks klausimas: ar dvasia, kaip kad nežūsta, taip ir nepasikeičia į žemesnę būtį. Juk kam nors gali pasirodyti, ir ne be reikalo, kad šitaip samprotaudami įrodėme, jog dvasia į nieką pavirsti negali, bet galbūt ji gali pavirsti į kūną. Nes jeigu pirmiau buvusi dvasia pavirstų į kūną, šiaip ar taip, ji vis dėlto nebūtų niekas. Tačiau šitaip gali atsitikti tik arba pačiai [dvasiai] norint, arba kitam privertus. Vis dėlto iš to dar nebūtinai plauktų, kad dvasia galėtų būti kūnu, [nesvarbu], ar pati panorėjusi, ar priversta. Iš to plaukia, kad jei taip atsitiktų, tai arba norėtų, arba būtų priversta. O neplaukia, kad panorėjusi ar priversta ir būtų [kūnu]. Betgi niekada to nepanorės; nes vienintelis jos siekis, susijęs su kūnu, – arba jį užvaldyti, arba suteikti jam gyvybę, arba kokiu nors būdu formuoti, arba kaip nors juo rūpintis. Tačiau

erit corpus, melior corpore profecto non erit. Non igitur corpus esse volet. Neque ullum rei huius certius argumentum est, quam cum seipsum hinc interrogat animus. Ita enim facile comperit appetitum se non habere, nisi agendi aliquid, aut sciendi, aut sentiendi, aut tantummodo vivendi in quantum sua illa potestas est.

...aut quia coacta sit,

21. Si autem cogitur corpus esse, a quo tandem cogitur? A quolibet, certe a potentiore. Non ergo ab ipso corpore cogi potest. Nullo enim modo ullo animo ullum corpus potentius. Potentior autem animus non cogit in aliquid, nisi quod suae potestati subditum est. Nec ullo modo animus potestati alterius animi, nisi suis cupiditatibus subditur. Cogit ergo ille animus non amplius quam quantum eius quem cogit cupiditates sinunt. Dictum est autem cupiditatem non posse animum habere, ut corpus sit. Illud etiam manifestum est ad nullam suae cupiditatis expletionem pervenire, dum amittit omnem cupiditatem: et amittit dum corpus fit. Non igitur potest ab eo cogi ut fiat, qui cogendi ius nisi per subditi cupiditates non habet. Deinde quisquis animus alterum animum habet in potestate, magis eum necesse est velit in potestate habere quam corpus, et ei velit bonitate consulere, vel malitia imperitare. Non ergo volet ut corpus sit.

nieko tokio negalėtų daryti, nebūdama geresnė už kūną. O tapusi kūnu, jau tikrai nebūtų geresnė už kūną. Vadinasi, nenorės tapti kūnu. Aiškiausiai galima tai įrodyti, kai dvasia pati save šito paklausia. Taip ji lengvai atranda neturinti jokio kito siekio, išskyrus [siekį] ką nors veikti, ar žinoti, ar jausti, ar tik gyventi, kiek tam turi savo galios.

21. O jeigu verčiama būti kūnu, – kas gi ją verčia? Žinoma, kas nors galingesnis. Vadinasi, pats kūnas priversti negali. Juk jokiu būdu joks kūnas nėra galingesnis už kokią nors dvasią. Tačiau galingesnė dvasia priverčia [ką nors daryti] tik tą, kas pavaldus jos galiai. O dvasia niekaip kitaip nepavaldi kitos dvasios galiai, kaip tik per savo troškimus. Vadinasi, toji dvasia verčia ne daugiau, negu kad leidžia anos priverstosios dvasios troškimai. Bet buvo sakyta, jog dvasia negali turėti troškimo būti kūnu. Taip pat aišku, kad negali išpildyti savo troškimo, praradusi bet kokį troškimą; o tapusi kūnu prarastų. Vadinasi, tapti [kūnu] jos negali priversti tas, kas turi teisę priversti tik per jam pavaldaus troškimus. Be to, kiekviena dvasia, turinti galioje kitą dvasią, būtinai labiau norėtų turėti galioje ją, o ne kūną, ir būtent jai norėtų iš gerumo padėti arba iš piktavališkumo įsakinėti. Vadinasi, nepanorės, kad šioji taptų kūnu.

...arba priversta,

cum nec sit qui cogere possit...

22. Postremo iste animus cogens aut animal est, aut caret corpore. Sed si caret corpore, in hoc mundo non est. Et si ita est, summe bonus est, nec potest velle alteri tam turpem commutationem. Si autem animal est, aut animal est etiam ille quem cogit, aut non est. Sed si non est, ad nihil cogi ab alio potest. Non enim habet potentiorem qui in summo est. Si autem in corpore est, ab eo rursus qui in corpore est per corpus cogitur, ad quodcumque cogitur. Quis autem dubitet nullo modo per corpus fieri tantam commutationem animo? Fieret enim si esset illo corpus potentius: quamvis quidquid illud est, ad quod per corpus cogitur, prorsus non per corpus, sed per cupiditates suas cogitur, de quibus satis dictum est. Quod autem rationali anima melius est, omnibus consentientibus, Deus est. Qui profecto consulit animae, et ideo non ab eo cogi anima potest, ut convertatur in corpus.

... nec per somnum;

14. 23. Si igitur nec propria voluntate, nec alio cogente id animus patitur; unde id pati potest? An quia invitos nos plerumque opprimit somnus, metuendum est ne quo tali defectu animus convertatur in corpus? Quasi vero quoniam somno membra nostra marcescunt, idcirco animus fiat ulla ex parte debilior. Sensibilia tantum non sentit, quia quidquid illud est quod somnum facit, e corpore est atque in corpore operatur. Corporeos enim sensus sopit et claudit quadammodo, ita sane ut

22. Pagaliau toji verčiančioji dvasia arba yra gyvūnas, arba neturi kūno. Bet jei kūno neturi, tai nėra šiame pasaulyje. O jeigu taip yra, yra visų geriausia, ir negali norėti, kad kita taip gėdingai pasikeistų. O jeigu yra gyvūnas – tai ir toji, kurią verčia, arba yra gyvūnas, arba nėra. Bet jeigu nėra [gyvūnas], tai nė kitas [gyvūnas] negali jos niekaip priversti. Nes aukščiausiai esantysis neturi galingesnio [už save]. Jeigu [ji] yra kūne, tai kad ir kam ją verstų tas, kas yra kūne, – verčia per kūną. Bet kas suabejotų, kad toks pokytis jokiu būdu negali ištikti dvasios per kūną? Galėtų ištikti, jei kūnas būtų galingesnis už ją; o kad ir kam verčiama per kūną, iš tiesų verčiama ne per kūną, bet per savo troškimus, apie kuriuos jau pakankamai pasakyta. Visi sutinka, kad už protingąją sielą geresnis yra Dievas. O jis tikrai rūpinasi siela, todėl negali versti sielos persikeisti į kūną.

nors nėra nieko, kas galėtų priversti...

14. 23. Taigi jei dvasia to nepatiria nei savo valia, nei kitam verčiant, – iš ko gali tai patirti? Ar todėl, kad miegas dažnai mus apima mums nenorint, reikia baimintis, kad per kokį nors panašų nuosilpį dvasia nepavirstų kūnu? Tarsi dėl to, kad miegant mūsų kūnas išglemba, dvasia taptų kažkiek silpnesnė? [Ji] nejunta tik juntamųjų [dalykų], nes kad ir kas yra tai, ką daro miegas, – yra kūne ir veikia kūne. Mat tam tikru būdu prislopina ir uždaro kūno jusles, taip, kad tokiam kūno pasikeitimui

...nei miego metu;

tali commutationi corporis cedat anima cum voluptate; quia secundum naturam est talis commutatio quae reficit corpus a laboribus: non tamen haec adimit animo vel sentiendi vim vel intellegendi. Nam et imagines sensibilium praesto habet, tanta expressione similitudinis, ut eo ipso tempore discerni nequeant ab his rebus quarum imagines sunt; et si quid intellegit, aeque dormienti ac vigilanti verum est. Nam verbi gratia si per somnium disputare sibi visus fuerit, verasque rationes secutus in disputando didicerit aliquid; etiam expergefacto eaedem incommutabiles manent, quamvis falsa reperiantur caetera, veluti locus ubi disputatio, et persona cum qua disputatio fuisse visa erat, et verba ipsa, quod ad sonum attinet, quibus disputari videbatur, et alia huiuscemodi; quae etiam cum ipsis sensibus sentiuntur aguntur que a vigilantibus, praetereunt tamen, nec ulla ex parte sempiternam praesentiam verarum rationum assequuntur. Ex quo colligitur, tali commutatione corporis, qualis somnus est, usum eiusdem corporis animae, non vim propriam, posse minui.

g) animam loco contineri quod anima aeternis rationibus prior iungitur,

15. 24. Postremo si quamvis locum occupanti corpori anima tamen non localiter iungitur, summis illis aeternisque rationibus, quae incommutabiliter manent, nec utique loco continentur, prior afficitur anima quam corpus; nec prior tantum, sed etiam magis. Tanto enim prior, quanto propin-

siela su džiaugsmu pritaria; kadangi toks pasikeitimas, leidžiantis kūnui atsigauti nuo darbų, atitinka prigimtį; betgi jis neatima iš dvasios nei galios justi, nei galios suprasti. Nes prieš akis turi ir juntamųjų dalykų atvaizdus, taip panašiai išreikštus, kad tuo metu negalėtų jų atskirti nuo dalykų, kurių atvaizdai jie yra; ir jeigu ką nors supranta, tai lygiai teisinga ir miegančiam, ir nemiegančiam. Juk jeigu kas nors, pavyzdžiui, pasijus sapne besiginčijąs, ir ginčydamasis bei ieškodamas teisingų prasmių ką nors išsiaiškins, – tai ir pabudus jos išlieka nekintamos, nors ir pasirodo netikra [visa] kita, kaip kad vieta, kur atrodė vykstąs ginčas, ir asmuo, su kuriuo buvo ginčijamasi, ir patys žodžiai (turint galvoje garsą), kuriais atrodė ginčijamasi, ir kiti panašūs [dalykai], kurie, netgi kai nemiegant juntami ir daromi, vis dėlto praeina ir jokia dalimi nepasiekia amžinosios teisingų prasmių būties. Iš to plaukia, jog per tokį kūno pakeitimą, kaip miegas, siela gali netekti galimybės naudotis kūnu, bet ne savosios jėgos.

15. 24. Pagaliau, jei sielą ne vieta jungia su kūnu, nors ir užimančiu vietą, – tai pirmiau sielą, o ne kūną, veikia tos aukščiausios ir amžinosios prasmės, nekintamai išliekančios; ir ne tik pirmiau, bet ir labiau. Mat pirmiau [veikia] tiek, kiek arčiau [ji yra]; ir dėl tos pačios priežasties [veikia] ir tiek

g) siela susijusi su vieta tiek, kad pirmiau susijungia su amžinosiomis prasmėmis,

quior; et eadem causa tanto etiam magis, quanto etiam corpore melior. Nec ista propinquitas loco, sed naturae ordine dicta sit. Hoc autem ordine intellegitur a summa essentia speciem corpori per animam tribui, qua est in quantumcumque est. Per animam ergo corpus subsistit, et eo ipso est quo animatur, sive universaliter, ut mundus; sive particulariter, ut unumquodque animal intra mundum. Quapropter consequens erat ut anima per animam corpus fieret, nec omnino aliter posset. Quod quia non fit, manente quippe anima in eo quo anima est, corpus per illam subsistit, dantem speciem, non adimentem; commutari in corpus anima non potest. Si enim non tradit speciem quam sumit a summo bono, non per illam fit corpus: et si non per illam fit, aut non fit omnino, aut tam propinque speciem sumit quam anima: sed et fit corpus, et si tam propinque sumeret speciem, id esset quod anima: nam hoc interest, eoque anima melior, quo sumit propinquius. Tam propinque autem etiam corpus sumeret, si non per animam sumeret. Etenim nullo interposito tam propinque utique sumeret. Nec invenitur aliquid quod sit inter summam vitam, quae sapientia et veritas est incommutabilis, et id quod ultimum vivificatur, id est corpus, nisi vivificans anima. Quod si tradit speciem anima corpori, ut sit corpus in quantum est, non utique speciem tradendo adimit. Adimit autem in corpus animam transmutando. Non igitur ani-

labiau, kiek geresnė už kūną. Tas artumas būtų pavadintas ne pagal vietą, o pagal prigimties tvarką. Manoma, kad pagal tą pačią tvarką aukščiausioji būtis per sielą suteikia kūnui pavidalą, kuriame [jis] yra tiek, kiek yra. Vadinasi, kūnas laikosi per sielą, ir yra tiek, kiek gauna sielą, – arba visuotinai, kaip pasaulis; arba dalimi, kaip kiekvienas gyvūnas pasaulyje. Iš to plaukia, kad siela galėtų tapti kūnu per sielą, ir negalėtų niekaip kitaip. Kadangi taip neatsitinka, nes kol siela lieka tame, kurio [ji] yra siela, kūnas laikosi per ją, duodančią [jam] pavidalą, o ne atimančią, – tai siela negali pasikeisti į kūną. Mat jeigu neperduoda pavidalo, kurį gauna iš aukščiausiojo gėrio, tai kūnas randasi ne per ją; o jeigu pasidaro ne per ją, tai arba išvis neatsiranda, arba pavidalą gauna iš taip arti, kaip ir siela; betgi kūnas atsiranda, o jeigu pavidalą gautų iš taip arti, tai būtų tas pats, kas siela; nes tuo [jie] ir skiriasi – siela tiek geresnė, kiek iš arčiau gauna. Tačiau ir kūnas gautų iš taip arti, jeigu gautų ne per sielą, nes kai nebūtų jokio tarpininko, tai gautų iš taip pat arti. Nes, išskyrus atgaivinančią sielą, nieko nėra tarp aukščiausios gyvybės, kuri yra nekintama išmintis ir tiesa, bei to, kas atgaivinamas paskutinis, t. y. kūnas. Tad jei siela kūnui perduoda pavidalą, kad kūnas būtų tiek, kiek yra, – tai perduodama pavidalą tikrai jo neatima. O atimtų, keisdama sielą į kūną. Taigi siela nei pati savaime netampa kūnu, nes tik išlie-

ma sive per seipsam corpus fit, quia non nisi anima manente corpus per eam fit; sive per aliam, quia non nisi traditione speciei fit corpus per animam, et ademptione speciei anima in corpus converteretur, si converteretur.

et in corpore posita per partes non dividitur.

16. 25. Hoc et de irrationali anima vel vita, quod nec in eam rationalis anima convertitur, dici potest. Et ipsa enim nisi inferiore ordine rationali subiceretur, aeque sumeret speciem et talis esset. Tradunt ergo speciem a summa pulchritudine acceptam potentiora infirmioribus naturali ordine. Et utique cum tradunt, non adimunt. Eoque sunt quae infirmiora sunt, in quantum sunt, quod species eis, qua sint a potentioribus traditur: quae quidem potentiora etiam meliora sunt. Quod his naturis datum est, quae non mole maiore plus possunt minoribus molibus, sed sine tumore ullo localis magnitudinis eadem specie potentiora sunt qua meliora. In quo genere est anima corpore melior et potentior. Quapropter cum per illam, ut dictum est, corpus subsistat, ipsa in corpus nullo modo verti potest. Corpus enim nullum fit, nisi accipiendo per animam speciem. At anima ut corpus fieret, non accipiendo speciem, sed amittendo, fieri posset: et propterea fieri non potest; nisi forte loco anima continetur, et localiter corpori iungitur. Nam si ita est, potest eam fortasse maior moles, quanquam speciosiorem, in suam deteriorem ver-

kant sielai kūnas per ją tampa [kūnu]; nei per kitą [sielą], nes kūnas tampa [kūnu] per sielą tik perduodant pavidalą, o atėmus pavidalą siela pavirstų į kūną, jeigu tik pavirstų.

16. 25. Tą pat galima pasakyti ir apie neprotingąją sielą arba gyvybę – kad protinga siela nepavirsta nė į ją. Juk ir pati [neprotingoji siela], jei pagal žemesniąją tvarką nebūtų pajungta protingajai, lygiai taip pat gautų pavidalą ir būtų tokia. Taigi pagal prigimtinę tvarką galingesnieji perduoda silpnesniesiems pavidalą, gautą iš aukščiausiojo grožio. O perduodami – tikrai neatima. Ir silpnesnieji, kiek tik jie yra, yra todėl, kad galingesnieji perduoda jiems pavidalą, kuriuo jie yra; o kurie galingesni, tie ir geresni. Šioms prigimtims yra duota, kad ne didesnėmis masėmis pralenkia mažesnes mases, bet, neišsipūsdamos ir neužimdamos didesnės vietos, esti galingesnės dėl to paties pavidalo, dėl kurio yra geresnės. Tuo atžvilgiu siela yra geresnė ir galingesnė už kūną. Todėl nors per ją, kaip buvo sakyta, laikosi kūnas, pati ji tokiu būdu negali virsti į kūną. Mat joks kūnas neatsiranda kitaip, kaip tik priimdamas pavidalą per sielą. O siela, kad taptų kūnu, galėtų tapti juo ne priimdama pavidalą, bet prarasdama; todėl negali tapti; nebent siela yra ribojama vietos ir su kūnu jungiama vietoje. Nes jei taip yra, galbūt didesnė masė ir gali ją,

ir būdama kūne nedalijama dalimis.

tere speciem, ut aer maior ignem minorem. Sed non est ita. Moles quippe omnis quae occupat locum, non est in singulis suis partibus tota, sed in omnibus. Quare alia pars eius alibi est, et alibi alia. Anima vero non modo universae moli corporis sui, sed etiam unicuique particulae illius tota simul adest. Partis enim corporis passionem tota sentit, nec in toto tamen corpore. Cum enim quid dolet in pede, advertit oculus, loquitur lingua, admovetur manus. Quod non fieret, nisi id quod animae in eis partibus est, et in pede sentiret; nec sentire quod ibi factum est absens posset. Non enim nuntio aliquo credibile est fieri non sentiente quod nuntiat: quia passio quae fit non per continuationem molis currit, ut caeteras animae partes quae alibi sunt latere non sinat; sed illud tota sentit anima quod in particula fit pedis, et ibi tantum sentit ubi fit. Tota igitur singulis partibus simul adest, quae tota simul sentit in singulis. Nec tamen hoc modo adest tota, ut candor vel alia huiusmodi qualitas in unaquaque parte corporis tota est. Nam quod in alia parte corpus patitur candoris immutatione, potest ad candorem qui est in alia parte non pertinere. Quapropter secundum partes molis a se distantes, et ipse a se distare convincitur. Non autem ita esse in anima per sensum de quo dictum est, probatur.

nors ir įstabesnę, paversti į savo menkesnį pavidalą, kaip didesnis oras mažesnę ugnį. Tačiau taip nėra. Juk kiekviena masė, užimanti vietą, atskirose savo dalyse nėra visa, o [yra visa] tik visose [dalyse]. Todėl viena jos dalis yra vienur, kita – kitur. O siela ne tik visoje savo kūno masėje, bet ir kiekvienoje jos dalelėje yra visa išsyk. Juk kūno dalies skausmą junta visa, bet ne visame kūne. Kai skauda kokią nors kojos vietą, akis pamato, liežuvis pasako, ranka pasiekia. To nebūtų, jeigu tai, kas tose dalyse priklauso sielai, nejustų ir kojoje; nebūdama negalėtų justi, kas ten atsitiktų. Neįtikėtina, kad [tai] įvyktų per kokį nors pranešėją, nejuntantį, ką praneša; kadangi atsirandantis skausmas nebėga per ištisą kūną, neleisdamas pasislėpti nuo kitų, kitur esančių sielos dalių; bet visa siela junta tai, kas atsitinka kojos dalelėje, ir junta tik ten, kur atsitinka. Vadinasi, yra visa išsyk atskirose dalyse, nes visa išsyk atskirose [dalyse] junta. Tačiau yra visa ne taip, kaip kiekvienoje kūno dalyje visas yra baltumas ar kokia nors panaši savybė. Nes ką kūnas patiria vienoje dalyje pakitus baltumui, gali neturėti jokios įtakos baltumui, esančiam kitoje dalyje. Taip pagal nutolusias viena nuo kitos masės dalis įrodoma, kad ir pats [kūnas] nutolęs nuo savęs. Tačiau kad sieloje šitaip nėra, patvirtinama jutimu, apie kurį buvo kalbėta.

Augustinus, šventasis, Hipono vyskupas
Au 49 Dialogai: apie sielos didybę; apie sielos nemirtingumą / Aurelijus Augustinas; iš lotynų kalbos vertė Ona Daukšienė. - Vilnius: Katalikų pasaulis, 2001. - 291 [3] p. - (Atviros Lietuvos knyga: ALK, ISSN 1392-1673)
Gretut. tekstas liet., lot.
ISBN 9986-04-168-6

Dialoge „Apie sielos didybę" (388 m.) Augustinas su Evodijumi aptaria sielos didybės, atsietos nuo kūno dydžio, problemą, septynias sielos tobulėjimo, arba augimo, pakopas. Nebaigtame veikale „Apie sielos nemirtingumą" (pradėtas 387 m.) pateikiama sielos nemarybės įrodymų seka.

UDK 23/28+122

Aurelijus Augustinas

Dialogai

Apie sielos didybę.
Apie sielos nemirtingumą

Redaktorė Rasa Čižauskienė
Dailininkas Eugenijus Karpavičius

Tiražas 3000 egz. Užsakymas 683. Leidykla „Katalikų pasaulis", Dominikonų g. 6, LT-2001 Vilnius. Spausdino Adomo Jakšto spaustuvė, Girelės g. 22, LT-4230 Kaišiadorys.

Dialogais priimta vadinti grupę ankstyvų kūrinių, kuriems suteiktas gerokai suliteratūrinto filosofinio pokalbio pavidalas. Tuo jie skiriasi nuo vėlyvesnių poleminių kūrinių, pagrįstų realiai vykusių debatų stenogramomis. Laikantis paties Augustino įvesto jo raštų skirstymo į knygas, laiškus ir traktatus, dialogus dera priskirti „knygų" grupei. Dialogai, kurių yra buvę 10 (išlikę 9), toliau skirstomi į Kasiciako, Milano (prieš krikštą), Romos ir Tagastės (po krikšto) periodus. Visi dialogai parašyti 386-391 metais po Kr.

„Apie sielos didybę" – tai dialogas tarp Augustino ir jo bičiulio Evodijaus, atstovaujančio tuo metu paplitusių klaidingų mokymų nuomonei. Sielos didybė atskleidžiama, aiškiai atsiribojant nuo neoplatonikų, kadangi sielai skiriamas vaidmuo sujungti idealųjį pasaulį ir žemiškumą, nuo jutiminio pasaulio sugrįžtant pas Dievą.

„Apie sielos nemirtingumą" – likęs neužbaigtas veikalas, kuriame įrodinėjamas sielos amžinumas: siela nėra kūno darna, ji aukštesnė už būvį, amžina ne tik savyje, bet ir mąstančiame subjekte, ji negali būti įtraukta į nykimo procesą. Šio kūrinėlio įrodymų painumą senatvėje pripažino pats Augustinas.

ATVIROS LIETUVOS KNYGA

KLASIKA

Ši knyga priklauso Atviros Lietuvos fondo remiamai serijai, kurios tikslas – pateikti klasikinius filosofijos ir politinės minties tekstus nuo Antikos iki XIX a.

ISSN 1392-1673
ISBN 9986-04-168-6
Rekomenduojama kaina 13 Lt

